

Univerzita Karlova v Praze
Filozofická fakulta
Ústav světových dějin

Diplomová práce

Druhá britsko-afghánská válka 1878–1881

The Second British-Afghan War 1878–1881

Autor: Bc. Jiří Kárník

Vedoucí práce: Prof. PhDr. Aleš Skřivan, CSc.

Praha 2013

Poděkování

Na tomto místě bych rád poděkoval vedoucímu mé diplomové práce Prof. PhDr. Aleši Skřivanovi, CSc. za neocenitelné rady a trpělivost, se kterou přistupoval ke kontrole mé práce. Podobně velký dík patří mé rodině a mé přítelkyni, bez jejichž nekonečné podpory a trpělivosti by tato práce také nikdy nemohla vzniknout.

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

Dne 16. dubna 2013 v Kralupech nad Vltavou

Jiří Kárník

Abstrakt

Druhá britsko-afghánská válka byla prostředním ze tří konfliktů, které proběhly mezi lety 1839–1919 mezi Velkou Británií a Afghánistánem. Předkládaná diplomová práce mapuje genezi britsko-afghánských vztahů a jejich zhoršení, vrcholící válečným konfliktem. Stranou neponechává britské obavy motivované ruským postupem Střední Asii. Dále prezentuje válečné události, od prvních akcí v Chajbarském průsmyku, až ke slavnému pochodu generála Robertse z Kábulu do Kandaháru. Nevyhýbá se ani konečnému zhodnocení konfliktu a to nejen ze strany britské imperiální politiky či indických financí, ale neméně též ze strany Afghánistánu nově sjednoceného pod vládcem Abdurrahmánem.

Klíčová slova

Britská Indie – Afghánistán – severozápadní hranice Indie – Roberts – Lytton – Kabul – Kandahar

Abstract

The Second British-Afghan War was the middle one of three conflicts, which passed between Great Britain and Afghanistan in 1839–1919. This dissertation deals with development of British-afghan relations, and its aggravation culminating into war. Dissertation also tries to explain influence of British concerns of Russian expansion through Central Asia. The conduct of war affairs is also included. Dissertation presents war events from the first action in Khyber Pass all the way to the famous march of British force from Kabul to Kandahar led by General Roberts. It also contains final assessment of the conflict from the sight of British Empire and also from the sight of reunited Afghanistan and its new ruler Abdur Rahman.

Key Words

British India – Afghanistan – North-West Frontier – Roberts – Lytton – Kabul – Kandahar

Obsah

Úvod.....	6
1. Britská-afghánské vztahy a „Velká hra“ od počátku 19. století do roku 1842	12
2. Politika nevměšování a její kolaps.....	41
3. Nástup konzervativní vlády v Londýně a bezprostřední příčiny války.....	58
4. Organizace a výzbroj armád, mobilizace a první válečné operace	84
5. Zavraždění majora Cavagnariho a vzpoura v Afghánistánu	101
6. Bitva u Kandaháru, nástup Abdurrahmána na afghánský trůn a konec války	119
Závěr	129
Seznam pramenů a literatury	136

Úvod

Souboj Velké Británie a carského Ruska o vliv ve Střední Asii probíhal celé dlouhé 19. století. Británie se začala zajímat o tento region již v první polovině 19. století, Rusko dokonce ještě mnohem dříve, už za Petra I. Velikého. Druhá britsko-afghánská válka představuje jeden z nejdůležitějších konfliktů, které se v tomto regionu během 19. století odehrály a je tedy pro vývoj obou impérií velice významná. Její důležitost ovšem nespočívá pouze v imperiálních vztazích. Měla prvořadý vliv na formování afghánského státu v 19. století a určila jeho charakter na další desetiletí. Česká historiografie ji dosud prakticky opomíjela, což je jeden z důvodů, proč jsem se rozhodl zkoumat uvedené téma. Druhým důvodem pro výběr tohoto tématu bylo zaujetí regionem, který dodnes poutá pozornost velmocí.

Práce je založena na analýze zejména anglicky psaných vydaných pramenů a studiu odborné literatury. Pokud jde o vydané prameny, autor čerpal zejména z tzv. *Parliamentary Papers*. Jejich rozsah je značný, informace v nich obsažené jsou velmi cenné. Už v první shrnující kapitole jsem využil korespondenci britského ministra zahraničí lorda Palmerstona s agenty v Teheránu, která byla obsažena ve svazku *Correspondence Relating to Persia and Afghanistan* (Londýn 1839), nevynechal jsem ani reedici korespondence týkající se příčin první britsko-afghánské války, kterou vydal v 50. letech 19. století William Kaye pod názvem *East India (Kabul and Afghanistan)* (Londýn 1859). V dalších kapitolách je tento pramen využit mnohem výrazněji. Pro vztahy emíra Šéra Alího s indickou vládou je naprosto klíčový svazek *Afghanistan: Correspondence Respecting the Relations between the British Government and that of Afghanistan since the Accession of the Amir Shere Ali Khan* (Londýn 1878), který mapuje velkou část korespondence z let 1863–1878 a je důležitý pro pochopení geneze vztahů obou zemí a příčin konečného rozkolu.

Pro pochopení jednotlivých přístupů k obraně Indie byly důležité i parlamentní listy s názvem *Central Asia and Quetta* (Londýn 1879). Korespondence týkající se rusko-britských vztahů ve Střední Asii je obsažena v řadě *Parliamentary Papers* s názvem *Central Asia*, pro válečný konflikt jsou významné listy vydané v roce 1873 (*Central Asia, No. 1*) a 1878. Výborným pramenem také bylo memorandum ke korespondenci mezi ruskými guvernéry Turkestánu a afghánskými emíry, z fondů Britské knihovny (British Library) – *Memorandum on the Correspondence between General von Kaufmann and the Ameers Shere Ali and*

Yakub Khan of Kabul. from March 1870 to February 1879 (Londýn 1879). Konflikt samotný mapují tematicky orientované *Parliamentary Papers*, např. jde o korespondenci týkající se okupace Kandaháru *Afghanistan (1881): No. 2: Papers Relating to the Occupation of Kandahar*, předání moci emíru Abdurrahmánovi je obsaženo ve svazku *Afghanistan (1881): No. 1: Further Correspondence Relating to the Affairs of Afghanistan, Including the Recognition of Sirdar Abdul Rahaman Khan as Amir of Kabul* a postupu Ajjúba Chána v *Afghanistan (1880): No. 2: Papers Relating to the Advance of Ayoob Khan on Kandahar*.

Literatura k tématu druhé britsko-afghánské války je v anglofonní historiografii značně rozsáhlá. Nejdříve bych chtěl představit díla, která jsem využil pro pochopení širšího významu konfliktu v rámci dějin Afghánistánu. V tomto ohledu mi velice pomohla díla L. M. Runiona *The History of Afghanistan* (Londýn 2007) či B. D. Hopkinse *The Making of Modern Afghanistan* (Basingstoke 2012). Pro úvodní dvě kapitoly, zabývající se dějinami Afghánistánu a britsko-afghánských vztahů v první polovině 19. století, byly důležité zejména knihy Alexandera Burnese, diplomata zavražděného na počátku povstání v Kábulu v listopadu 1841 a Williama Kaye, historika, imperiálního úředníka a tvrdého kritika první války Velké Británie s Afghánistánem. Kaye napsal portréty významných mužů tohoto období, kupříkladu *The Life and Correspondence of Major-General Sir John Malcolm* (Londýn 1856) či *The Life and Correspondence of Sir Charles Metcalfe* (Londýn 1854), neméně významná je i jeho velice obsáhlá a některými pasážemi naprosto ojedinělá historie první války v Afghánistánu, *History of the War in Afghanistan* (Londýn 1857). Burnes přináší pohled do všedního života Afghánců v první polovině 19. století v dílech *Travels into Bokhara* (Londýn 1834) a *Cabool: A Personal Narrative of A Journey To, and Residence in that City* (Londýn 1842).

První britsko-afghánskou válku ovšem nejlépe zpracoval J. A. Norris ve své vynikající práci *The First Afghan War 1838–1842* (Cambridge 1967). Jedná se o nejkompexnější knihu na toto téma a zejména její výklad diplomatických příčin konfliktu je na velice vysoké úrovni a osvětluje i místa, která viktoriánští historici jako Kaye či Archibald Forbes pominuli. Nelze nezmínit vynikající studie M. E. Yappa, který přinesl naprosto ojedinělou analýzu vnitropolitických poměrů v Afghánistánu během první britsko-afghánské války ve svých článcích *Disturbances in Eastern Afghanistan, 1839–1842* (1962), *Disturbances in Western Afghanistan, 1839–1841* (1963) a *The Revolutions of 1841-2 in Afghanistan* (1964). Průběh

katastrofického odchodu britských vojsk z Kábulu v lednu 1842 nejlépe podal W. Eyre v *The Military Operations at Cabul Which Ended in Retreat and Destruction of British Army* (1853) a příběhy zajatců, kteří byli v moci Akbara Chána až do léta 1842 přinesl deníky lady Sale *Journal of Disasters in Afghanistan* (Londýn 1844)

Velice významné jsou i publikace, které pojednávají obecně o britsko-afghánských válkách. První z nich je práce výše jmenovaného Archibalda Forbese *The Afghan Wars 1838–1842 and 1878–1880* (New York 1892). Forbes uvádí řadu zajímavých detailů, je ale vášnivým kritikem obou konfliktů, z toho důvodu je jeho kniha do jisté míry tendenční a významná spíše pro studium prvního konfliktu. Pro druhou válku je lepší se spolehnout na novější práce. Jednou z nich je kniha T. A. Heathcota *The Afghan Wars 1839–1919* (Strout 1980). Heathcote, jakožto zkušený vojenský historik prezentoval všechny tři války na relativně malém prostoru, ale výborně vystihl nejdůležitější momenty a zejména jeho popisy bitev jsou velice přehledné a jasné.

Období mezi oběma válkami se vyznačuje, alespoň ve své druhé polovině, velkou diplomatickou aktivitou, vynikající výklad geneze britsko-afghánských vztahů podává zejména A. H. Bilgrami v knize *Afghanistan and British India 1793–1907* (Nové Dillí 1973). Bilgrami postupuje striktně chronologicky a nevynechává ani detaily, které v pracích, týkajících se druhé britsko-afghánské války, většinou chybí. Nemalé množství informací obsahují také biografie důležitých generálních guvernérů a vicekrálů Indie, například kniha C. Aitchisona *Rulers of India: Lord Lawrence* (Londýn 1892), B. Smithe *Life of Lord Lawrence* (Londýn 1883), W. W. Huntera *A Life of the Earl of Mayo* (Londýn 1876) či B. Malleta *Thomas George Earl of Northbrook, A Memoir* (Londýn 1908). Zajímavý vhled do vnitropolitické situace v Afghánistánu a do života pozdějšího emíra Abdurrahmána nabízí kniha Sultána Muhammada Chána *The Life of Abdur Rahman, Amir of Afghanistan* (Londýn 1900), jejíž první část napsal emír sám jako své paměti. Dějiny Afghánistánu v inkriminovaném období prezentuje i Hassan Kakar v titulu jménem *A Political and Diplomatic History of Afghanistan, 1863–1901* (Boston 2006).

Ruský postup Střední Asii v letech 1866–1924 zmapoval S. Becker v knize *Russia's Protectorates in Central Asia, Bukhara and Khiva, 1866–1924* (New York 2004). Tento pohled z druhé strany byl velice cenný pro pochopení ruských ambicí, strategie i prostředků, které používalo pro svou expanzi v regionu. Becker nabídl také stručnou historii ruských výbojů před rokem 1866. Tématicky specializovanější,

ale neméně zajímavý je titul *Russian Rule in Samarkand 1868–1910* (Oxford 2008) od A. Morrisona, zabývající se ruským zábořem a následnou vládou v bývalé metropoli říše Timúra Lenka, Samarkandu.

Poslední desetiletí před válkou je charakterizováno vysokou diplomatickou aktivitou a spory o přístup k obraně Indie. Britsko-afghánské vztahy v této době charakterizuje například kniha K. Ghose *England and Afghanistan: A Phase in Their Relations* (Kalkata 1960). Působení lorda Lyttona v Indii výborně prezentuje Betty Balfourová v knize *The History of Lord Lytton's Indian Administration, 1876 to 1880: compiled from Letters and Official Papers* (Londýn 1899). Pohled ministra pro Indii a pozdějšího ministra zahraničí je zachycen v díle J. Ellise *The Marquis of Salisbury* (Londýn 1892). Podrobnosti ohledně politiky Británie vůči pohraničním kmenům nabízí i životopis guvernéra Sindhu Roberta Sandemana z pera A. L. P. Tuckera *Sir Robert Sandeman, Peaceful Conqueror of Baluchistan* (Londýn 1922). Kmenovou problematiku doplňuje i zajímavý spisek doktora H. W. Bellewa *Races in Afghanistan* (Kalkata 1880).

Válečné operace mapuje několik pozoruhodných publikací. Nejprve bych rád zmínil několik specializovanějších titulů a až poté knihy, které se zaobíraly celým konfliktem. Do první skupiny lze zařadit zejména knihu generála Biddulpha, který byl důležitým velitelem zejména v počátcích konfliktu a z jeho deníků vznikla kniha *March From the Indus to the Helmund and Back, 1878, 1879* (Londýn 1880). Přínosné bylo také dílo pozdějšího generála Younghusbanda, známého zejména výpravou do Tibetu, které nese název *The Story of the Guides* (Londýn 1908). Younghusband zde popisuje vznik a vývoj speciálního pohraničního útvaru tzv. Průvodců (*Corps of Guides*) a v rámci tohoto vyprávění zmiňuje i jeho úlohu v druhé britsko-afghánské válce a barvitě vykládá průběh nejdůležitějších vojenských akcí, jichž se jednotka zúčastnila. Na svůj postup v konfliktu vzpomíná formou publikace i generál Stewart, v titulu nazvaném *My Service Days, India, Afghanistan, Suakim '85 and China* (Londýn 1908) nabízí pohled na válku z perspektivy jednoho z přímých aktérů konfliktu. Počátkům války a diplomatickým jednáním v Gandamaku se věnuje kniha K. P. Deye *The Life and Career of Major Sir Louis Cavagnari* (Kalkata 1881). Zajímavé jsou také paměti poručíka Robertsona s názvem *Kurum, Kabul and Kandahar* (Edinburg 1881), které jsou přínosné zejména obrazem každodennosti běžného vojáka v rámci oddílů generála Robertse a později posádky Kandaháru.

Výčet knih specializovaných pouze na konflikt samotný bych rád začal třísvazkovou publikací H. B. Hanny *The Second Afghan War, Its Causes, Its Conduct and Its Consequences* (Westminster 1899). Hanna se účastnil většiny bojů po boku generála Robertse a ve svém obsažném díle sleduje děje od konce 50. let 19. století až do konce konfliktu mezi Afghánistánem a Velkou Británií. Válku sleduje pohledem vojáka přímo v akci a je relativně hodně kritický k většině generálů, kteří se tažení zúčastnili. Jeho kniha je přínosná zejména množstvím velice podrobných informací ohledně pohybu jednotek a taktických pokynů. Neméně zajímavé jsou jeho osobní postřehy k jednotlivým bitvám, jichž se zúčastnil. Jediný generál, kterého kritizuje jen velice okrajově, je generál Roberts, pod nímž Hanna sloužil.

Další významná publikace staršího data, mapující většinu konfliktu je deník Howarda Hensmana, válečného dopisovatele londýnského deníku *Daily News*, který cestoval po boku generála Robertse celou druhou polovinu války. Nese název *The Afghan War of 1879–80* (Londýn 1882) a představuje asi nejpodrobnější výklad válečných událostí v letech 1879–1880. Je nesporné, že by se z Hensmanova díla dalo vytěžit ještě mnohem více informací, než je potřeba pro tuto práci, nicméně v okamžicích, kdy badatel může trpět nedostatkem informací, nabízí Hensman přehledný, chronologický a úplný výklad událostí. Navíc kniha je použitelná i jako pramen informující o dobovém uvažování. Jedinou nevýhodou je relativně opatrná kritika generála Robertse, která je ale pochopitelná, vzhledem k tomu, že byl Roberts po tažení v Kurramském údolí velice citlivý na jakoukoliv kritiku v tisku, protože výpravy proti okolním vesnicím mu přinesly nemálo potíží.

Robertsovo tažení mapovala i jedna z nejnovějších knih na téma britsko-afghánských vztahů, práce R. Atwooda *The March to Kandahar, Roberts in Afghanistan* (Barnsley 2008). Atwood ve své práci věnuje hlavní prostor postupu britského vojska z Kábulu do Kandaháru v letních měsících roku 1880, nicméně k jeho pochopení je nucen určitou část své knihy věnovat také dějům předcházející. Kniha je velice čtivá, ale i vědecky přínosná. Čerpá z deníků jednotlivých účastníků konfliktu (mimo jiné i zmíněných Hensmana, Robertsona a Hanny), ale i z archivních materiálů. Reflektuje pak také prakticky veškeré bádání, které na téma druhé britsko-afghánské války proběhlo.

Nepřínosnější prací pro celý výzkum byla publikace Briana Robsona *The Road to Kabul, The Second Afghan War, 1878–1881* (Londýn 1986). Robson sice psal zejména vojenské dějiny konfliktu, ale nevynechal ani diplomatické děje, které

mu předcházely a které probíhaly v jeho průběhu. Vycházel z veškerého vydaného i nevydaného pramenného materiálu, včetně pramenných edic a pozůstatostí jednotlivých politiků a vojáků, kteří se na dějích války provázejících nějakým způsobem podíleli. Publikace je přehledná a maximálně objektivní.

Mým badatelským cílem bylo na základě pramenů a literatury prezentovat komplexní obraz konfliktu Velké Británie a Afghánistánu, jeho příčin, průběhu i důsledků. V potřebné míře jsem také chtěl charakterizovat jednotlivé osobnosti, které se na válečných událostech podílely. Konflikt nelze pochopit bez objasnění problémů, souvisejících se vztahy Velké Británie a Ruska ve Střední Asii, způsobených rychlým postupem carských vojsk tímto regionem a postupným přibližováním hranic carova impéria k hranicím britské Indie. Primárním cílem práce je přispět k poznání imperiálních dějin Velké Británie a zpřístupnit tyto poznatky české historické obci.

1. Britská-afghánské vztahy a „Velká hra“ od počátku 19. století do roku 1842

Afghánistán dlouhou dobu nebyl samostatným státním celkem, v 17. století patřila zhruba polovina dnešní rozlohy země sáfijovským vládcům Persie a druhá polovina indickým Velkým Mughalům. Z důvodu postupného úpadku Mughalské říše začali Sáfijovci ovládat větší části Afghánistánu.¹ Proti vládě nového, autoritativního a úspěšného perského šáha Nádira začaly povstávat oblasti v okolí velkých měst Kandaháru a Herátu. Perskému šáhovi se dařilo tato povstání potlačovat a nakonec si velkou část afghánské nobility získal udělením vysokých postů v armádě.² V čele afghánské jízdy Nádira Šáha stál muž, který hrál hlavní roli ve vzniku samostatného státu Afghánistán: Ahmad Chán Abdalí (vládl 1747–1772).³ Ahmad za vydatné pomoci armády, peněz získaných výboji a vlivného řádu dervišů postupně ovládl většinu území dnešního Afghánistánu, k němuž připojil velké části Balúčistánu, Sindhu a celý Paňdžáb. Mimo tuto mocenskou expanzi byl také zvolen za „Krále všech Afghánců“ na tzv. velkém shromáždění (*loya jirga*) kmene Abdalí.⁴ Pocházel z malého, ale vlivného klanu Sadozajů. Moc si upevňoval zejména sňatky s členy významných *sirdarů*⁵ nebo odměnami z válečné kořisti. Ahmad se mohl opřít také o podporu kněží, nejvíce se to projevilo, když mu řád dervišů udělil titul „Perla perel“ (*Durre Durrán*), v důsledku čehož se nejen velmi posílila prestiž afghánského panovníka, ale také se změnilo jméno jeho kmene: z Abdalíů se stali Durránijové.

Po smrti Ahmada Šáha Durrání se ale ukázalo, že za sebou zanechal velmi nestabilní dědictví. Jeho nástupce Timúr Šáh (vládl 1773–1793) nedisponoval vojenským nadáním svého otce a říše se mu začala velice rychle rozpadat. Bez prostředků získaných válečnými taženími nebyl navíc schopen účinně ovládat nezávislé kmenové náčelníky, tudíž i vnitropoliticky začínal být mladý afghánský stát vysoce nestabilní. Říše tzv. Velkého emíra Ahmada Šáha Durrání, jak ji svému synovi odkázal, byla navíc v důsledku své rozlohy prakticky neubránitelná, a proto

¹ RUNION, L. M., *The History of Afghanistan*, London: Greenwood Press, 2007, s. 62.

² HOPKINS, B. D., *The Making of Modern Afghanistan*, Basingbroke: Palgrave Macmillan, s. 3.

³ Více k jeho osobnosti a vzestupu viz SINGH, G., *Ahmad Shah Durranni*, Delhi 1959; GOMMANS, J. L., *The Rise of the Indo-Afghan Empire*, Leiden: E. J. Brill, 1995.

⁴ RUBIN, R. B., *Lineages of the State in Afghanistan*, in: *Asian Survey*, Vol. 28, No. 11, 1988, s. 1191.

⁵ *Sirdar* je v oblasti Afghánistánu člen vysoké aristokracie či náčelník některého z početných kmenů.

Timúr postupně přišel o Kašmír, Paňdžáb, Sindh i Balúčistán. Většina z těchto ztrát nebyla již nikdy nahrazena.

Po smrti Timúra Šáha přišla doba neustálých sporů o nástupnictví, které vyvrcholily občanskou válkou. V letech 1793–1818 postupně vládli tři Timúrovi synové. Moc postupně uchopili Zamán Šáh, Mahmúd Šáh a Šudžáulmulk, jehož znovu z trůnu sesadil Mahmúd Šáh v roce 1810. Potomci Velkého emíra většinou spolehlivě ovládali pouze hlavní město Kábul, zbytek země ovládali buď jeho příbuzní, což ani v nejmenším neznamenal dobré vztahy, či členové jiných vlivných klanů, zejména Barakzajů.

Ze všech tří bratrů je z hlediska britsko-afghánských vztahů jednoznačně nejdůležitější Šudžáulmulk. Během jeho vlády se totiž poprvé objevil u bran Kábulu britský diplomat. Hlavní důvod k vyslání diplomatické mise do Kábulu dala Velké Británii rusko-francouzská snaha ohrožit britskou pozici v Indii. V roce 1801 dokonce car Pavel s Napoleonem plánovali výpravu z Astrachaně až k Indu, které se mělo účastnit až 70 000 mužů, realizaci zabránila pouze smrt cara.⁶ Nicméně Britové si z vývoje vzali poučení a začali uvažovat o lepším zabezpečení východních hranic Indie. S tímto cílem byla tedy do Kábulu vyslána výprava. Vedl ji mladý Mountstuart Elphinstone a byl velmi úspěšný. Dne 19. dubna 1809 s emírem podepsal smlouvu, která Velkou Británii zavazovala k poskytnutí jednorázové subside 300 000 liber šterlinků v případě napadení Afghánistánu perskými nebo francouzskými vojsky. Šudžáulmulk na oplátku slíbil, že se proti případné expanzi postaví a pokusí se zabránit ohrožení Indie.⁷

Tato smlouva se ovšem ještě za pobytu Elphinstonea v Pěšavaru stala bezcenným cárem papíru, jelikož Šudžáulmulkův bratr Mahmúd Šáh se postavil do čela povstání proti stávajícímu vládci a ovládl Kábul. Šudžáulmulk se rozhodl nečelit katastrofě osobně a z Pěšavaru utekl do Indie, kde ho Východoindická společnost vzala poněkud nečekaně pod svá křídla a ubytovala v Ludhianě.

Diplomatická aktivita Velké Británie se ovšem netýkala pouze Afghánistánu. Konečným cílem její zahraniční politiky v tomto prostoru bylo vytvoření tzv. nárazníkových států v okolí Indie, které by byly přirozenou hradbou proti postupu Ruska i Francie. Logicky bylo tedy nutné uskutečnit další dvě mise do zemí, jejichž

⁶ SLOANE, W. M., *Napoleon's Plans for a Colonial System*, in: *The American Historical Review*, Vol. 4, No. 3, 1899, s. 440–441.

⁷ Více k misi do Kábulu viz COTTON, J. S., *Rulers of India: Mountstuart Elphinstone and the Making of South-Western India*, Oxford: Clarendon Press, 1896, s. 59–74.

spolupráce byla k dosažení tohoto stavu nutná. První z nich vedl sir John Malcolm a jejím cílem bylo hlavní město Persie. V Teheránu Malcolm vystupoval jako zástupce Východoindické společnosti,⁸ ale perský šáh ho vůbec nepřijal u dvora, svou zásluhu na tom měli i francouzští a ruští diplomaté.⁹

Nicméně druhá mise, tentokrát ministerstva zahraničí (*Foreign Office*), vedená sirem Hartfordem Jonesem, byla již mnohem úspěšnější. Dne 12. března 1809 dojednal Jones britsko-perskou smlouvu.¹⁰ Obsahovala několik článků, z nichž nejdůležitější byly následující: Persie se zavázala, že nevpustí na své území vojska jakéhokoliv nepřátelské velmoci a pomůže Britské Indii v případě jakéhokoliv útoku. Británie Persii slíbila materiální a finanční pomoc v případě obranné války, dále se nesměla vměšovat do jakéhokoliv konfliktu mezi Afghánistánem a Persií. Pro pozdější události byl velmi důležitý 8. článek smlouvy, který perskému šáhovi zakazoval vstupovat do jakýchkoliv střetů, které mohly způsobit britským teritoriím v Indii škodu.¹¹

Další mise vedla do nově vzniklého sikhského státu a jeho hlavního města Pěšavaru. Zdejší vládce Randžíd Singh¹² nebyl britskou návštěvou příliš nadšen. Na jednání byl vyslán tehdy ještě mladý Charles Metcalfe a podařilo se mu postupně otupit všechny hroty jejich vztahu a po více než šesti měsících jednání dospěl k podepsání přátelské smlouvy, kde se oba státy zavázaly respektovat společnou hranici na řece Satladž.¹³ Smlouva byla Randžídem potvrzena 15. dubna 1809.¹⁴ Byla základem dlouhého společenství trvajících až do Randžídovy smrti v roce 1839.

Další vývoj napoleonských válek a katastrofa *Grande Armée* v Rusku změnila situaci. Británie se na krátký čas přestala obávat ruské expanze směrem k Indii a dokonce, jakožto svého spojence, tuto zemi podporovala ve válce s Francií.

⁸ Britská diplomacie až do zrušení Východoindické společnosti v roce 1858 trpěla dvojkolejností. Své diplomaty mohla vysílat jak Společnost, tak ministerstvo zahraničí (*Foreign Office*).

⁹ KAYE, J. W., *The Life and Correspondence of Major-General Sir John Malcolm*, Bombay: Smith, Edler & Co., 1856, s. 419.

¹⁰ Hartford Jones byl úspěšnější hlavně z toho důvodu, že situace na dvoře v Teheránu se za krátkou dobu podstatně změnila. Peršané přestali důvěřovat Francouzům a začali si uvědomovat jednostrannost smlouvy, kterou s nimi podepsali a byli tím pádem mnohem více nakloněni dohodě s Velkou Británií.

¹¹ NORRIS, J. A., *The First Afghan War 1838–1842*, Cambridge: Cambridge University Press, 2010 (c1967), s. 12–13.

¹² Více ke vzniku státu Sikhů i k životu samotného Randžída Singha viz GRIFFIN, L., *Rulers of India: Ranjit Singh*, Oxford: Clarendon, 1892; SINGH, K., *Ranjit Singh: Maharajah of the Punjab*, New Delhi: Orient Longman, 1985.

¹³ Podrobný popis vyjednávání viz KAYE, J. W., *The Life and Correspondence of Sir Charles Metcalfe*, London: R. Bentley, 1854, s. 239–311.

¹⁴ Plné znění smlouvy Tamtéž, s. 309–310.

Během napoleonských válek ale Rusko vedlo ještě jeden konflikt, totiž s Persií, kterou Británie na základě smlouvy z roku 1809 podporovala do jisté míry také. Tato paradoxní situace vedla k britské snaze konflikt mezi Persií a Ruskem co nejrychleji ukončit. Stalo se tak smlouvou z Gulistánu (1813), která pro Persii znamenala ztrátu Zakavkazka a některých území okolo Kaspického moře. Na mírovou smlouvu Britové navázali další diplomatickou aktivitou. Roku 1814 se jim podařilo rozšířit smlouvu z roku 1809 o další články. Co se týče nových závazků obou signatářů, tak Británie svolila k placení roční podpory ve výši 150 000 liber na výcvik a výbavu perské armády v případě jasně prokazatelné agrese vůči Persii a zavázala se, že nebude zasahovat do vnitřních záležitostí Perské říše. Persie svůj slib o nevpouštění vojsk cizích mocností na své území rozšířila o závazek, že se pokusí k podobnému kroku přesvědčit i ostatní země Střední Asie.¹⁵

Afghánský stát se mezitím dostával do ještě většího chaosu. Mahmúd Šáh se na trůně udržel osm let (1810–1818). Roku 1818 začala v Afghánistánu osm let trvající občanská válka.¹⁶ Do čela země se nakonec dostal Dost Muhammad Chán, když Mahmúda vyhnal do Herátu. Jeho úspěch byl způsoben několika faktory. Dost Muhammad Chán byl úspěšnější v zákulisním boji intrik a zrad než jeho bratři, byl to navíc favorit svého zesnulého otce Fateha Chána a v neposlední řadě měl podporu klanu Kizilbašijů, který ovládal palácovou stráž. Podporu této etnicky perské skupiny privilegovaných válečníků získal díky tomu, že jeho matka byla členkou jedné Kizilbašijské rodiny z okolí Kábulu.¹⁷ Občanská válka měla pro Afghánistán důsledky nejen dynastické, ale také zahraničněpolitické. Totiž chaosu uvnitř země využil vládce státu Sikhů, Randžíd Singh, a ovládl velkou část provincií Kašmír a Multán a hlavně město Pěšavar, které se stalo trvale jablkem sváru mezi Sikhy a Afghánistánem.

Ve 20. letech 19. století se v oblasti Střední Asie znovu začala projevovat rostoucí rivalita Velké Británie a Ruska. Po krátkém sblížení během napoleonských válek se vztahy obou velmocí opět zhoršovaly. Mimo evropských událostí hrály velkou roli také ruské ambice na získání území například v Perské říši. Důležitým momentem proto bylo zahájení Rusko-perské války roku 1826. Již od podepsání

¹⁵ Plné znění smlouvy KAYE, J. W., *History of the War in Afghanistan*, Vol. 1, London: John Murray, 1857, s. 139–140.

¹⁶ Podrobný popis války MOHAN, L., *The Life of Amir Dost Mohammed Khan*, Vol. 1, London: Longman, 1846, s. 75–116.

¹⁷ HEATHCOTE, T. A., *The Afghan Wars 1839–1919*, Staplehurst: Spellmount, 2003 (c1980), s. 11.

Gulistánské mírové smlouvy byly vztahy mezi Ruskem a Persií napjaté. Zejména články o vlastnictví oblasti Gokcha vyvolávaly neustálé spory, které se britská diplomacie pokoušela řešit.

V roce 1826 Rusové sporné území obsadili. Perský šáh to bral jako osobní urážku a na Gokchu zaútočil. Jeho armáda zaznamenala několik úspěchů zejména na počátku války, ale po konsolidaci ruských vnitropolitických poměrů se začala karta obracet. Rusové zvítězili a vnutili perskému šáhovi smlouvu z Turkmančaje podepsanou 28. února 1828.¹⁸ Ta znamenala další územní ztráty pro Persii, jednalo se o velkou část dnešní Arménie a dnešního Ázerbajdžánu. K tomu si Rusové vynutili také podepsání obchodních dohod, jasně zvýhodňujících ruské obchodníky a získali možnost vyslat kamkoliv do Persie své vyslance. Smlouva z Turkmančaje byla pro Peršany obrovským ponížením a jejich nevraživost vůči Rusům vyvrcholila 11. února 1829 vyvražděním celé ruské diplomatické mise v Teheránu. Obětí masakru se stal i nadějný ruský dramatik, diplomat a jeden z hlavních tvůrců smlouvy z Turkmančaje, Alexander Gribojedov.¹⁹

Velká Británie a Canningova administrativa na ministerstvu zahraničí v Londýně do konfliktu nezasahovala a ani neposlala ve smlouvě z roku 1814 slíbenou finanční pomoc. Canning to odůvodnil tím, že agresorem byla Persie, a proto není Británie povinna jí finančně podporovat. S tímto postupem nesouhlasili zejména vévoda z Wellingtonu a lord Ellenborough.²⁰ Ellenborough viděl ve smlouvě z Turkmančaje zárodek růstu vlivu Ruska v Persii a obával se možného využití perských zdrojů Rusy. Podobně se vyjadřoval i Charles Metcalfe: „*Pokud očekáváme pomoc Persie v časech ohrožení, nejspíše zažijeme velké zklamání. Pokud bude Rusko někdy schopné vyslat armádu proti Indii, Peršané budou pravděpodobně bojovat pod jeho prapory.*“²¹ Lord Ellenborough dokonce prohlašoval, že dosavadní nejednotná zahraniční politika vůči Persii způsobila, že „*všechno naše úsilí v Teheránu pracovalo pro ruské zájmy.*“²² Zhoršené vztahy mezi Ruskem a Británií se projevíly také na korespondenci nového ministra zahraničí ve vládě vévody z Wellingtonu, lorda Aberdeena, s hrabětem Nesselrodem.

¹⁸ K průběhu vyjednávání a konci války KELLY, L., *Diplomacy and Murder in Tehran*, London: I. B. Tauris, 2002, s. 153–161.

¹⁹ LANG, D. M., *Griboedov's Last Years in Persia*, in: *American Slavic and East European Review*, Vol. 7, No. 4, 1948, s. 327–329.

²⁰ Vice CRAWLEY, C. W., *Anglo-Russian Relations 1815–1840*, in: *The Cambridge Historical Journal*, Vol. 3, No. 1, 1929, s. 47–73.

²¹ NORRIS, s. 23–24.

²² Tamtéž, s. 24.

Ve 30. letech 19. století začala Velká Británie podnikat kroky k omezení vlivu Ruska ve Střední Asii. Činila tak za pomoci diplomatických misí do okolních států, kde se měl prosadit primárně vliv Británie a vytlačovat vliv Ruska. Druhým, nicméně významem rovnocenným, cílem byla také expanze britského obchodu za Indus a právě s tímto programem vyslanci oficiálně za hranice Indie vyráželi. Hlavními aktéry těchto misí byli poručík Alexander Burnes a plukovník Henry Pottinger.

Alexander Burnes se vydal v roce 1830 do Sindhu, aby vyjednal obchodní dohodu s místními emíry. Byl v této době ještě mladý a nezkušený, navíc nebyl ochoten přistupovat k vyjednávání s dostatečnou razancí, emíři totiž velmi lpěli na své nezávislosti. Z těchto důvodů se výsledky dostavily až po příjezdu zkušenějšího a ráznějšího diplomata, Henryho Pottingera. Pottinger již jednu cestu do Sindhu absolvoval ve dvacátkých letech 19. století²³ a zkušenosti z ní zužitkova v podobě tvrdšího přístupu a zejména velkého důrazu na nebezpečí, které hrozilo Sindhu ze strany Afghánistánu a Sikhů. Konečnou smlouvu se mu sice podařilo podepsat až při příští návštěvě o dva roky později, ale základy tohoto úspěchu byly položeny už v roce 1830.

Druhá výprava Alexandra Burnese vedla do severnějšího prostoru. Ještě během Pottingerova vyjednávání v Sindhu, konkrétně 2. ledna 1832, vyrazila Burnesova mise na cestu do Buchary. Cestou měl projít Sikhská města Láhaur a Pěšavar, afghánský Kábul, Bucharský chanát a dokonce měl doputovat až do Persie.²⁴ Alexander Burnes během cesty prozkoumával geografickou i politickou situaci v oblasti, mapoval obchodní styky Ruska se středoasijskými chanáty a navrhoval kroky, kterými by mohl být ruský obchodní vliv nahrazen britským. Mimo této činnosti však také hodnotil různé státníky. Svědectví Alexandra Burnese hrálo velkou roli ve vytvoření kladného hodnocení, kterému se v dílech viktoriánských historiků těší Dost Muhammad Chán.²⁵ Burnes se z Persie vydal do Indie až v lednu 1833.

²³ O své první cestě napsal rozsáhlou publikaci, která se zabývala nejen vyjednáváním samotným, ale také politickým a geografickým popisem regionu, POTTINGER, H., *Travels into Baloochistan and Scinde*, London: Longman, 1816.

²⁴ Více k cestě Alexandra Burnese: BURNES, Alexander, *Travels into Bokhara*, 3 Vols., London: John Murray, 1834.

²⁵ Můžeme citovat Williama Kaye, když popisoval počátky jeho kariéry: "Jméno tohoto mladého válečníka bylo Dost Muhammad Chán. Vypadá to, jakoby ho příroda vytvořila k úloze velkého hrdiny pravého afghánského ražení a charakteru." KAYE, J. W., *History...*, Vol. 1, s. 105.

Ve stejném roce můžeme vidět první zárodky aliance, která byla hlavním aktérem války s Afghánistánem. Uprchlý emír Šudžáulmulk nikdy nepřestal vyvíjet snahu o návrat na afghánský trůn a v roce 1833 získal k tomuto kroku velkého spojence. Randžíd Singh po složitém vyjednávání nakonec souhlasil s podpisem smlouvy alianční smlouvy, která ponechávala Randžídovi kontrolu nad územími, která dobyl v letech 1818–1820, za což měl na oplátku pomoci Šudžáulmulkovi zpět na afghánský trůn. Smlouva obsahovala i deklaraci, že „*nepřátelé a přátelé jedné strany jsou i nepřátelé a přátelé druhé strany*“, což ze smlouvy vytvářelo velmi silný závazek.²⁶ Šudžáulmulk se snažil získat i pomoc Velké Británie, ale generální guvernér lord Bentinck tuto pomoc oficiálně odmítl s odkazem na mírovou a obchodní politiku britsko-indické vlády.²⁷ Bývalý afghánský emír se přesto rozhodl riziko podstoupit a na Afghánistán zaútočit.

Afghánský vládce Dóst Muhammad Chán se ve stejnou dobu potýkal i s nebezpečím ze západu, mladý kadžárovský princ Muhammad Mírza totiž vedl své vojsko na Herát. Británie byla proti této agresi, nicméně podle článků smluv z roku 1809 a 1814 nemohla do konfliktu zasahovat. Obléhání Hérátu ovšem nakonec vůbec nezačalo, protože Muhammad Mírza musel po smrti svého otce Abbáse Mírzy odjet zpět do Teheránu a bojovat o své nástupnictví.

To už byl v pohybu Šudžáulmulk. Jeho armáda se dostala až před Kandahár,²⁸ kde byla poražena spojenými silami Dósta Muhammada Chána a jeho bratrů.²⁹ Válka nepřinesla žádné územní ani mocenské změny. Dále ovšem zhoršila už tak napjaté vztahy mezi Randžídem Singhem a Dóstem Muhammadem Chánem. Zejména spor o etnicky afghánský Pěšavar byl velmi vyostřený a trval v podstatě celou existenci státu Sikhů.

Roku 1835 nastoupila ve Velké Británii nová Melbourneova vláda a byl jmenován i nový generální guvernér Indie, lord Auckland. Auckland zpočátku nesdílel obavy některých britských politiků o velkém nebezpečí, které Indii ze strany

Podobně se vyjadřují i Archibald Forbes a Mohan Lal, FORBES, A., *The Afghan Wars 1838–1842 and 1878–1880*, London: Seeley & Co., 1892, s. 15; MOHAN, s. 178.

²⁶ Jednalo se o závazek číslo 14, Britové se dozvěděli přesné znění smlouvy až skoro o rok později, když už byly válečné operace v plném proudu, její znění nakonec poslal v dopise Randžíd Singh v červenci 1834, dopis britského vyslance v Láhauru kapitána Wadea sekretáři generálního guvernéra Williamu Macnaghtenovi, Ludhiana, 17. července 1834. *Indian Papers: Expedition of Shah Shoojah-ool-Moolk into Affgahanistan and treaty between the Shah and Ranjeet Sing*, London 1839, No. 46, s. 30.

²⁷ NORRIS, s. 62.

²⁸ K bitvě i velikosti armád ALI, M., *The Mohamedzai Dynasty*, Kabul 1959, s. 12.

²⁹ Vztahy mezi rodinnými příslušníky afghánského vládnoucího roku ovšem nebyly nijak harmonické. Bratr Dósta Muhammada Chána, Kohaldir Chán, dokonce emíra ani nevpustil do města.

Ruska hrozí, postupně ale začal měnit názor. Jeho postava je velmi rozporuplná, viktoriánskými historiky je svorně zatracován jako původce konfliktu,³⁰ ale novější výzkumy ukazují, že i přes jisté nedostatky například ve znalostech regionu, které byly ovšem u nových generálních guvernérů vcelku časté, nelze jeho charakter či přístup hodnotit natolik negativně.³¹ Konfliktní situace vznikala i v důsledku politiky perského šáha, který měl „velmi rozsáhlé plány na expanzi do Afghánistánu a ve shodě se svými podřízenými viděl jako oprávněné i nároky dynastie Sáfijovců na vládu v Herátu a Kandaháru.“³² Britský ministr zahraničí lord Palmerston se perského útoku na Herát velmi obával, byl totiž toho názoru, že „ať už Persie uspěje či ne, její zdroje budou válkami velmi vyčerpány a její budoucí možnosti obrany budou značně omezeny.“³³ Z toho jasně vyplývaly Palmerstonovy obavy z ruského vlivu v Persii, který se mohl každým perským neúspěchem a případným oslabením pouze posílit.

Tyto obavy posilovaly i zprávy diplomatů, kteří Británii v Teheránu zastupovali, Henryho Ellise a Johna McNeilla.³⁴ Oba se měli snažit zejména o změnu stávajících britsko-perských smluv, aby Velká Británie vůbec získala nějakou záruku omezení expanzivních plánů perského šáha. Palmerston měl také obavy z postupu kandahárských Barakzajů, kteří se pokoušeli s Persií vyjednat svou pomoc v boji proti Sadozajskému Herátu za příslib pomoci proti Sikhům. Vyslali dokonce své zástupce do Teheránu.³⁵ Ellisovi se podařilo domluvě zabránit, nicméně nebezpečí expanze do Afghánistánu stále trvalo.

Mezitím probíhala jednání také v okolí Indie. Osvědčení diplomaté byli vysláni do sousedních zemí obnovit vyjednávání. Claude Wade do Láhauru, Henry Pottinger do Sindhu a Alexander Burnes do Kábulu. Cesta Clauda Wadea byla velmi úspěšná, dokázal Randžída Singha přesvědčit, aby se vzdal svých plánů na dobytí Sindhu, tato skutečnost měla pomoci při vyjednávání i Henry Pottingerovi, který se pokoušel místní emíry přesvědčit k povolení přítomnosti stálého britského residenta v Hajdarabádu. Pottinger argumentoval právě intervencí britské diplomacie ve

³⁰ Nejvýrazněji KAYE, *History...*; FORBES, *Passim*.

³¹ NORRIS; HEATHCOTE, *Passim*.

³² Dopis britského vyslance v Teheránu Henryho Ellise britskému ministru zahraničí lordu Palmerstonovi, 13. listopadu 1835. *Foreign Office: Correspondence Relating to Persia and Afghanistan*, London 1839, No. 11, s. 4.

³³ NORRIS, s. 77.

³⁴ Jeho názory viz MCNEILL, J., *Progress and Present Position of Russia in the East*, London 1836.

³⁵ Zprávu o návštěvě diplomatů podal sám Henry Ellis, viz dopis Henryho Ellise lordu Palmerstonovi, 1. dubna 1836. *Foreign Office...*, No. 19, s. 8.

prospěch Sindhu u Randžída Singha. Vyjednávání byla velice dlouhá a složitá, nicméně po dvou letech čilé diplomatické aktivity dokázal v roce 1838 domluvit Henry Pottinger smlouvu o příchodu britského rezidenta a zlepšení podmínek navigace Indu se dvěma významnými sindhskými emíry, Nusírem Muhammadem a Nurem Muhammadem.

Alexander Burnes vyrazil na cestu do Kábulu 27. listopadu 1836.³⁶ Do Kábulu se dostal až na počátku roku 1837, kdy se ovšem zahraničně-politická situace trochu změnila. Ruské aktivity v Teheránu získaly na razanci. Kvůli zvýšené aktivitě carova vyslance hraběte Simoniče, který dále podporoval šáhovy aspirace na dobytí Hérátu, posilovala válečná strana a perský vládce už nebyl schopen dále odolávat. V březnu 1837 vyrazil s armádou směrem k Afghánistánu.

Druhou důležitou skutečností bylo další otevřené vystoupení Dósta Muhammada Chána proti Randžídu Singhovi. Emír vyslal svého syna Akbara Chána na výpravu s cílem dobýt Pěšavar. Akbar Chán sice neuspěl, ale vztahy Afghánistánu s Randžídem utrpěly další výraznou ránu. Význam Burnesovy mise se pohybem perských vojsk ještě znásobil. Burnes podle obdržných propozic neměl emírovi vůbec nic slibovat, William Macnaghten mu 15. května psal: „*V každém případě, ve kterém vám budou předkládány různé politické návrhy, řeknete, že nemáte pravomoc přímo odpovědět, ale že je pošlete dál přes kapitána Wadea britsko-indické vládě*“³⁷ Hlavním cílem bylo jakýmkoliv způsobem zlepšit vztahy mezi Randžídem Singhem a Dóstem Muhammadem Chánem. Byl to vskutku nadlidský úkol, nicméně lord Auckland se snažil dosáhnout stavu, kdy bude britská Indie obklopena prosperujícími a stabilními státními útvary, chtěl tím vytvořit nárazníkové pásmo, které by za málo prostředků vytvářelo obrannou hráz proti expanzi Ruska či Persie do indického prostoru.

Do Kábulu dorazil Alexander Burnes 20. září 1837,³⁸ vyjednávání od počátku narážela na pěšavarskou otázku a v zásadě k ničemu nevedla. Ještě větší problém nastal, když do Kábulu dorazil 19. prosince 1837³⁹ poručík Vitkevič, ruský diplomat s dopisem od ruského cara, ve kterém vyjadřoval touhu po větší obchodní spolupráci obou států, nabízel možnost zintenzivnění diplomatických styků obou států, s případnou budoucí politickou spoluprací. Hned v prvních vyjednáváních Vitkevič

³⁶ BURNES, A., *Cabool: A Personal Narrative of a Journey to, and Residence in that City*, London 1842, s. 1.

³⁷ NORRIS, s. 113.

³⁸ BURNES, *Cabool...*, s. 140.

³⁹ HEATHCOTE, s. 20

svou nabídkou vyšel emírovi vstříc výrazně více, než si mohl dle instrukcí dovolit Alexander Burnes. Rusko bylo ochotno pomoci Dóstovi Muhammadu Chánovi s dobytím Pěšavaru, dokonce mu posílat roční subsidia, pokud s nimi bude i nadále udržovat přátelské vztahy. Nakolik byla tato nabídka reálná, není jisté, každopádně ale velice zhoršila vyjednávací pozici Alexandera Burnese. Jednání se posléze omezilo výhradně na britskou snahu přesvědčit emíra, aby poručíka Vitkeviče poslal pryč z Kábulu.

Na konci roku 1837 byli tedy ve velmi svízelné situaci jak Alexander Burnes, tak emír Dóst Muhammad Chán. Burnes si byl vědom možného krachu vyjednávání, a proto v zápalu vlastní iniciativy vyslal do Kandaháru svého společníka poručíka Leechu, aby se pokusil místní *sirdary* přimět k ukončení diplomatických styků s Persií a přislíbil jim finanční a diplomatickou pomoc Velké Británie.⁴⁰ Tím jednoznačně překročil své pravomoci. Během těchto kroků ještě psal lordu Aucklandovi a snažil se ho přesvědčit, aby se odvrátil od spojení s Randžidem Singhem a vsadil na alianci s Dóstem Muhammadem Chánem.

Počátkem roku 1838 začaly Burnesovy dopisy přicházet do Indie, jejich cesta ovšem nejprve vedla přes Láhaur a místního politického agenta Clauda Wadea. Ten se v názorech na afghánskou otázku diametrálně lišil od Alexandera Burnese a obhajoval myšlenku dosazení Šudžáulmulka na afghánský trůn.⁴¹ Vyjednávání v Kábulu mezitím pokračovala příznivě pro Británii. Alexander Burnes jasně vyjádřil požadavky Velké Británie a Dóst Muhammad Chán je po kratším váhání přijal. Britský diplomat formuloval hlavní požadavky Británie následovně: Dóst Muhammad Chán měl vyzvat poručíka Vitkeviče k odchodu z Kábulu, zastavit korespondenci s Ruskem a Persií, přestat uplatňovat své nároky na vládu v Pěšavaru a Kandaháru a spolupracovat ve snaze o usmíření mezi ním a jeho bratry v Kandaháru. Británie na oplátku neslíbila prakticky nic konkrétního, pouze konstatovala, že „*využije všech svých možností a dobrých vztahů s maharádžou (Randžidem Singhem – pozn. J. K.) k urovnání sporů mezi Sikhy a Afghánistánem.*“⁴² Na konci vyjednávání se emír dotázal na pěšavarskou otázku, Burnes ji nechťel v ten moment probírat a přesvědčil emíra, aby ji nechali na později.

⁴⁰ Dopis britského politického agenta Alexandera Burnese asistentovi agenta diplomatické mise v Kábulu Robertu Leechovi, 25. prosince 1837. KAYE, J. W. (ed.), *East India (Kabul and Afghanistan)*, London 1859, No. 1, s. 94.

⁴¹ Dopis Alexandera Burnese sekretáři indické vlády Williamu Macnaghtenovi, 26. ledna 1838. KAYE (ed.), *East India...*, s. 120–125.

⁴² NORRIS, s. 146.

Tato konverzace byla jedním z rozhodujících zvrátů ve vyjednávání. Britové si byli jisti svým úspěchem, Burnes oznámil pozitivní vývoj v dalším dopise,⁴³ Pottinger úspěšně vyjednával v Sindhu a Wade upevnil spojení se Sikhy.

Situace v Kábulu se ovšem rychle změnila, když vyšlo najevo, co následovalo po poslední rozmluvě emíra s Burnesem. Konec konverzace se nakonec ukázal jako rozhodující. Dóst Muhammad Chán se jím totiž ujistil, že od Britů nikdy nedostane, co chce. Jeho politika se tedy začala klonit více ke spojení s Ruskem nebo Persií. Burnes naznačil tento obrat ve svém dalším dopise Williamu Macnaghtenovi z 5. března 1838. Jeden z poradců emíra k navrhovaným požadavkům podle Burnese prohlásil: „*To se mají Afghánci vzdát všech kontaktů s Persií, Ruskem i Turkestánem a stát se hlavními spojenci Británie, aniž by za to od ní dostali jakoukoliv ochranu proti nebezpečí, které tímto krokem vznikne?*“⁴⁴

Emír se ovšem otevřeně nevysslovil proti spojení s Brity, ale z retrospektivního pohledu se zdá, že již jen hrál o čas a vyjednávání už v zásadě nikam nepokročilo. Mezitím pokračovalo dlouhé a vyčerpávající obléhání Herátu perskými vojsky. Účast Rusů byla jasná nejenom ve skutečnosti, že obléhání *de facto* řídil hrabě Simonič, ale také přítomností generála Borovského v čele „dobrovolnického“ oddílu perské armády. Obléhání ovšem neprobíhalo podle perských představ, Herát velice statečně vzdoroval početní převaze protivníka. Obrany města se účastnil také Eldred Pottinger, britský důstojník dělostřelectva, který také pravidelně podával zprávy o situaci ve městě Alexanderu Burnesovi a vládě britské Indie.⁴⁵

Britský vyslanec k šáhovu dvoru John McNeill se stále snažil perského vládce přesvědčit, aby upustil od svých snah město dobýt, úspěchu ovšem nedosáhl. Intenzivně tedy korespondoval s lordem Palmerstonem i lordem Aucklandem a pokoušel se je přesvědčit k ráznému vystoupení proti Persii.⁴⁶ Jeho naléhání našlo více pochopení u vikonta Palmerstona, který 19. června 1838 nechal okupovat malý ostrov Chárag v Perském zálivu.⁴⁷ Tato událost vedla šáha k poslednímu pokusu o prolomení obrany Herátu. Dne 24. Června 1838 zaútočila perská armáda pod

⁴³ Dopis Alexandera Burnese Williamu Macnaghtenovi, 23. února, 1838. KAYE (ed.), *East India...*, s. 155–157.

⁴⁴ Dopis Alexandera Burnese Williamu Macnaghtenovi, 8. března 1838. Tamtéž, s. 162.

⁴⁵ Dopis Eldreda Pottingera Alexanderu Burnesovi, 4. listopadu 1837. Tamtéž, s. 79.

⁴⁶ Dopis britského vyslance v Teheránu Johna McNeilla lordu Palmerstonovi, 11. srpna 1838. *Foreign Office...*, No. 81, s. 90–93.

⁴⁷ KAYE, *History...*, Vol. 1., s. 272.

vedením generála Borovského na Herát. Útok selhal a generál zaplatil za neúspěch životem.⁴⁸ Šáh pokračoval v obléhání ještě měsíc a půl, na další velký útok ale jeho armáda neměla sil.

V době bojů o Herát se rozhodovalo i o dalším postupu britské diplomacie vůči Afghánistánu. Po nezdaru Burnesovy mise v Kábulu se lord Auckland definitivně rozhodl pro vojenskou intervenci. Případné ponechání Afghánistánu jeho osudu považoval Auckland za „*absolutní prohru*.“⁴⁹ Britská vláda v Indii se tedy rozhodla sledovat politiku dosazení nového vládce na afghánský trůn a prvním cílem bylo přesvědčit Randžída Singha, aby se na této snaze podílel.

Tohoto úkolu se chopil muž, který měl i nadále hrát hlavní roli v událostech první britsko-afghánské války, hlavní sekretář generálního guvernéra Indie, William Macnaghten. Měl přesvědčit sikhského vládce, aby pomohl bývalému sadozajskému emírovi Šudžáulmulkovi zpět na afghánský trůn. Jednání začala v červnu 1838 a vyústila v podpis tzv. Trojstranné dohody. Její konečná verze byla Sikhy ratifikována až o měsíc později, nicméně změny byly pouze kosmetické. V zásadě se jednalo o alianční smlouvu, která strany zavazovala ke společnému postupu proti Dóstu Muhammadu Chánovi, přičemž po případném vítězství by Šudžáulmulk ponechal Randžídovi Singhovi všechny jeho zisky nabyté během posledních 50 let na rozpadajícím se afghánském státu a také se zavazoval, že bez vědomí Velké Británie a Sikhů nebude provozovat žádné diplomatické styky s ostatními státy, ani prosazovat expanzivní zahraniční politiku.⁵⁰

Mimo diplomatické přípravy musel také Auckland obhájit svou politiku před tajnou radou Východoindické společnosti, stalo se tak v dopise z 13. srpna 1838. Auckland v dlouhém textu popsal průběh vyjednávání a jako hlavní důvod svých kroků uvedl, že „*bylo záležitostí nejvyšší důležitosti provést kroky k zastavení rychlého postupu Ruska a Persie*.“⁵¹ President Kontrolní rady (*Board of Control*) Východoindické společnosti, sir Hobhouse, se k postupu generálního guvernéra vyjádřil pozitivně. Další události navíc potvrdily rostoucí ambice Ruska ve Střední Asii. John McNeill sice v červenci opouštěl tábor perského šáha u Herátu, ale než tak učinil, dozvěděl se, že Rusové postupují s armádou čítající 12 000 mužů, směrem k středoasijským městům Chiva a Buchara. McNeill považoval tento vývoj za

⁴⁸ HEATHCOTE, s. 16.

⁴⁹ NORRIS, s. 168.

⁵⁰ Celé znění smlouvy KAYE, *History...*, Vol. 1, s. 319–323.

⁵¹ Dopis lorda Aucklanda tajné radě rady ředitelů Východoindické společnosti, 13. srpna 1838. KAYE (ed.), *East India...*, No. 18, s. 296.

doslova alarmující a obával se, že v případě pádu Herátu a ovládnutí těchto dvou měst se Rusko stane „*nesporným pánem osudu Střední Asie, a to jak politického, tak i hospodářského.*“⁵² Palmerston byl podobného názoru, je to vidět v jeho dopisu Hobhouseovi z 25. srpna 1838, kde popsal situaci následovně: „*Hlavním krokem, který musí být podniknut, je velká operace v Afghánistánu. Podpořit Randžída Singha, poslat britské jednotky, aby bojovaly na jeho straně, za účelem vyhnání Peršanů z Afghánistánu a reorganizování této země pod jedním náčelníkem. Dále zaplatit Randžídovi odevzdáním Pešávaru a Kašmíru. Spojení afghánského státu s Britskou Indií vytvoří lepší bariéru, než byla Persie, jelikož bude více pod naši kontrolou. Měli bychom mít stejný geografický vliv na tento stát, jako má Rusko na Persii.*“⁵³

Britský ministr zahraničí v tuto dobu také kontaktoval ruského vyslance Pozza di Borgo, aby zjistil, nakolik hrabě Simonič postupuje v souladu s instrukcemi z Petrohradu. Vyslanec poslal vzkaz do ruského hlavního města hraběti Nesslerodemu, který se od Simoničových akcí v Persii jasně distancoval. Je sice pravdou, že tento krok udělal už jednou, v roce 1837, nicméně tentokrát již byla slova doprovázena činy. Hrabě Simonič byl odvolán, Nesselrode se distancoval jak od jeho snah v Teheránu, tak i od akcí dalších diplomatů, konkrétně poručíka Vitkeviče. Po krachu obléhání Herátu a dočasném stažení ruských diplomatů z Teheránu, ztratila Velká Británie jednu z velkých záminek pro dosažení Šudžáulmluka na afghánský trůn. Tento moment také bývá nejvíce kritizován, protože většina, zejména viktoriánských historiků, se domnívá, že válka se od této chvíle stala zbytečnou.⁵⁴

Nelze ale zapomínat, že nejen ruský postup Střední Asií, ale i neochota a v podstatě nemožnost domluvy dvou států na hranicích Britské Indie, Afghánistánu a státu Sikhů, způsobila válku. Nebylo v zájmu Británie postavit proti sobě do této doby v podstatě loajálního Randžída Singha a zaměnit ho za nejisté spojení s Dóstem Muhammadem Chánem. Navíc válka se Sikhy byla velmi riskantní, sám velitel indických vojsk, Henry Fane, se k tomu vyjádřil následovně: „*Těžko může nastat situace, kdy by bylo moudré ničit sikhskou říši, obsadit Paňdžáb nebo se pokoušet o expanzi na západ. Každý postup, který povede za Satladž směrem na*

⁵² Dopis Johna MacNeilla lordu Palmerstonovi, 1. srpna 1838. *Foreign Office...*, No. 92, s. 137.

⁵³ NORRIS, s. 209.

⁵⁴ KAYE, *History...*; FORBES, *Passim*.

*západ by dle mého znamenal oslabení našich vojenských pozic. Pokud chcete expandovat, expandujte za Avadh nebo za Gwaliár a do zbytků Maráthské říše. Staňte se úplnými suverény v rámci existujících hranic, ale nechte být Dálný západ.*⁵⁵ Důležité také je, že primárním cílem lorda Aucklanda byla stabilita a ekonomická prosperita Indie. Ruský postup na jih a nestabilita, či dokonce nepřátelství Afghánistánu, ho nutily k posilování vojenských posádek na indickém subkontinentu, což omezovalo ekonomické zisky celé Indie.

Lord Auckland oficiálně shrnul příčiny válečného konfliktu v tzv. Manifestu ze Simly, který vysvětloval základní předpoklady jeho politiky a důvody vstupu Británie do války s Dóstem Muhammadem Chánem a jeho bratry v Kandaháru.⁵⁶ Primárně tedy nemožnost dohody mezi Dóstem Muhammadem Chánem a Randžidem Singhem, kterou generální guvernér dával za vinu afghánskému emírovi. Odkazoval zejména na Jamrudskou krizi,⁵⁷ v jejímž rámci považoval afghánský útok za jednoznačně nevyprovokovaný. Spor mezi emírem a Maharádžou by podle Aucklanda přinesl destabilizaci regionu, která by velmi ohrožovala britské obchodní zájmy. Jako druhý hlavní důvod guvernér označil perské obléhání Herátu a zejména diplomatickou podporu, které se Peršané těšili v Kandaháru. S tím souvisí i poslední důvod a to je snaha bránit západní hranici Indie, potažmo úsilí, aby Indie byla obklopena státy, které jsou spřízněny s jejími zájmy a neohrožují ji. Auckland v dokumentu vyjádřil také přesvědčení, že Šudža bude dosazen na trůn rychle a po neméně rychlém zajištění stability jeho moci se britské jednotky stáhnou.

Případné problémy s jednotlivými kmeny Auckland plánoval řešit finančními dávkami, které měly být vypláceny náčelníkům.⁵⁸ Manifest ze Simly byl napsán přesně tak, jak si to londýnská vláda přála. Chtěla primárně zdůraznit nebezpečí Persie a hrozbu destabilizace regionu a co nejvíce potlačit hlavní nebezpečí, kterého se obávala, totiž Ruskou expanzi na jihovýchod. Lze ho považovat za shrnutí příčin první britsko-afghánské války, nicméně jejich váha byla trošku odlišná od té, která je v manifestu prezentována. Hlavně je nutné jako jednu z hlavních příčin, kterou ovšem manifest ignoroval, brát ruské nebezpečí.

⁵⁵ NORRIS, s. 110.

⁵⁶ Plné znění KAYE, *History...*, Vol. 1, s. 355–359.

⁵⁷ Jamrudská krize se vyvinula ze snahy Dósta Muhammada Chána dobýt Pěšavar v roce 1837, výprava na město byla vedena Akbarem Chánem. Přes počáteční úspěchy nakonec ztroskotala, vztahy mezi Afghánistánem a Sikhy však velmi negativně poznamenala.

⁵⁸ ALI, s. 24–25.

Po zveřejnění Manifestu ze Simly se v Británii začala poprvé ozývat opozice, zejména lord Ellenborough požadoval zveřejnění kompletní korespondence týkající se rozpoutání konfliktu. Tento požadavek ovšem narážel na zahraničně-politické problémy. Británie nechtěla zveřejňovat citlivé dopisy o ruském nebezpečí, které by mohly vyvolat nejen krizi ve vzájemných vztazích obou velmocí, ale také mohly Rusům napovědět některé cíle britské politiky a prostředky, které mají být použity k jejich dosažení. Vydání korespondence si nakonec toryové vynutili, ale její podoba odpovídala výše zmíněným omezením.

Tato tzv. Modrá kniha se v pozdějších letech stala terčem velmi tvrdé kritiky.⁵⁹ Výzkumy z druhé poloviny 20. století ale dokázaly, že nejspíše nebyl záměr zatajit sněmovně některé citlivé informace, ale spíše omezit rozsah textu a hlavně nezpůsobit diplomatické potíže s Ruskem.⁶⁰ Není bez zajímavosti, že otázka modrých knih byla jedním z prvních velkých témat, na kterých se zviditelnil tehdy ještě velmi mladý toryovský poslanec Benjamin Disraeli.⁶¹

Odpor toryů ovšem nemohl zastavit válečnou akci. Taktický plán byl relativně jednoduchý. Hlavní síla britsko-indických vojsk ve společnosti Šudžáulmulka a jeho vojenských sil se měla shromáždit ve Firúzpúru a postupovat přes Sindh, území chána z Kalátu, Bolanský průsmyk a Kvétu až do afghánského Kandaháru. Po obsazení centra jižního Afghánistánu mělo vojsko pokračovat na slavnou pevnost Gazní a na Kábul. Armáda Sikhů, kterou doprovázel Šudžáulmulkův syn Timúr, měla postupovat přes Chajbarský průsmyk do Džalálábádu a Kábulu, tzn. tvořit druhou údernou sílu. Celkový počet vojáků, účastníků se výpravy proti Afghánistánu obnášel více než 39 000 mužů.⁶² Poklidný postup vojska a zásobování měli zajistit svou činností osvědčení diplomaté Alexander Burnes a Henry Pottinger.

Pohyb vojsk byl ale od počátku velice komplikovaný. Britská armáda čelila prakticky neustále menším útokům místních kmenových bojovníků. I přes obrovskou snahu Burnese a Pottingera nebyla většina místních vládců schopna malé, loupeživé

⁵⁹ Ke genezi problému více ADLER, G. J., *The „Garbled“ Blue Books of 1839 – Myth or Reality?*, in: *The Historical Journal*, Vol. 15, No. 2, London 1972, s. 229–259.

⁶⁰ Vynikající rozbor rozdílu mezi prvním vydáním korespondence v roce 1839 a druhým v roce 1859, kdy se stala afghánská otázka základem útoků proti lordu Palmerstonovi, podal NORRIS, Appendix 1, s. 445–448.

⁶¹ ADLER, s. 236.

⁶² HEATHCOTE, s. 25.

skupiny bojovníků kontrolovat. Útoky způsobily obrovské problémy v zásobování,⁶³ ztráty na tažných zvířatech a malou odbočku v pochodu vojsk. Pottinger totiž sice v Hajdarabádu vyjednal bezpečný průchod vojsk Sindhem, ale realita poté byla značně odlišná.⁶⁴ To velitele pochodující armády natolik pobouřilo, že se rozhodl se souhlasem politického vůdce kampaně, Williama Macnaghtena, pochodovat směrem na Hajdarabád, pouze hrozba dobytí města emíry přesvědčila k podepsání kýžených smluv.

Na počátku války se lord Auckland pohyboval v táboře Randžída Singha, dojednal s ním jednotlivosti společného postupu a zjistil, že vybavení Maharádžovy armády je velmi moderní a že armáda jako celek funguje velice dobře. Ke konci guvernérova pobytu se ovšem rapidně zhoršilo Randžídovo zdraví.⁶⁵

Postup vojsk probíhal vcelku uspokoivým tempem. Dne 26. března 1839 dorazila armáda do Kvéty, 12. dubna před Chodžaský průsmyk a 25. dubna vstoupil vítězně do Kandaháru i Šudžáulmulk a ujal se vlády nad městem i jižním Afghánistánem. Armáda zhruba měsíc odpočívala v Kandaháru, aby se 10. června mohla vydat na druhou část kampaně, na Gazní a Kábul. Těsně po odchodu britských vojsk se generální guvernér dozvěděl velice nepříjemnou zprávu. Dne 27. června 1839 zemřel Randžíd Singh.⁶⁶ Jeho smrt způsobila obrovský chaos a s ním spojenou nejistotu, zda bude sikhská armáda schopna a ochotna dostát svých závazků z Trojstranné dohody. Na dvoře Maharádži nakonec zvítězila probritská klika, které posléze dokázala, s pomocí britských peněz, přesvědčit generály, aby ve válce s Afghánistánem pokračovali.⁶⁷

Postup generála Johna Keanea s hlavním tělesem Armády Indu směrem ke Gazní mezitím probíhal bez větších problémů. Město samo mělo být asi největší překážkou k dobytí Afghánistánu. Vynikající pozorovací schopnosti velitele ženistů George Thompsona, až heroický výkon jednotky poručíka Henry Duranda a pluku nazvaného „*Forlorn Hope*“⁶⁸ pod vedením plukovníka Dennieho nicméně rozhodly bitvu v britský prospěch. Thompson totiž vytušil slabost v jedné části opevnění

⁶³ Velká část armády pochodující z Firúzpúru byla více než polovinu cesty z Indie do Kandaháru na polovičních přídělích a trén se musel spokojit se čtvrtěčnými.

⁶⁴ Více k pobytu sira Henryho Pottingera v Sindhu LAL, Vol. 2, s. 1–25.

⁶⁵ Více EDEN, E., *Up the Country*, Vol. 2., London: Virago. 1997 (c1866), s. 1–37.

⁶⁶ Maharádža podlehl své nemoci, léčebné postupy sikhských lékařů byly totiž značně pochybné a sikhský vládce odmítal většinu moderních postupů britských lékařů, více EDEN, Vol. 2, s. 25–26.

⁶⁷ Více DUPREE, N. H., *The Question of Jalalabad during the First Anglo-Afghan War, part I.*, in: *Asian Affairs*, No. 1, Vol. 6, 1975, s. 40–60.

⁶⁸ HEATHCOTE, s. 34.

města. Poručík Durand byl určen jako velitel malé skupinky ženistů, která měla tuto část pevnění vyhodit do povětří, to se bezesbytku podařilo, načež do města vnikla jednotka plukovníka Dennieho, zabránila Afgháncům škody napravit a udělala prostor pro vstup hlavního voje armády pod vedením generála Roberta Salea do centra města. Ráno 24. července již vlála nad pevností britská vlajka.⁶⁹

Krátce po dobytí Gazní se dala do pohybu sikhská část armády. Dobyla bez větších potíží Džalálábád a postupovala na Kábul. Keane také dlouho neotálel a vydal se k afghánské metropoli již 30. července. Do tábora u Gazní ještě předtím dorazil emírov vyslanec Nawwáb Jubbar Chán. Jeho diplomatické návrhy byly téměř ihned odmítnuty, nicméně často je citován jeden jeho údajný výrok: „*Pokud je šáh Šudžáulmulk doopravdy králem a přišel do království svých předků, k čemu potřebuje Vaši armádu a Vaše jméno? Do Afghánistánu jste ho přivedli pomocí Vašich peněz a zbraní. Nechte ho zde nyní s námi Afghánci a nechte ho vládnout, pokud to dokáže.*“⁷⁰ Výrok byl citován téměř všemi autory, kteří se konfliktem zabývali. Výborně se hodí do schématu odpůrců války. Nelze mu upřít i jistou logiku, nicméně situace, v jaké britská armáda v létě 1839 byla, vypadala velice optimisticky. Hlavním cílem Británie bylo ustanovit Šudžáulmulka v Kábulu, jakožto Británii velmi přátelského emíra a tento cíl byl na dosah, odepřít mu podporu v atmosféře tohoto triumfu by bylo naprosto nelogické.

Keanův postup byl bezproblémový. Dne 3. srpna se generál dozvěděl, že emír Dóst Muhammad Chán opustil Kábul a se svou věrnou družinou se vydal do Bamijanu. Jeho pronásledování dostal za úkol kapitán James Outram, ale neuspěl. Důležité ovšem bylo, že dne 7. srpna 1839 vstoupil do Kábulu nový emír Šudžáulmulk. Tím byl splněn základní cíl výpravy, nový, přátelský emír byl dosazen a válka vítězně ukončena, tedy alespoň zdánlivě.

Největší problémy ústící v tragédii měly teprve přijít. Bohužel není dostatek prostoru k podrobnějšímu objasnění vnitřní situace v Afghánistánu za vlády Šudžáulmulka. Důležité ovšem je poznamenat, že ani Dóst Muhammad Chán, přes svou nespornou autoritu a moc, nebyl schopen účinně ovládat veškeré oblasti, které nominálně spadaly pod jeho vládu. Pozice nového emíra byla samozřejmě o poznání

⁶⁹ Podrobný popis DURAND, H. Mar., DURAND, H. Mort., *First Afghan War and its causes*, Newbury: Casemate, 2008 (c1879), s. 171–176.

⁷⁰ FORBES, s. 29.

horší. Britští odborníci na region se ve většině domnívali, že by neměl být problém Šudžáulmulka na afghánský trůn dosadit. Tento názor sdílel i Alexander Burnes.⁷¹

Ukázal se ovšem jako fatálně chybný. Britští diplomaté spoléhali na to, že pomohou náčelníkům nakloněným vládě Šudžáulmulka, finančně je zajistí a v případě potíží jim i vojensky pomohou v upevnění místní moci. Podcenili ovšem dva významné faktory. První je čistě prozaický: náčelníci nikdy neměli dost financí a pokladna Britské Indie se rychle vyprazdňovala. Druhý faktor je náboženství a obrovská mobilizační moc, kterou islám měl (a dodnes má) v řadách běžného obyvatelstva Afghánistánu. Náčelníci, kteří se přidali na stranu nového emíra, vždy čelili nějakému oponentovi, který nikdy nezapomněl využít této karty v bojích o moc. Dokud měl náčelník dostatek finančních prostředků od nového emíra nebo od Británie, dokázal tlaku čelit díky úplatkům, které rozdával. Ve chvíli, kdy ale peníze došly, se karta přirozeně ihned obrátila. Obvinění z paktování se s „bezvěřci“ mělo často obrovský efekt.

Dóst Muhammad Chán se pokoušel využít svého vlivu a rozpoutat povstání nejprve v Bamianu a poté i na hranicích se sikhy v Kohistán, nebyl ale úspěšný.⁷² Tváří v tvář tomuto neúspěchu se rozhodl k relativně nečekanému kroku: dne 4. prosince 1840 se po dalším neúspěšném povstání vzdal Britům v Kábulu.

Britské moci se podařilo zemi držet téměř dva roky, vojenskými výpravami a penězi udrželi na uzdě i většinu odbojných náčelníků. Je pravdou, že oblasti okolo pevnosti Kalát-i-Ghilzai nedokázala britská moc nikdy uspokojivě ovládnout, nicméně zbytek země zůstával alespoň prozatím v klidu. Není tedy divu, že v roce 1841 si byli Britové jisti svým postavením a dokonce pomýšleli na ovládnutí do té doby nezávislého Herátu. Situace se ale začala velmi rychle měnit. Whigové prohráli volby a 30. srpna nastoupila nová vláda sira Roberta Peela, na ministerstvu zahraničí se nic nezměnilo, zůstal vikomt Palmerston, ale v čele Kontrolní rady Východoindické společnosti nahradil Hobhouse lord Fitzgerald. Ten se sice pokusil přesvědčit lorda Aucklanda k setrvání v úřadu generálního guvernéra Indie, ale neuspěl, proto byl jmenován dlouholetý odpůrce politiky whigů v Indii, lord

⁷¹ NORRIS, s. 184–185.

⁷² Více k příčinám jeho neúspěchu a ke všem povstáním YAPP, M. E., *Disturbances in Eastern Afghanistan, 1839–1842*, in: Bulletin of the School of Oriental and African Studies, Vol. 25, No. 1/3, 1962, s. 499–523; YAPP, M. E., *Disturbances in Western Afghanistan, 1839–1841*, in: Bulletin of the School of Oriental and African Studies, Vol. 26, No. 2, 1963, s. 288–310; YAPP, M. E., *The Revolutions of 1841–2 in Afghanistan*, in: Bulletin of the School of Oriental and African Studies, Vol. 27, No. 2, 1964, s. 333–381.

Ellenborough. Nový generální guvernér měl dorazit až na počátku roku 1842, nicméně jak uvidíme později, změna to byla výrazná.

Druhou a asi mnohem důležitější událostí bylo setkání kmenových náčelníků a politického vůdce britské mise, Williama Macnaghtena, v Kábulu. Zde bylo náčelníkům řečeno, že Británie okamžitě omezuje vyplácení příspěvku na údržbu komunikací v průsmycích. Není překvapivé, že reakce byla značně nepřátelská. Macnaghten nepřipustil žádnou diskuzi a jist si svou pozicí, poslal náčelníky do jejich domovů. Ti ovšem neváhali a na zpáteční cestě zformovali sňatkové aliance a vyhlásili *džihád*⁷³ proti britské moci v Afghánistánu. Britům se podařilo s jistými ztrátami tuto rebelii potlačit a 22. října se většina náčelníků podvolila. Úspěch byl ale jen zdánlivý. Již 2. listopadu začalo povstání, které se stalo britské moci v Afghánistánu osudným.

V šest hodin ráno začalo srocování davu před budovou,⁷⁴ kde byla uschována šáhova pokladna v Kábulu a kde po dobu okupace žil i Alexander Burnes. V osm hodin dav zaútočil, vyvraždil osazenstvo domu, včetně Alexandera Burnese, vykradl pokladnu a celý dům vyraboval. William Macnaghten se o této děsivé události dozvěděl asi o půl hodiny později. V řadách britské civilní i armádní správy nastal obrovský zmatek. Vrchní velitel britských vojsk v Afghánistánu, generál Elphinstone, byl od počátku skeptický a působil velmi odevzdaně.⁷⁵ Jeho rezignace na aktivní odpor způsobila obrovské potíže a několik vskutku fatálních chyb. Většinu okolních posádek, které střežily sklady potravin a jiných zásob, nechal stáhnout do centra města a poslal žádost o posily do Kandaháru. Ihned poté tyto sklady povstalci obsadili, aby se poté Britové marně pokoušeli několik měsíců dobýt tato stanoviště zpět.

Motivací náčelníků k revoltě bylo dlouhodobé ztrácení vlivu, moci a bohatství. Emír se do značné míry snažil centralizovat vládu, což Britové samozřejmě podporovali. Povstání v Kábulu v listopadu 1841 bylo vyvrcholením dlouhodobých rozporů mezi zájmy šáha, potažmo Británie a zájmy náčelníků, *ulemy*⁷⁶ a úřednického aparátu v Kábulu.

⁷³ YAPP, M. E., *The Revolutions...*, s. 334.

⁷⁴ Není bez zajímavosti, že se nejednalo o dav běžných obyvatel Kábulu, ale o urozené a mocné durránijské náčelníky a členy vlivných rodin z okolí Kábulu, Tamtéž, s. 336.

⁷⁵ Je to vidět zejména v dopise, který psal brigádnímu generálovi Sheltonovi den po vypuknutí povstání, NORRIS, s. 336.

⁷⁶ Více k jejímu podílu NAVID, S., *The State, the Clergy, and British Imperial Policy in Afghanistan during the 19th and Early 20th Centuries*, in: *International Journal of Middle East Studies*, No. 4, Vol 29, 1997, s. 587–588.

Finanční prostředky náčelníků pocházely ze tří hlavních zdrojů. Byly to renta z půdy v osobním vlastnictví, poplatky za údržbu komunikací a platby za dodávky vojska. Poplatky za údržbu komunikací snížil Macnaghten krátce před propuknutím povstání, přičemž i třetí zdroj příjmů náčelníků byl dlouhodobě ohrožen. Již od roku 1840 totiž Šudžáulmulk za vydatné britské spolupráce vytvářel nové vojenské útvary, v oblasti Kábulu byly nazvány *Jánbáz*, v oblasti Kandaháru *Házirbáš*. Oba fungovaly na principu přímého najímání vojska šáhem, který obcházel náčelníky. Ti totiž dlouhodobě vydělávali na rozdílu cen, za které bojovníky najímali a za které je pak posílali vládcům země. Jednotky feudální jízdy, které posílali náčelníci emírovi, dlouhodobě nebyly příliš kvalitní a ani za vlády Dósta Muhammada Chána netvořily moc významnou část jeho vojsk. Pro náčelníky ale jejich omezování, spojené s velkou inflací,⁷⁷ znamenalo značné finanční potíže. Navíc utvoření *Házirbaše* si někteří náčelníci vysvětlovali jako počátek konce feudální kavalerie jako celku, což nebylo příliš mylné přesvědčení, jelikož britská správa o tomto kroku dlouhodobě uvažovala. Finanční tlaky, spojené s omezením politické moci, kterou v oblastech dříve ovládaných náčelníky drželi britští političtí agenti, byly asi hlavní příčinou povstání náčelníků.

Velký mobilizační efekt tradičně mělo náboženství. Připojení *ulemy* lze vysvětlovat, podobně jako u náčelníků, finančními tlaky. Členové *ulemy* jakožto právní i náboženské autority dostávali přesně stanovené penze, které velmi znehodnocovala inflace. Její připojení k povstání je jasné již od počátku, hned 2. listopadu byl v hlavní kábulské mešitě vyhlášen *džihád* proti všem „nevěřícím“.

Poslední velkou skupinou, která demonstrovala během povstání svou nespokojenost, byli ex-barakzajští úředníci. Administrativní aparát v Kábulu byl obrovským kolosem s nepřehlednou a extrémně složitou sítí nařízení a pravidel. Úředníci byli velmi váženou a početnou skupinou, která byla jako jediná schopna se v těchto pravidlech orientovat. Stávala se proto také častým příjemcem úplatků. Britové se snažili administrativu zjednodušit a zeštíhlit, což samozřejmě znamenalo pro úředníky jak ztrátu vlivu i peněz.⁷⁸

Hlavní boje probíhaly v okolí sídla afghánského emíra, pevnosti Balla Hissar, a poblíž britského tábora u Kábulu. Nicméně povstání se neomezovalo pouze na

⁷⁷ Inflace v Afghánistánu vznikla příchodem britského vojska takřka ihned. Vojsko bylo velmi náročné na zásobování a logistika v afghánských horách, pod náporem útočících kmenových bojovníků, příliš nefungovala. Armáda se proto zásobovala z místních zdrojů, což logicky přineslo zvýšení cen a také inflaci.

⁷⁸ YAPP. M. E., *The Revolutions...*, s. 340.

hlavní město. Hned poté, co bylo jasné, že Britové mají problémy zvládnout povstání v Kábulu, začaly nepokoje i v dalších částech Afghánistánu, vzbouřil se Kohistán, kde byla povražděna celá britská posádka. Zejména bojovný kmen Ghilzajů, pohybující se v oblasti okolo Gazní, útočil a raboval, kdekoliv to bylo možné. Někdy se ve spojení s povstáním proti britské moci hovoří o národním vzepětí Afghánců,⁷⁹ tato interpretace je ale přinejmenším přehnaná. V 19. století nelze ani v nejmenším mluvit o jakémkoliv afghánském národním citění, ostatně i dnes je otázka národa Afghánců problematická, náčelníkům šlo o vlastní hospodářské a politické zájmy, ne o zájmy národa jako celku.

Bezpochyby zajímavou epizodou v této složité situaci bylo jednání generála Roberta Salea, který dostal od generála Elphinstonea rozkaz, aby se stáhl z Džalálábádu a pomohl Britům v Kábulu. Generál Sale s rozkazem nesouhlasil a svolal tzv. Válečnou radu (*Council of War*),⁸⁰ ta nakonec rozhodla o setrvání vojsk ve městě. Velký kritik celé války z pozdější doby a kapitán dělostřelectva Augustus Abbott k tomu napsal: „*Nepochybují, že to bylo moudré rozhodnutí, i když někteří kritici generála vidí věc jinak. Generál měl v Kábulu svou ženu, lady Saleovou, a svého zetě, kterým by se velmi rád připojil, kdyby to ovšem neohrožovalo život jeho mužů.*“⁸¹

Britský tábor v Kábulu nebyl zpočátku pod přílišným tlakem, působila zde zejména nerozhodnost a nejednotnost náčelníků. Významná změna přišla po příjezdu nejvlivnějšího syna bývalého emíra Dósta Muhammada Chána, Muhammada Akbara Chána, 25. listopadu 1841. S jeho příjezdem totiž přišla změna taktiky, kábulský tábor byl odříznut od zásobování, do okolních vesnic byli vysláni *mullové*, aby zabránili pokusům vesničanů prodat Britům potraviny a některé vesnice byly dokonce okupovány. Ačkoliv se podplácením a sliby podařilo Macnaghtenovi přesvědčit některé náčelníky, aby od povstání ustoupili, tak příjezd emírova syna tyto úspěchy v zásadě negoval a byl jedním z rozhodujících faktorů konečného úspěchu povstání. Britové v Kábulu začali být ve velmi nepříjemné situaci, navíc 10. prosince 1841 dorazily zprávy o tom, že posily majora Maclarena z Kandaháru byly zastaveny

⁷⁹ Národ Afghánců je nejčastěji ztotožňován s Paštůny, ale ani tento kmen, sám o sobě značně diferencovaný, netvoří většinu obyvatel dnešního, ani tehdejšího Afghánistánu.

⁸⁰ Jedná se o setkání kompletního důstojnického sboru, které hlasuje o dalším postupu, většinou za účasti nejvyššího velitele. Více k průběhu BROADFOOT, W., *The Defence of Jalalabad*, in: *The English Historical Review*, No. 29, Vol. 8, 1893, s. 93–108.

⁸¹ LOW, C. R., *Journal and Correspondence of the late Major-General Augustus Abbott*, London: John Murray. 1879, s. 222.

Ghilzaji u Gazní. Tyto dva faktory a názory vojenského velení v Kábulu měly největší vliv na Macnaghtenovo rozhodnutí vyjednávat s rebely.

Dne 11. prosince 1841 proběhla první jednání mezi Williamem Macnaghtenem a Akbarem Chánem za přítomnosti několika desítek dalších afghánských náčelníků. Výsledkem byla dohoda, zajišťující Britům volný odchod do Indie a zřízení stálé rezidence britského vyslance v Kábulu. Do země se měl vrátit Dóst Muhammad Chán, přičemž Šudža měl mít na výběr, zda v zemi zůstane, či odejde s Brity. Všichni přítomní náčelníci dohodu přijali a byli ochotni ponechat Šudžu na trůně, pokud si vezme jejich dcery a upustí od zbytečných ceremonií. O den později se s toutéž nabídkou vydali náčelníci k Šudžovi, tentokrát bez přítomnosti Akbara Chána. Požadovali sice, aby člen klanu Barakzajů byl *vezírem*, ale chtěli u moci udržet stávajícího šáha. Dne 15. prosince vydal Šudža prohlášení, že by všichni praví muslimové měli bojovat proti „cizincům“,⁸² což vedlo k jisté destabilizaci vůdčího postavení Barakzajů. Zejména jejich dlouhodobí odpůrci, tzn. Kohistánci, Kizilbašijové, Durrániové a někteří obyvatelé Kábulu, začali Akbara obviňovat, že má za cíl pouze prospěch svůj nebo svého otce a odvrací se od „věci islámu“.

Jako datum odjezdu byl určen 15. prosinec, Britové ovšem stále neobdrželi slíbené zásoby na cestu. Vojsko tedy setrvalo v Kábulu a Muhammad Akbar Chán pozval Macnaghtena na další schůzku, politický vůdce britské mise v Kábulu byl sice několikrát varován, že setkání může špatně dopadnout, ale přesto se ho rozhodl zúčastnit. Skupinka, která se měla setkat s Akbarem, zahrnovala také kapitány Trevora, Mackenzieho a Lawrence. Ještě před začátkem vyjednávání byli Mackenzie a Lawrence odvečeni pryč a vyzváni k odchodu zpět do tábora, ihned poté byli napadeni Macnaghten s Trevorem. Trevor byl údajně zabit rozrušeným davem a Macnaghtena měl zastřelit sám Muhammad Akbar Chán.⁸³

Tato děsivá událost vyvolala v britském táboře téměř paniku. Politickým vůdcem výpravy se rázem stal ještě relativně mladý hrdina od obléhání Herátu, Eldred Pottinger. Proběhlo ještě několik kol vyjednávání, Afghánci si byli vědomi svízelné situace britské posádky a stupňovali své požadavky. Nakonec Britové odevzdali několik děl a ve městě ponechali všechny nemocné a raněné jako rukojmí. Dne 26. prosince po dalších finančních požadavcích už Pottinger odmítl vyjednávat

⁸² Doslova mluvil o *Farangí*, což je pojem, který reprezentuje všechny nemuslimské národy Evropy, slovní základ vychází z Franků.

⁸³ NORRIS, s. 376.

a konečně donutil armádní velení k zahájení příprav postupu směrem na Džalálábád. Ráno ve čtvrtek 6. ledna 1842 vyrazila na pochod výprava se 4500 vojáky pravidelné armády a 12 000 civilisty.⁸⁴

Už od počátku byl postup vyčerpaného a špatně zásobeného konvoje ohrožován nájezdy Afghánců, po první noci, během které zahynulo přes 1000 účastníků pochodu, dorazil Akbar Chán a slíbil Pottingerovi, že bude konvoj chránit před útoky kmenů. Noc ze 7. na 8. prosince 1842 znamenala další oběti na životech, tentokrát ještě ve větší míře a v zásadě eliminovala bojovou sílu vojenských jednotek bývalé kábulské posádky. 8. prosince začaly nové útoky. Akbar slíbil, že dodá potraviny, dřevo na otop, přičemž také zabrání dalším útokům, pokud bude do zajetí odevzdán Eldred Pottinger a kapitáni Mackenzie a Lawrence. I přes splnění těchto požadavků ale nic ze svých slibů barakzajský náčelník nesplnil, útoky nepřestávaly a dřevo ani potraviny k Britům nedorazily.

Dne 9. prosince pozval Akbar Chán i zbylé vůdce konvoje na další vyjednávání. Hlavní zástupci Britů generál Elphinstone a brigádní generál Shelton byli ihned zadrženi a přidáni ke zbytku rukojmích. Lady Saleová je vyjmenovala ve svém deníku, první se potkala se skupinkou 5 žen, 9 dětí a tří mužů, nové příchozí nepočítaje.⁸⁵ Zbytek konvoje rychle podlehl krutým přírodním podmínkám a neustálým nájezdům afghánských bojovníků. Dne 13. ledna se dal počet přeživších počítat již jen na desítky. Do Džalálábádu jako první dorazil Dr. William Brydon,⁸⁶ většina historické literatury ho považuje za jediného přeživšího, nicméně několik dní po něm ještě dorazilo několik dalších Britů, kteří se útěku z Kábulu účastnili.⁸⁷

Muhammad Akbar Chán se s anihilací britské posádky Kábulu nespokojil a jeho dalším cílem bylo dobýt Džalálábád, který držely britské jednotky pod vedením generála Roberta Salea. Akbar Chán se snažil silnou náboženskou propagandou naklonit si místní kmenové náčelníky, kteří stále do určité míry s Brity spolupracovali. Postupem času tato propaganda získala na takové síle, že bylo pro muslimské náčelníky v případě spolupráce s Brity prakticky nemožné udržet v rukou vládu nad svými kmeny. Tímto způsobem získal emírovův syn většinu podpory. Na počátku března se Akbarovi podařilo přerušit zásobovací trasy města, ale nedostatek

⁸⁴ FORBES, s. 111.

⁸⁵ SALE, F., *Journal of Disasters in Afghanistan*. London: Dickinson & Son, 1844, s. 247.

⁸⁶ Jeho příběh TROUSDALE, W., *Dr. Brydon's Report of the Kabul Disaster and the Documentation of History*, in: *Military Affairs*, No. 1, Vol. 47, 1983, s. 26–30.

⁸⁷ Nejlepší líčení celého pochodu nabízí asi EYRE, W., *The Military Operations at Cabul Which Ended in Retreat and Destruction of British Army*, London: John Murray, 1843.

děl mu bránil v přímém útoku. Jeho síly byly složeny z menšího počtu profesionálních vojáků a velkého počtu místních kmenových bojovníků, kteří bojovali přes den a v noci chodili domů. Dne 12. března byl Akbar Chán těžce raněn, což způsobilo oslabení jeho vlivu mezi náčelníky a uvolnění blokády, posléze se posádce dařilo udržet funkční zásobování a dokonce i komunikaci s generálem Pollockem, který se připravoval na postup Chajbarským průsmykem. Dne 31. března 1842 se Pollock nacházel asi dva kilometry od prvních svahů průsmyku. Pozice Akbara Chána ovšem nebyla tak silná, jak by se na první pohled mohlo zdát. Čelil velmi silné opozici, která ho obviňovala z boje za vlastní zájmy nebo za zájmy Dósta Muhammada Chána, ani emír Šudžáulmulk nebyl díky své finanční síle bez vlivu, tato skutečnost dala Britům čas ke konsolidaci svých sil a vyslání posil.⁸⁸

Situace se měnila i na jihu Afghánistán, kde se do povstání zapojila i většina Dúrranijů. Britská posádka v Kandaháru, pod vedením generála Williama Notta, byla nucena bojovat o udržení svých pozic ve městě. Motivací durránijského povstání byla ovšem fáma, že se do povstání zapojil i emír Šudžáulmulk, tomuto bludu podlehl i jeho syn Safdar Jang, který se postavil do čela nepokojů.⁸⁹ Většina náčelníků přešla na jeho stranu, ale velká část pouze na krátký čas. Kandaháru totiž již od ledna spěchal na pomoc generál England, který cestoval přes Sindh a Kvétu s několikatisícovou jednotkou, která měla zachránit Kandahár v případě eskalace nepokojů.⁹⁰

Generál Nott a jeho vojsko ovšem náporu místních kmenů odolali a Pollock postupoval velice rychle a účinně skrz Chajbarský průsmyk směrem na Džalálábád. Jeho úspěch byl způsoben zejména změnou taktiky, kterou přizpůsobil specifickým podmínkám Afghánistánu. Jako prioritu určil obsazení vyvýšených okrajů jednotlivých průsmyků, čímž Afghánce připravil o jejich hlavní taktickou výhodu.⁹¹ Mezitím čelil generál Sale u Džalálábádu rostoucímu tlaku, nicméně rozhodl se pro velmi rázný krok. Dne 7. dubna 1842 zaútočil na Akbarův tábor před městem a na hlavu jeho velice překvapená vojska porazil.

⁸⁸ Více ke složité politické situaci v Kábuli těsně po povstání YAPP, *The Revolutions...*, s. 349–353.

⁸⁹ STOQUELER, *Major-General Sir William Nott*, Vol. 2, London: Hurst & Blackett, 1854, s. 433.

⁹⁰ NORRIS, s. 362.

⁹¹ HEATHCOTE, s. 62.

Toto vítězství bral nový generální guvernér lord Ellenborough jako velké zadostiučinění, prohlásil dokonce, že „*naše vojenská čest byla znovu obnovena*“.⁹² Guvernér následně rozkázal, aby se generálové začali připravovat ke stažení z Afghánistánu zpět do Indie. Proti tomuto kroku ovšem dlouhodobě byli oba hlavní generálové v Afghánistánu, William Nott a George Pollock. V zásadě jediným důvodem Ellenboroughovy liknavosti ohledně rozkazu k ústupu byli ovšem rukojmí. Před bitvou o Džalálábád přikázal Nottovi, aby se alespoň stáhl do Květy a Sale s Pollockem se měli z důvodu lepší komunikační dostupnosti přesunout blíže k indickým hranicím. Ani jeden tak neučinil. Pollock dorazil do Džalálábádu 16. dubna 1842.

Dne 5. května 1842 dorazil ke Kandaháru i generál England. Posílené britské jednotky v Afghánistánu nyní měly jeden hlavní úkol: získat zpět rukojmí, které uvěznil Akbar Muhammad Chán během útěků Britů z Kábulu. Z jednotek generálů Notta a Pollocka byla vytvořena tzv. Armáda odplaty (*Army of Retribution*), která měla rukojmí za každou cenu získat a poté se vrátit zpět do Indie. Lord Ellenborough nakonec uznal oprávněnost těchto požadavků, podvolil se vůli obou generálů a dal Williamu Nottovi na výběr, zda chce návrat do Indie provést cestou přes Květu nebo Kábul, generál bez váhání zvolil Kábul.⁹³

Generál Nott vyrazil z Kandaháru na Kábul 7. srpna. Menší část své armády nechal pochodovat zpět do Indie přes Sindh a Balúčistán. O třináct dní později vyrazil na hlavní město také generál Pollock. Akbar reagoval odesláním zajatých Britů do Bamianu a shromážděním své vlastní armády, v níž měli největší zastoupení Ghilzajové. Pollockova armáda se cestou do Kábulu zúčastnila několika incidentů s civilisty. Například ve vesnici poblíž Gandamaku bylo vypáleno z jednoho z domů zhruba tucet výstřelů, na což britská armáda reagovala povražděním stovky civilistů. Cestu, kterou Pollockova vojska pochodovala, popsal kapitán dělostřelectva Augustus Abbott: „*Opustili jsme Gandamak ráno sedmého a po třech milích pochodu jsme došli ke kopci, kde nešťastná kábulská posádka naposledy vzdorovala útokům. Kopec je doslova pokryt kostrami, z nichž většina je vybělena působením slunce a deště, ale spousta z nich má vlasy barvy, která prozrazuje, že jde o našince. Na cestě odtud do Súrchaubu jsme viděli jen pár kostí, ale blízko brodu přes řeku*

⁹² NORRIS, s. 401.

⁹³ Generál Nott volil jednoduchou taktiku, přesvědčoval lorda Ellenborougha o nutnosti čekat na více zásob a všemožně odchod z Indie zdržoval, tímto nakonec docílil toho, že mohl pokračovat spojením s generálem Pollockem a cestou přes Kábul.

*byla hromada těl a jeskyně plné koster Indiů. Celou cestu ze Súrchaubu do Džakdalaku jsme pak potkávali podobné scenerie, je zbytečné pokoušet se jakkoliv popsat ten strašlivý pohled.*⁹⁴

Střet s Akbarem Chánem proběhl až 12. září poblíž Tezinu. *Vezír* zde shromáždil vojsko o síle 16 000 mužů.⁹⁵ Bitva byla rozhodnuta ještě téhož dne. Tentokrát se Pollockovi nepodařilo okolní vyvýšeniny obsadit, proto následný boj probíhal většinou nablízko. Afghánci se snažili svým větším počtem porazit Pollockovy jendotky stejným způsobem jako porazily v lednu kábulskou posádku, tedy neustávajícími rychlými výpady meči ozbrojených bojovníků. Pollock měl ovšem k dispozici vojsko, které, na rozdíl od kábulské posádky, mělo dostatek potravin a dobrou morálku. Afgháncům ani jejich relativně účinná taktika nepomohla a když ještě před úspěchem pěchotních jednotek v boji muže proti muži zvítězil i zadní voj kavalerie, tak bylo o konečném úspěchu britské armády rozhodnuto.⁹⁶ Ghilzajové se ještě v dalších dnech pokusili postupující Pollockovy jednotky několikrát napadnout, ale ani jeden z útoků nebyl úspěšný a Akbar byl donucen utéct do Kohistánu.

Britská vlajka zavlála nad Balla Hissarem 16. září 1842. První akcí britského vojenského velení po obsazení města bylo vyslání sira Richmonda Shakespeara do Bamianu, kde měl osvobodit rukojmí Akbara Chána. Ti již byli v zásadě volní, Eldredu Pottingerovi se podařilo sjednat si během Akbarovy nepřítomnosti schůzku s velitelem stráží Salahem Muhammadem. Ten byl již dříve na straně Sadozajů a motivován finanční odměnou, kterou Pollock nabízel (20 000 rupií ihned a 12 000 rupií roční renta) alespoň opatřil rukojmím zbraně, obával se totiž příjízďejícího Sultána Jana (bratranec Akbara Chána). Sir Richmond Shakespear dorazil s 600 kizilbašijskými jezdci, ale obával se, že Sultánova armáda bude větší, proto požádal o posily. Pollockem byl vyslán generál Robert Sale, který se během několik dnů dostavil a zamezil možnému vojenskému střetu. Saleova žena, která byla jednou z rukojmích, k této události napsala: „*Je nemožné popsat naše pocity při generálově příjezdu. Pro mě a mou dceru bylo štěstí tak dlouho oddalované, až bylo bolestné, a spojené s tak dusivým citem, že jsme ani nemohly plakat.*“⁹⁷ Konečný počet

⁹⁴ LOW, s. 332–323.

⁹⁵ NORRIS, s. 414.

⁹⁶ KAYE, *History...*, Vol. 2, s. 579.

⁹⁷ SALE, s. 436.

osvobozených rukojmí byl 113 osob (32 důstojníků, 2 úředníci, 35 vojáků, 12 žen a 22 dětí).⁹⁸

Osvobození rukojmích bylo nejdůležitějším úkolem Pollockovy mise. Generál se proto ihned poté začal připravovat na odchod. Ještě před tím, 10. října, ovšem nechal hlavním inženýrem vyhodit do povětří starý a Afghánci velmi ceněný kábulský bazar. Dne 12. října 1842 vyrazily spojené síly generálů Notta a Pollocka zpět do Indie. Pochod do Džalálábádu byl bezproblémový, při průchodu Chajbarským průsmykem armáda sice čelila nájezdům, ale bez větších potíží se ubránila.

V Kábulu během okupace vznikla nová vláda v čele s bratrem Fatha Janga, Šaparem Jangem. Ten ovšem u moci dlouho nevydržel a poslední sadozajská vláda padla krátkou dobu po odchodu britské armády z Afghánistánu a to i přes to, že měla značnou podporu tradičně protibarakzajských Durráníů a Kizilbašijů. Sám Šapar utekl do Džalálábádu, většina Kizilbašijů pak do Laghmánu. Když Barakzajové dostatečně obnovili svou moc v Kábulu, Akbar se přesunul do Džalálábádu, kde očekával příchod svého otce. Dóst Muhammad Chán do Afghánistánu dorazil až v květnu 1843 a ihned začal posilovat své postavení.

Situace v Kandaháru po odchodu generála Notta byla trochu odlišná. V kandahárské oblasti totiž převládá kmen Durráníů, který sice přinutil místního sadozajského místodržícího Safdara Janga, aby jim předal část podílu na vládě, zároveň ho ale zbavil jeho přímé barakzajské konkurence, když všichni její členové byli vypovězeni z města. Situace se změnila až po návratu Dósta Muhammada Chána, který se prakticky ihned začal výrazně angažovat v ovládnutí metropole jižního Afghánistánu. Plnou vládu v tomto městě získal ovšem až v roce 1849. Je paradoxem, že nepokoje, které probíhaly v Afghánistánu po celou dobu okupace jeho území Brity, v konečném důsledku posílily moc emíra. Slovy M. A. Yappa *„Důležitost revolučních bojů v letech 1841/1842 leží v destrukci, kterou přinesly mezi náčelníky, což v zásadě znamenalo, že všichni potencionální rivalové barakzajské moci byli eliminováni. Když se Dóst Muhammad Chán vrátil do Afghánistánu jeho postavení bylo mnohem silnější než kdy dříve.“*⁹⁹

Oficiálně byla válka ukončena tzv. druhým Manifestem ze Simly. Sekretář generálního guvernéra T. H. Maddock ho podle Ellenboroughových instrukcí napsal

⁹⁸ HEATHCOTE, s. 70.

⁹⁹ YAPP, *The Revolutions...*, s. 381.

dne 1. října 1842. List je napsán věcně a jasně, nicméně nepříliš diplomaticky. Nevyhýbá se jisté kritice války jako celku a nedostatků ve vedení, zejména během vlády whigů. Ve zpětném dobytí Gazní a Kábulu vidí Ellenborough obnovení cti britských vojsk v Asii a je toho názoru, že celá akce ukázala Afghánistánu i Číně, čeho jsou britská vojska schopna. Ellenborough dále prohlásil, že nechce pokračovat ve válečných konfliktech a hranice na řekách Indus a Satladž dle jeho slov postačují.¹⁰⁰

Manifest vyvolal velkou nevoli zejména mezi whigy, přičemž kritika přišla i ze strany Peela, který sice souhlasil s jeho názorem, ale nediplomatický jazyk proklamace podle ministerského předsedy příliš provokoval. Naopak dobře zapůsobil na ruského velvyslance v Londýně Brunnova, který ho ihned zaslal hraběti Nesselrodemu. Na domácí politické scéně se k celé věci asi neobjektivněji vyjádřil poslanec za torye Charles Greville: „*Celkově Ellenborough neuspokojil ani jednu stranu. Konzervativci si na něj stěžují stejně jako whigové. Osobně uráží lidi v Indii a politicky uráží politiky v Londýně. Jeho jediným zastáncem je vévoda z Wellingtonu, který je s jeho činy velmi spokojen, ovšem pokud ho bude chtít vláda udržet v úřadu, musí se snažit mnohem více.*“

Peel zpočátku za Ellenboroughem stál také,¹⁰¹ ale pak jeho důvěru velmi podkopaly události v Sindhu. Ellenborough totiž postupoval příliš samostatně a ještě si stěžoval kabinetu na nedostatečnou podporu v parlamentu, což zejména lord Fitzgerald těžce nesl.¹⁰² Na konci září 1842 byl do Sindhu vyslán Charles James Napier, který měl znovu obnovit staré smlouvy s místními emíry a dostat britský obchod do povodí Indu. Napier si od počátku nepočínal příliš diplomaticky, emíři byli totiž velmi zdrženliví, na což měly hlavní vliv jejich dřívější zkušenosti. Ellenborough ještě před výpravou zrušil instituci politických agentů, tudíž měl Napier absolutní vojenské i diplomatické pravomoci. Situace v Sindhu se počátkem roku 1843 vyhroutil tak, že vedla k válce. Boje začaly 14. února v Hajderabádu. Napier byl velmi úspěšný, v dalších bitvách postupně porazil síly Chajpuru i Mirpuru. Rozhodující bitva proběhla v Dubbě 26. března. Napier dobyl Sindh a definitivně ho připojil k Britské Indii.

¹⁰⁰ Celá proklamace NORRIS, Appendix 3, s. 451–452.

¹⁰¹ Zejména oceňoval jeho úspěšné ukončení války, dobře je to viditelné v dopise z 3. prosince 1842, PARKER, C. S., *Sir Robert Peel from His Private Papers*, London: John Murray, 1899, Vol. 2, s. 600–601.

¹⁰² Dopis lorda Fitzgeralda lordu Peelovi, 11. ledna 1843. PARKER, Vol. 3, s. 2 – 3.

Jak tedy hodnotit První britsko-afghánskou válku a její význam pro další konflikty Británie s Afghánistánem? Jisté je, že to byla válka neúspěšná. Britové nedosáhli ani jednoho z cílů, které si před válkou vytyčili. Měli obrovské materiální i lidské ztráty. Válka velice vyčerpala rozpočet Britské Indie a také měla značný vliv na destrukci mýtu o neporazitelnosti britských vojsk v Asii. Význam pro další události je nezanedbatelný. Jak ještě uvidíme, tragédie z ledna 1842 měla vliv na rozhodování generálních guvernérů a později vicekrálů Indie až do vypuknutí druhé britsko-afghánské války, až do 70. let byla totiž oblíbeným argumentem pro nevměšování se do vnitřních záležitostí Afghánistánu.

2. Politika nevměšování a její kolaps

Význam první britsko-afghánské války pro Afghánistán spočíval hlavně v posílení centrální moci emíra. Barakzajská dynastie posílila odporem vůči Britům svůj vliv natolik, že téměř dosahoval míry vlivu z dob sadozajského Velkého emíra. Nicméně zpočátku jejich moc oslabovaly vnitřní spory. Akbar Muhammad Chán získal svými činy během války značné sebevědomí a do jisté míry přestal svého otce respektovat a začal prosazovat vlastní, velice aktivní politiku. V roce 1846 se dokonce na vlastní pěst vydal dobýt Kandahár, který znovu ovládali bratři Dósta Muhammada Chána. Emír nakonec přinutil vzpurného syna k návratu, nicméně již o několik měsíců později Akbar zemřel v Džalálábádu.¹⁰³ Pro emíra to byla těžká ztráta, která ale na druhou stranu posílila jeho autoritu.

Vztahy s Velkou Británií zůstávaly nadále chladné. Generální guvernér Indie v letech 1848–1856, lord Dalhousie je popsal jako „*mrzuté mlčení na obou stranách, bez napadání, ale také bez dobré vůle či vzájemných styků.*“¹⁰⁴ Je ovšem nesporné, že jednotlivé kroky obou diplomacií a všeobecná situace na poli mezinárodní politiky spíše nahrávaly zlepšení vztahů obou států. Británie navíc měla problémy se Sikhy, se kterými se dostala do dvou krvavých a vyčerpávajících konfliktů v letech 1845–1846, respektive 1848–1849. Dóst Muhammad Chán ani do jedné z těchto válek nezasáhl, ačkoliv mu byl Sikhy jako odměna nabízen Pěšavar. Hlavním výsledkem obou konfliktů pro britsko-afghánské vztahy byla skutečnost, že po britském zisku Paňdžábu vznikla mezi Britskou Indií a Afghánistánem společná hranice, což způsobilo elementární nutnost alespoň formálních kontaktů. Nutnost jistého porozumění mezi oběma státy posílilo také angažmá Ruska. Carští diplomaté totiž v Persii nadále povzbuzovali šáha k obnovení nároků na Herát a co je ještě důležitější, v roce 1853 rozpoutali útokem na Osmanskou říši tzv. Krymskou válku. Právě perské angažmá u Herátu mělo oslabit britskou moc ve Středomoří a obrátit její pozornost ke Střední Asii.

Všechny tyto faktory vedly v roce 1855 ke konečnému obnovení vztahů mezi Británií a Afghánistánem na velice slibných základech. Dne 30. března 1855 byla v Pěšavaru podepsána smlouva o přátelství mezi Británií a Afghánistánem. Byla

¹⁰³ ALI, s. 55.

¹⁰⁴ BILGRAMI, A. H., *Afghanistan and British India 1793–1907*, New Delhi: Sterling Publishers, 1973, s. 114.

krátká a jednoduchá, ve třech člancích postupně deklarovala věčné přátelství mezi Afghánistánem a Východoindickou společností, ta následně deklarovala, že bude respektovat územní rozsah Afghánistánu v nynější podobě a v posledním článku se emír zavázal respektovat území Východoindické společnosti.¹⁰⁵ Smlouva byla podepsána rukou tehdy hlavního komisaře státu Paňdžáb Johna Lawrence¹⁰⁶ a syna emíra Dósta Muhammada Chána, Hajdara Gulaba Chána.

Tím se Velké Británii na relativně dlouhou dobu podařilo zajistit mírové soužití se západním sousedem Indie. Problémy se ale objevily jinde. Otázka Herátu se vyhrotila do takové míry, že v roce 1856 začala Rusy tolik očekávaná válka mezi Velkou Británií a Persií. Armáda perského šáha začala obléhat Herát, na což reagovali Britové vyhlášením války a vyslali generála Henryho Havelocka, později doplněného i posilami generála Jamese Outrama, aby se vylodili v Búšehru a pomocí menších operací a demonstrace námořní síly, donutili Peršany ke stažení od Herátu. Ještě před začátkem bojů se sešli zástupci Východoindické společnosti s afghánským emírem v Džamrúdu. Dóst Muhammad Chán se za finanční subsidium na zformování většího vojska zavázal, že vpustí do země britské důstojníky, konkrétně do Kábulu, Kandaháru nebo kamkoliv jinam, kde se bude afghánské vojsko na obranu proti Peršanům shromažďovat, aby dohlédli na odpovídající utrácení prostředků, které Británie poskytla. Tato smlouva byla jako celek pouze dočasná,¹⁰⁷ jen jeden její článek byl trvalého charakteru, emír totiž svolil, že Británie smí v Kábulu mít jednoho stálého vyslance, vybraného z místních obyvatel. Tomuto vyslanci se říkalo *vakil*.¹⁰⁸

Vojenské operace v Persii proběhly bez potíží, Britové Búšehr ovládli a než se stihla zformovat perská armáda, která chtěla vzít obsazenou pevnost útokem, přijely posily pod vedením generála Outrama. Ten následně protiútokem perské vojsko porazil, a když se o měsíc později postaralo o další vítězství loďstvo Východoindické společnosti, které vplulo do koryta řeky Karún a porazilo Peršany poblíž města Basra, šáh uznal svou porážku. Dne 4. března 1857 byla v Paříži

¹⁰⁵ ATCHINSON, C., U., *Collection of Treaties, Engagemenets and Sanads, Relating to India and Neighbouring Countries*, Calcutta 1933.

¹⁰⁶ Více k jeho postupu a kariéře AITCHISON, C., *Rulers of India: Lord Lawrence*, Oxford: Clarendon Press, 1892; TEMPLE, Richard, *Lord Lawrence*, London: Macmillan, 1890.

¹⁰⁷ Její plné znění viz Články smlouvy mezi emírem Afghánistánu a vládou Jeho Veličenstva, 17. ledna 1857. C. 2190: *Afghanistan: Correspondence Respecting the Relations Between the British Government and that of Afghanistan since the Accesion of the Amir Shere Ali Khan*, London 1878, No. 2, s. 1–2.

¹⁰⁸ HANNA, H. B., *The Second Afghan War, Its Causes, Its conduct and Its Consequences*, Westminster: A. Constable & Co, 1899, s. 5.

podepsána mírová smlouva, kde se šáh zavázal, že stáhne do 3 měsíců veškeré své vojáky od Herátu a z Afghánistánu a že se nebude pokoušet ovládnout žádnou z oblastí v Afghánistánu, a to ani pomocí tributární závislosti.¹⁰⁹

Tím se pro Afghánistán vyřešil problém s východním sousedem. Emír navíc prozíravě nijak nevyužil Velkého povstání v Indii k vlastnímu angažmá, i když možnosti měl a zejména Sikhové o jeho účast velmi stáli.¹¹⁰ Toto zlepšení vztahů pak Dóstu Muhammadu Chánovi vytvořilo podmínky k zrealizování jednoho z nejdůležitějších a největších cílů politiky Barakzajů, zisku Herátu. Po dlouhých bojích získal město v květnu 1863.¹¹¹ Byl to ovšem poslední úspěch, kterého emír dosáhl, protože 9. června 1863 v nově dobyté pevnosti zemřel.

Zanechal za sebou zemi, do které dokázal poprvé od dob Ahmada Šáha Durráního včlenit všechna největší města oblasti, Kandahár, Kábul a Herát. Jeho smrt ovšem způsobila opětovné vnitřní problémy. Po smrti nejstaršího potomka, Hajdara Ghulama Chána, se Dóst Muhammad Chán rozhodl, že jako svého nástupce určí Šéra Alího Chána, který ovšem byl až třetím nejstarším synem. První rok vládl nový emír bez větších potíží, ale roku 1864 se dostavily první problémy v oblasti afghánského Turkestánu. Emírův starší bratr Muhammad Afzal Chán odmítl platit daně a přečetl páteční kázání bez věnování emírovi, což se rovnalo otevřené vzpouře. V červenci 1864 proběhla v Bajgahu bitva mezi oběma bratry, skončila bez jednoznačného vítěze a Afzal se emírovi podvolil. To ovšem nedokázal unést nejmocnější syn Muhammada Afzala Chána, Abdurrahmán.¹¹² Šér Ali na to reagoval uvržením Afzala do vězení, přičemž Abdurrahmánovi se podařilo uniknout do Buchary.

O necelý rok později podobně povstal druhý starší bratr Šéra Aliho, Muhammad Amin Chán, který jako guvernér vládl oblasti Kandaháru. V červnu tohoto roku proběhla v provincii Kajbaz bitva, kterou Šér Ali Chán sice vyhrál, ale padl v ní jak Amin, tak i následník trůnu a nejoblíbenější emírův syn, Muhammad Alí Chán. Šér Ali následně upadl do těžké deprese a ztratil zájem o politiku. Šance se tedy chopili synové Afzala Chána a zesnulého Amina Chána, Abdurrahmán a Muhammad Azám Chán. Rozprášili zbylá vojska Šéra Alího a obsadili Kábul.

¹⁰⁹ DODD, George, *the History of Indian Revolt and of the Expeditions to Persia, China and Japan*, London: W. and R. Chambers, 1859, s. 583.

¹¹⁰ RUNION, s. 79.

¹¹¹ MAREK, Jan, *Dějiny Afghánistánu*, Praha: Lidové Noviny, 2006, s. 182.

¹¹² Otevřeně vyslovil nesouhlas s vládou Šéra Aliho a vyhlásil, že se nevzdá, dokud ho trůnu nezabaví, KAKAR, H., *Political and Diplomatic History of Afghanistan*, Boston: Brill, 2006, s. 11.

Emírem se tímto způsobem na krátkou dobu stal Muhammad Afzal Chán. To přinutilo Šéra Alího k návratu do aktivní politiky. Proběhlo několik krvavých bitev,¹¹³ ale Šér Ali v nich nebyl příliš úspěšný. Až smrt Muhammada Afzala Chána dodala nový impuls Šerovým snahám o znovuzískání Kábulu. Do čela města se načas dostal Muhammad Azám Chán. Šér Ali prozatím zůstával v Herátu a odtud podnikal pokusy o ovládnutí Kábulu. Velmi nápomocni mu v tom byli jeho synové, z nichž největší podíl na válečném úsilí jednoznačně náležel Jakúbu Muhammadu Chánovi. Po nezdaru v Balkhu Jakúb uspěl ve své snaze ovládnout Kandahár, přes který chtěl Šér Alí získat i Kábul. S Azámem Chánem se utkal nedaleko pevnosti Gazní a i když byla bitva v podstatě nerozhodná, střet o trůn velmi ovlivnila. Za nepřítomnosti Azáma Chána totiž povstali v Kábulu někteří *sirdaři*, kteří už dále nemohli snázet jeho krutý způsob vlády.¹¹⁴ Tím Azáma připravili o moc a umožnili tak Šeru Alímu návrat do Kábulu, ten se uskutečnil 8. září 1868.¹¹⁵

Role Velké Británie během občanské války v Afghánistánu byla velmi problematická. Lord Lawrence, vicekrál a generální guvernér Indie v letech 1864–1869 vyznával tzv. politiku „mistrné nečinnosti“ (*masterly inactivity*), která v zásadě znamenala, že nový vicekrál nehodlal zasahovat do záležitostí okolních států, ale spíše se chtěl soustředit na konsolidaci vnitřních poměrů v Indii. Během občanské války v Afghánistánu byly ovšem některé jeho kroky natolik vyhybavé, že velmi pobouřily Šéra Alího a vytvořily u něj určitou antipatii k britské moci v Indii, které se pak až do konce života nezbavil. Už zde je možné vidět první příznaky fatálního zhoršení vztahů Velké Británie a Afghánistánu.

V době, kdy se dostal Šér Alí k moci nebyl si vicekrál jist jeho pozicí a relativně dlouho s uznáním jeho vlády váhal, když ale převzal vládu Muhammad Afzal Chán, lord Lawrence již takovou liknavost neprojevil, důvod je ovšem nasnadě. Generální guvernér si byl vědom nejisté pozice, ve které se Šér Ali, jakožto až třetí nejstarší syn, nacházel a obával se, že dlouho u moci nevydrží. Tento postup korespondoval s jeho deklarovanou politikou, totiž „*uznat jakéhokoliv panovníka, kterého si afghánský lid vybere jako svého.*“¹¹⁶ Lord Lawrence tudíž váhal do té doby, dokud nebylo očividné, že se afghánský lid rozhodl a velkou váhu přikládal dynastické legitimitě. Navíc tento kurz radil Britům sám Dóst Muhammad, když je

¹¹³ V Sajjedabádu v květnu 1866, v Mukuru v lednu 1867 a v Pandžšeru v září 1867.

¹¹⁴ KAKAR, s. 12.

¹¹⁵ Pro detailnější popis občanské války KHAN, M. S., *The Life of Abdur Rahman, Amir of Afghanistan*, Vol. 1, London: John Murray 1900, s. 62–144.

¹¹⁶ SMITH, B., *Life of Lord Lawrence*, Vol. 2, London: Smith, Elder & Co, 1883, s. 503.

varoval, aby se zdrželi „zasahování do jejich (tzn. afghánských, pozn. J. K.) vnitřních sporů.“¹¹⁷ Je potřeba říci, že zloba Šéra Alího byla do jisté míry nespravedlivá. Lord Lawrence totiž po jeho návratu na afghánský trůn v roce 1868 postupoval téměř proti své politice dřívější a staronového emíra podpořil jak finančně, tak mocensky.¹¹⁸

V 60. letech 19. století ovšem britské politiky v Indii zaměstnával ještě jeden problém, který taktéž souvisel s Afghánistánem. Ke slovu se znovu začalo hlásit Rusko, jehož postup Střední Asii dosahoval rychlosti doposavad nevídané. Ruský zájem o tento region nakonec nebyl ničím novým, již Petr Veliký se na počátku 18. století pokusil využít sporů mezi Chivou a Bucharou a prvně jmenovaný chanát vojensky obsadit.¹¹⁹

Mezi lety 1824 a 1854 Rusové ovládli kazašskou step a přiblížili se tím k hranicím Chivy ještě blíže. Vztahy mezi carským impériem a chanátem ovšem od počátku nebyly dobré. V letech 1839–1840 tyto spory vyvrcholily dalším pokusem o dobytí Chivy. Byl ještě neúspěšnější než ten první, vojáci k městu kvůli nepřízní počasí a problémy s terénem ani nedošli. Ruský tlak ovšem nadále nepolevil a vedl alespoň k navázání diplomatických vztahů, které ovšem ve svém důsledku k žádnému hmatatelnému výsledku nevedly, jelikož vládce Chivy programově nerespektoval prakticky žádná ujednání, které mezi sebou diplomaté domluvili.

Hlavním cílem Ruska ve Střední Asii bylo vytvoření systému pevností, který by chránil jeho hranice. Problémem ovšem bylo, že v pásu opevnění z první poloviny 19. století existovala mezera mezi městem Perovsk (někdy také Kzyl Orda) a řekou Ili, tekoucí z Číny do jezera Balchaš. Zaplnění této mezery by znamenalo vytvoření sítě pevností od Aralského jezera až k řece Irtyš. Rusko zpočátku postupovalo velice pomalu a opatrně a pokoušelo se ovládnout oblast spíše diplomaticky, změna ale přišla v roce 1861, kdy se stal D. A. Miljutin ministrem války a začal prosazovat expanzivní kroky Ruska ve Střední Asii. Miljutin svou politiku jednoznačně zaměřil i proti Velké Británii: „*V případě evropské války bychom si měli velmi cenit okupace tohoto regionu, který nás dovede k severním hranicím Indie a umožní nám přístup do této země. Vládou v Kókandu můžeme neustále ohrožovat britské pozice ve východní Indii. Toto je zvláště důležité, protože jedině v této oblasti můžeme být pro našeho*

¹¹⁷ EASTWICK, W. J., *Lord Lytton and The Afghan War*, London: R. J. Mitchell & Sons, 1879, s. 13.

¹¹⁸ HANNA, Vol. 1, s. 8.

¹¹⁹ BECKER, S., *Russia's Protectorates in Central Asia, Bukhara and Khiva, 1866–1924*, New York: Taylor & Francis Group, 2004, s. 9.

*nepřítele hrozbou.*¹²⁰ Když v září 1864 ovládli Rusové Čimkent, lze říci, že dosáhli toho tolik ceněného obranného bloku mezi Aralským mořem a řekou Irtyš. Ruský ministr zahraničí, kníže Gorčakov, tímto považoval ruskou expanzi ve Střední Asii za ukončenou. Její odůvodnění shrnul v dopise ruským diplomatům v cizině: „*Pozice Ruska ve Střední Asii je stejná jako všech civilizovaných států, které jsou vrženy do kontaktu s polo-divokou, nomádkou populací, bez jakékoliv sociální organizace. V těchto případech se vždy stává, že civilizovanější stát je nucen, v zájmu bezpečnosti svých hranic a obchodních vztahů, uplatňovat jistou nadvládu nad těmi, jejichž výbušný a nestálý charakter z nich činí velice nežádoucí sousedy.*“¹²¹ V tomto memorandu Gorčakov zmínil i Afghánistán, když napsal: „*Limit, který nám naše zájmy a zdravý rozum určují, jsou hranice státu Afghánistán.*“¹²²

Ruští generálové ale byli do značné míry nezávislí a postupovali proti instrukcím z Petrohradu. Generál Čerňajev, který se dostal v roce 1864 do čela Turkmenské oblasti, dostal za úkol podpořit proruskou frakci v Taškentu a ohrozit tím snahu Bucharského emirátu o získání rozhodujícího vlivu. Generál Čerňajev si to ovšem vyložil po svém, rovnou vyrazil s vojskem na město a 7. května 1865 jej oblehl. Poté podstoupil několik vyjednávání s vyslanci bucharského emíra a aniž by svou politiku předem konzultoval, nabídl hranici na řece Amudarje. Probucharská strana ovšem získala následně navrch a město v podstatě ovládla. To bucharského emíra Muzaraffa přesvědčilo o možnosti Rusům čelit a obsadil město Khožent. Dne 17. července 1865 ale Taškent kapituloval a navzdory rozkazům z Petrohradu zde generál Čerňajev instaloval ruskou posádku. Ani odvolání generála Čerňajeva a příchod generála Romanova ruský postup příliš nezměnil, naoko sice expanze ustala, ale přípravy probíhaly dále a zejména nástup generála Kaufmana do funkce generálního guvernéra Orenburgu¹²³ znamenal jasný příklon k expanzivní politice.

Rozhodný postup Ruska Střední Asií a vyjádření cílů tohoto postupu znamenalo pro britské politiky v Indii nutnost přehodnotit dosavadní politiku vůči severozápadní hranici Indie. Vytvořily se dva názorové proudy, tzv. Paňdžábská škola, jejíž hlavní představitel byl sir John Lawrence a tzv. Sindhská škola, jejímž vůdcem byl sir John Jacob, administrátor provincie Sindh.

¹²⁰ BECKER, s. 13.

¹²¹ BILGRAMI, Appendix 17, s. 315–320.

¹²² Tamtéž, s. 134.

¹²³ Orenburg byl organizačním i správním centrem všech středoasijských oblastí pod ruskou kontrolou.

Základ myšlenek tzv. Paňdžábské školy ležel už v politice “mistrné nečinnosti“ (*masterly inactivity*), kterou jsme si krátce popsali v části o občanské válce v Afghánistánu. Její základní myšlenkou bylo, že ruské nebezpečí téměř neexistuje a není proto potřeba rozšiřovat hranice Indie za Indus a překračovat tím hranice bývalého státu Sikhů. Sir John Lawrence viděl výhodu i v existenci nezávislého státu Afghánistánu mezi Indií a Ruskem, jelikož byl toho názoru, že i v případě, že by se car pokusil Indii ohrozit, je pro Británii lepší, když jeho vojska budou muset projít přes nehostinné a nepřátelské hory Afghánistánu, než kdyby jim šli Britové naproti až k řece Oxus.¹²⁴ Johna Lawrence v těchto názorech podporoval například generál James Outram, který v memorandu z r. 1857 napsal, že by Británie měla sebevědomě zůstat se svým vojskem „na Indu, přičemž v případě jakéhokoliv nebezpečí ze západu by naše vojsko postoupilo k ústím průsmyků a naše přední voje by ovládly jejich opačné konce, kde bychom mohli bezpečně čelit jakémukoliv nebezpečí.“ Podobně se vyjádřil i generální guvernér Indie v roce 1857 lord Canning.¹²⁵

Tzv. Sindhská škola byla jiného názoru, sir John Jacob ve svém memorandu z roku 1856 napsal, že pro bezpečnost Indie je potřeba zejména obsadit Kvétu a to z toho důvodu, že „cesta skrz Bolanský průsmyk je obecně ve velice dobrém stavu a celkem jednoduše pro armádu překonatelná. Je to také nejkratší cesta z Herátu do Britské Indie.“ Obsazení Kvéty by pro Británii vytvořilo „baštu proti čelnímu útoku a nic by nemohlo, s nadějí na úspěch, ohrozit naše pozice, dokud bychom ji udrželi.“¹²⁶ Generál Jacob dokonce lorda Canninga skoro přesvědčil, ale proti se postavil Henry Durand, vojenský sekretář generálního guvernéra, a od plánu bylo upuštěno.¹²⁷

Otázka Kvéty poté na 10 let přestala být tématem, ale v letech 1864–1866 ji probudili tři významní muži: sir Henry Green, Jacobův nástupce v Sindhu, plukovník P. S. Lumsden, šéf zásobování (*Deputy Quarter-Master General*) Bengálské armády a expert na Střední Asii, sir Henry Rawlinson. Stalo se tak v reakci na výše zmíněný

¹²⁴ SMITH, s. 504–507.

¹²⁵ GHOSE, K. D., *England and Afghanistan, A Phase in Their Relations*, Calcutta: World Press Private, 1960, s. 4.

¹²⁶ Extrakt z dopisů guvernéra Sindhu generála Johna Jacoba generálnímu guvernérovi Indie lordu Canningovi z roku 1856. [C.] 73: *Central Asia and Quetta: Copies of Despatches from the Governor General of India in Council to the Secretary of State, Dated 23 January 1867, no. 15; 8 February 1867, No. 28; 23 February 1867, No. 42; and 23 October 1867, No. 162, with Minutes Enclosed, on Central Asia and Quetta; and, of the Reply of the Secretary of State, Dated 26 December 1867*, London 1879, Enclosure 3, No. 1, s. 7.

¹²⁷ GHOSE, s. 6.

postup Ruska Střední Asii. Green s malými rozdíly oživil myšlenku Jacobovu, ale šéf zásobování Bengálské armády plukovník Lumsden přidal do argumentace širší historický rámec a navrhl naprosto konkrétní a jasný postup. Poukázal na rozdíl mezi obranou izolovaných Britských ostrovů a souvislé pevninské hranice, vyslovil potřebu „studovat příklady obrany vyvinuté z historické zkušenosti všech velkých kontinentálních mocností“ a vyjádřil nutnost, že „každý systém operací v Indii by měl obsahovat dvojí úvahu a to na téma obrany proti invazi stejně jako obrany proti vnitřním nepokojům.“¹²⁸ Lumsden se poté obšírně věnuje vývoji ruského postupu Střední Asii a také možnostem jejího dalšího směřování. Vypočítává všechny možné cesty do Indie, přičemž dochází k závěru, že klíčem k Afghánistánu je Kábul.

Lumsdenovo memorandum je důležité i v tom, že jako první navrhuje postup, který byl poté v konfliktu částečně přijat. Situaci v Afghánistánu vidí jako natolik složitou,¹²⁹ že není možné se spolehnout na jakékoliv diplomatické řešení a z toho důvodu navrhuje okupaci údolí Kurram a Khost, která by pak fungovala jako předsunutá stanoviště, z nichž by šlo relativně lehce kontrolovat a sledovat dění v Kábulu či případně rychle zakročit vojenskou silou. Lumsden si byl vědom problematičnosti plánu a napsal: „Při návrhu takového projektu není možné postupovat jinak, než naprosto dokonalou demonstrací nutnosti těchto kroků pro nezávislost Afghánistánu a pouze nezpochybnitelný strategický profit pro naši severozápadní hranici může obhájit přijetí této politiky.“¹³⁰ Plukovník Lumsden navíc navrhoval značné zvýšení subsidií pro afghánského emíra a tyto kroky obhajoval pouze za předpokladu ruského nebezpečí.

Velice významné bylo také memorandum sira Henryho Rawlinsona. Jeho rozbor dosavadní ruské politiky ve Střední Asii je výrazně komplexnější než v případě Lumsdena, Rawlinson dokonce vcelku přesně předpověděl další postup Ruska, když předpokládal brzké ovládnutí Chivy ruskou mocí. Sir Henry zdůrazňuje zejména nepřítel známá pouta mezi Bucharou a Kábulem, přičemž hlavní nebezpečí vidí v ruském vlivu na hlavní město Afghánistánu, který by podle Rawlinsona automaticky vznikl zábořem Buchary. Tento vliv by neznamenal ani tak nebezpečí invaze do Indie, ale zejména hrozbu nepokojů v této klíčové britské klonii. Vlivní

¹²⁸ Memorandum plukovníka Lumsdena ze Simly, 17. září 1867. [C.] 73: *Central Asia and Quetta...*, *Enclosure 1*, No. 4, s. 28.

¹²⁹ Memorandum je psané v roce 1867, občanská válka v Afghánistánu stále probíhala a situace byla opravdu nepřehledná.

¹³⁰ Memorandum plukovníka Lumsdena ze Simly, 17. září 1867. [C.] 73: *Central Asia and Quetta...*, *Enclosure 1*, No. 4, s. 35.

rádžové a maharádžové severozápadní Indie by totiž u Rusů hledali pomoc proti britskému útlaku. Rawlinson primárně navrhl obnovení politiky lorda Aucklanda ve smyslu vytvoření „*silné a přátelské moci na našich severozápadních hranicích*,“¹³¹ v tomto případě podporou nového emíra Šéra Alího Chána. Na konci memoranda Rawlinson shrnuje kroky, které by se měly nyní (v roce 1868) podniknout: „*Měli bychom podpořit nárok Šéra Alího na afghánský trůn. Měli bychom obnovit naši diplomatickou pozici v Persii. A měli bychom zlepšit komunikace vedoucí k severozápadní hranici.*“¹³²

I přes relativně velký vliv, který obhájci Sindhské školy přístupu k obraně Indie měli, byla až do roku 1874 zahraniční politika pod vlivem zástupců školy Paňdžábské. Lord Lawrence odmítl jak Lumsdenovy, tak Rawlinsonovy připomínky a držel se dosavadního kurzu politiky.¹³³ Při svém odchodu z funkce generálního guvernéra poslal do Londýna svůj pohled na vztahy s Afghánistánem s kroky, které je potřeba podniknout. Zaprvé, „*vláda by měla začít přímý dialog s Ruskem ohledně záležitostí Střední Asie*“ a zadruhé, „*faktický vládce Kábulu by měl dostat takovou podporu, která by mu umožnila vytvořit si hegemonii ve vnitřních záležitostech státu a dala mu morální podporu proti vnějším hrozbám.*“¹³⁴

Nový generální guvernér Indie, lord Mayo, se těmito pokyny řídil velice svědomitě. Na počátku roku 1869 získal Šér Alí už takovou domácí pozici, že si mohl dovolit jako vládce Afghánistánu vyjednávat s Británií. Přijal tedy nabídku lorda Maya na setkání v Paňdžábské Ambale. Konference probíhala bez větších problémů a potíží. Emír přicestoval do Paňdžábu 27. března a zpět do Kábulu se vydal o dva dny později. Během této doby dvakrát vyjednával jeho poradce a hlavní vyjednaváč v politických záležitostech, Nur Muhammad Šáh. Výsledky byly skromné. Britové jasně vyjádřili, že „*Británie se bude vždy snažit vyhnout jakémukoliv zasahování do vnitřních záležitostí Afghánistánu, a za žádných okolností nemohou být britští vojáci nebo důstojníci zaměstnáváni řešením vnitřních a domácích problémů této země.*“¹³⁵ Během setkání prokázal lord Mayo bezpochyby dobrou vůli a přislíbil i finanční pomoc, nicméně odmítl jakoukoliv formu

¹³¹ Memorandum Henryho Rawlinsona k otázce Střední Asie, 20. července 1868. C. 2190: *Afghanistan...*, No. 12B, s. 38.

¹³² Tamtéž, s. 41.

¹³³ Lumsdenovy návrhy rozebral a odmítl v memorandu, 3. října 1867. [C.] 73: *Central Asia and Quetta*, Enclosure 2, No. 4, s. 37–42.

¹³⁴ BILGRAMI, s. 141.

¹³⁵ Zpráva Indické vlády ministru pro Indii lordu Argyllovi, 3. dubna 1869. C. 2190: *Afghanistan...*, No. 17, No. A1, s. 89.

dlouhodobé smlouvy či každoročních subsidií. V dopise z 30. března emírovi napsal, že se Británie „*bude s vážnou nevolí dívat na jakékoliv pokusy ze strany Vašich (emírových – pozn. J. K.) rivalů o narušení Vaší pozice vládce v Kábulu a započetí občanské války a bude dále usilovat, čas od času, jak to budou okolnosti vyžadovat, o posílení vlády Vašeho Veličenstva, aby Vám umožnila v klidu a spravedlivě vykonávat Vaši právoplatnou vládu.*“¹³⁶

Tato formulace posléze vyvolala podrážděnou reakci v Británii. Ministr pro Indii, vévoda z Argyllu, totiž považoval formulace „vážná nevole“ či „právoplatná vláda“ za příliš silné a vyvolávající u emíra plané naděje.¹³⁷ Lord Mayo čelil této kritice velice dlouhým dopisem, kde odůvodňuje své kroky a vysvětluje, z jakých důvodů tyto formulace použil. Psal zde, že emír velice dobře pochopil, co tato slova znamenají a to hlavně z toho důvodu, že jeho požadavky byly daleko větší a rozsáhlejší. Chtěl alianční smlouvu, která by obsahovala deklaraci, že Británie by měla být „*přítelem jeho přátel a nepřítelem jeho nepřátel.*“¹³⁸ Dále požadoval, aby Británie místo občasné podpory přidělila emírovi každoroční subsidie, které by nebyly vázány žádnými podmínkami. Za těchto podmínek lord Mayo považoval za prozítkelné jasně popsat „*city a postoj, které vůči emírovi chováme a ujistit ho, že jeho cesta a jakkoliv nepříjemná nepřítomnost v jeho království nebyly podstoupeny zbytečně.*“¹³⁹

Konference v Ambale je historiky hodnocena velice různě. Osobně se přikláním k názoru, že v rámci možností, které měl, udělal lord Mayo maximum. Aniž by se výrazně odklonil od instrukcí z Londýna, dokázal navázat přátelské vztahy s emírem a to i přes to, že mu prakticky nic významného neslíbil a byl nucen odmítnout veškeré jeho požadavky. Dokázal tak něco, co se žádnému z jeho nástupců až do počátku války nepodařilo.

Dobrou vůli ukázal vícekrát i ve vyjednávání o provincii Seistán, kterou Persie ovládla během občanské války v Afghánistánu. Šér Alí dlouhodobě velice těžce nesl ztrátu tohoto území a nebyť nadstandartních vztahů vícekráte s emírem, nejspíše by se pokusil ho dobýt zpět vojensky.¹⁴⁰ Persie si nebyla jista, zda by tato konfrontace dopadla dobře a z toho důvodu požádala Velkou Británii

¹³⁶ Dopis generálního guvernéra a vicekrále Indie lorda Maya afghánskému emírovi Šéru Alímu, 31. března 1869. C. 2190: *Afghanistan...*, Enclosure 3, No. 17, s. 90.

¹³⁷ Dopis lorda Argylla Indii lordu Mayovi, 14. května 1869. Tamtéž, No. 18, s. 91.

¹³⁸ Telegram lorda Maya lordu Argyllovi, 1. července 1869. Tamtéž, No. 19, s. 93.

¹³⁹ Tamtéž, s. 94.

¹⁴⁰ HUNTER, W. W., *A Life of the Earl of Mayo*, London: Smith, Elder & Co, 1876, s. 288.

o zprostředkování. Ta po konzultaci s afghánským emírem vytvořila komisi, kterou vedl generál Goldsmith a zahrnovala také zástupce Afghánistánu i Persie. Komise ve snaze pracovat nestranně a spravedlivě a přistupovat k oběma stranám stejně, navrhla hranici přesně uprostřed sporného území. Tento výsledek neuspokojil ani jednu stranu. Afghánistán nebyl příliš ochoten vzdát se území, na které měl dle svého názoru nárok a stejně tak Persie nechtěla půlku svých zisků přenechat svému sousedovi. Nicméně oba státy se nakonec britskému verdiktu podvolily.¹⁴¹ Ani Británie nebyla s výsledkem příliš spokojena, protože lord Mayo předpokládal, že tento citlivý přístup umožní Británii do jisté míry urovnat vztahy mezi Afghánistánem a Persií, které stále hrozily propuknutím konfliktu, který si vícekrát ani v nejmenším nepřál, komisi se to ale příliš nepodařilo a vztahy obou států se spíše nadále zhoršovaly.

V době vyjednávání o provincii Seistán vrcholil ruský postup Střední Asií. Jak bylo výše zmíněno, generál Čerňajev dosáhl v roce 1865 Taškentu.¹⁴² Další postup Ruska směřoval do Kókandu, který již dříve požádal Velkou Británii o pomoc, ale sir John Lawrence v rámci své politiky „mistrné nečinnosti“ tuto žádost odmítl.¹⁴³ Emirátní svou nezávislost neudržel ani další tři roky. Stejně tak nejmocnější emirátní Střední Asie, Buchara, neodolal příliš dlouho. Zpočátku sice generál Romanovskij chtěl pouze omezit vliv emirátní v oblasti, nicméně jeho postup během let 1866–1867 byl stále značně agresivní. V roce 1866 zaútočil na Bucharu poprvé, dobyl město Džizak na Buchare a Chudžand na Kókandu.¹⁴⁴

Tyto kroky ale neschvaloval car Alexander II. ani kníže Gorčakov, v roce 1866 vyšlo z ministerstva zahraničí memorandum, kde Gorčakov psal: „*Nezáleží na tom, jak byly doposavad úspěchy našich zbraní úžasné, z hlediska politiky nedosáhly vůbec žádných výsledků.*“¹⁴⁵ I z těchto důvodů byl na počátku roku 1867 odvolán generál Romanovskij a do čela nově vzniklé provincie Turkeistán s hlavním městem Taškent, byl dosazen generál von Kaufmann. Ten začal s Bucharským emirátním vyjednávat o míru. Vyslanec emíra sice odsouhlasil podmínky, které generál navrhl, ale emír smlouvu neratifikoval a znovu se připravoval k boji. Další rok poté protahoval vyjednávání, až v roce 1868 došla von Kaufmannovi trpělivost a stanovil

¹⁴¹ BILGRAMI, s. 146.

¹⁴² Město bylo anektováno až v srpnu 1866, ale od roku 1865 ho Rusové *de facto* ovládali.

¹⁴³ Stalo se tak v roce 1853, MORRISON, A. S., *Russian Rule in Samarkand 1868–1910*, Oxford: Oxford University Press, 2008, s. 17.

¹⁴⁴ Tamtéž, s. 18.

¹⁴⁵ BECKER, s. 28.

ultimátum. Emír neodpověděl ani na něj, nicméně jeho pozice v emirátu začínala slábnout a na počátku roku 1868 povstala v Buchaře proválečná strana vedená duchovními a zaútočila na ruská vojska. Emír musel z města uprchnout.¹⁴⁶

V další válce postupovali Rusové velmi rozhodně. Dne 2. května 1868 byl vojsky generála Abramova okupován Samarkand.¹⁴⁷ Ve městě byla ovšem ponechána jen malá posádka a ruská vojska postupovala dále, v následné bitvě porazila bucharskou armádu již definitivně a v létě roku 1868 se začalo vyjednávat o nové smlouvě. Emír v tuto dobu již neměl příliš na výběr a podepsal. Buchara tímto sice zůstala *de iure* nezávislým státem, ale jelikož emírova moc naprosto závisela na podpoře Ruska a ovládnutím Samarkandu přišel emirát o strategické zásoby vody, byl *de facto* pod kontrolou carského impéria.¹⁴⁸

Než se dostaneme k ovládnutí posledního nezávislého emirátu na sever od Afghánistánu, je potřeba osvětlit vztahy Velké Británie a Ruska na konci šedesátých a na počátku sedmdesátých let 19. století. Již dříve zmíněné memorandum sira Henryho Rawlinsona z roku 1868 bylo v zásadě reakcí na pád Buchary do ruské sféry vlivu, nicméně oficiální politika šla jinou cestou, než Rawlinson navrhoval. Hlavní tíhu vyjednávání neslo ministerstvo zahraničí (*Foreign Office*) a britské velvyslanectví v Petrohradu. Mezi roky 1869 a 1873 se totiž ministr zahraničí lord Clarendon a velvyslanec Velké Británie v Petrohradu (nejdříve sir Alexander Buchanan a poté lord A. Loftus) pokoušeli vyjednat s Ruskem neutrální zónu ve Střední Asii. V dopise z 27. března 1869 se lord Clarendon poprvé zmiňuje o možnosti „uznání nějakého území jako neutrálního, mezi državami Británie a Ruska, které by bylo limitem těchto držav a bylo respektováno oběma mocnostmi.“¹⁴⁹ Zprvu jednání probíhala velice hladce, Gorčakov se vyjadřoval k této možnosti velice pozitivně, nicméně posléze se začala protahovat. Slibné bylo setkání obou ministrů v Heidelbergu, kde mimo jiné probírali právě otázku Střední Asie a kde se víceméně shodli na pozitivním hodnocení vyjednávání a určení neutrální zóny, již měl podle všeho být Afghánistán.¹⁵⁰

¹⁴⁶ BECKER, s. 31.

¹⁴⁷ MORRISON, s. 19.

¹⁴⁸ BECKER, s. 33.

¹⁴⁹ Dopis ministra zahraničí Velké Británie lorda Clarendona britskému velvyslanci v Petrohradě Alexanderu Buchananovi, 27. března 1869. C. 704: *Central Asia: No. 2 (1873): Correspondence respecting Central Asia*, London 1873, No. 1, s. 1.

¹⁵⁰ O této konverzaci se zmiňuje lord Clarendon v dopise siru Buchananovi, 3. září 1869. Tamtéž, No. 11, s. 9.

Na konci roku 1869 a zejména v roce 1870 ale začala vyjednávání narážet na jisté neshody, totiž Velká Británie získala informace, že se chystá ruská expedice proti Chivě, kníže Gorčakov to sice vehementně odmítal, ale zejména v Indii vyvolaly tyto přípravy menší obavy.¹⁵¹ Británie navíc začala požadovat konkrétnější vymezení sfér vlivu, které by nahradilo vágní ustanovení o neutrálním státu. Z tohoto důvodu bylo potřeba stanovit severní hranice Afghánistánu.

Úkolu se chopil lord Mayo a zrekonstruoval hranice, které Afghánistán měl za vlády Dósta Muhammada Chána a které tím pádem zdědil i jeho syn Šér Alí Chán. Jako jasně ustanovenou severní hranici Mayo označil řeku Amudarju, přičemž územní rozsah výbojů na severu ohraničil od provincie Balch na západě k provincii Badakšan na východě. Hranice na severovýchodě měla jít od Amudarje v oblasti mezi Khojah Saleh a Kerki směrem k Balchu a přes oblasti podléhající Herátu až k Herizroodu.¹⁵² Rusové s tímto vymezením sice souhlasili, ale měli jisté připomínky. Zástupce asijského departementu ministerstva zahraničí Stremukov měl pochybnosti, zda celá oblast Khojah Saleh patří do afghánského území a po Andrewu Buchananovi požadoval dodání nóty, která by přesně vymezovala území, která lze považovat za afghánská a která momentálně Šér Alí Chán ovládá. Andrew Buchanan se ze strategických důvodů zdráhal tento požadavek splnit, učinil tak až po výslovném souhlasu od nového ministra zahraničí hraběte Granvilla.¹⁵³ Tím se vyjednávání znovu zpomalilo, Britové požadovali, aby se generál Kaufmann jasně vyjádřil, jaké hranice si přeje určit, když má ruská strana námítky k verzi Johna Maya.

Rusové navíc nikam nespíchali, Gorčakov v listopadu 1871 psal: „*Považujeme za velice důležité, aby se věci neuspěchaly a neriskovalo se tím zkompromitování výsledků vyjednávání položením základů na nekompletních a hypotetických údajích, které by mohly vést k rozdílným v interpretaci.*“¹⁵⁴ Další rok byla vyjednávání o sférah vlivu ve stínu ruského postupu na Chivu. K jejich obnovení došlo až v říjnu 1872, kdy Británie zvýšila diplomatický tlak na konečnou

¹⁵¹ Dopisy Andrewa Buchanana lordu Clarendonovi. C. 704: *Central Asia: No. 2...*, No. 31–38, s. 21–35.

¹⁵² Dopis lorda Maya vévodovi z Argyllu z 20. května 1870. Tamtéž, No. 60, s. 45.

¹⁵³ Dopis Ministra zahraničí Velké Británie hraběte Granvilla Andrew Buchananovi, 30. července 1870. Tamtéž, No. 65, s. 49.

¹⁵⁴ Dopis ministra zahraničí Ruska knížete Gorčakova ruskému velvyslanci v Londýně hraběti Brunnovovi, 13. listopadu 1871 (předaný lordu Granvilovi, hrabětem Brunnovem 13. prosince 1871). Tamtéž, No. 79, s. 54–55.

dohodu, znovu se ujala iniciativy a jasně vymezila hranice Afghánistánu.¹⁵⁵ V odpovědi kníže Gorčakov vznesl námitky zejména proti začlenění Badakšanu a Wakhanu, které by dle jeho názoru „měly být považovány za nezávislé“.¹⁵⁶ Generál Kaufmann, o jehož memorandum se Gorčakov v argumentaci opíral, založil své pochyby zejména na událostech občanské války v Afghánistánu, během níž Šér Alí provincii Badakšan prakticky nikdy neovládl.¹⁵⁷

I v dalším vyjednávání hrála tato provincie hlavní roli, kníže Gorčakov se obával, že by násilné začlenění Badakšanu do Afghánistánu znamenalo „narušení stávajících vztahů ve Střední Asii a mohlo by přinést střet s pohraničními státy, kterému se vláda Jeho Veličenstva, stejně jako Rusko, chce toužebně vyhnout.“¹⁵⁸ Britové viděli zase nebezpečí, že by se emír mohl pokusit, v případě neuznání jeho nadvlády nad Badakšanem a Wakhem, „prosadit své nároky zbraněmi.“¹⁵⁹ Konečně v dopise z 31. ledna 1873 kníže Gorčakov souhlasil s hranicemi, které Britové stanovili v předchozí korespondenci a Badakšan i Wakhan byl ochoten zahrnout do afghánského státu. Činil tak z důvodu lepšího přístupu Velké Británie k přesným údajům o této oblasti a hlavně proto, že si „nepřál dávat této otázce větší důležitost, než jí skutečně náleží.“¹⁶⁰ Tím bylo vyjednávání úspěšně dokončeno. Afghánistán byl v zásadě uznán jako britská sféra vlivu a jeho severní hranice jakožto hranice ruského postupu Střední Asií.

Během vyjednávání ale carská vojska neotálela. Zaměstnávaly je totiž neustávající střety s posledním nezávislým chanátem Střední Asie, Chivou. Není to příliš překvapivé, protože Rusko nemělo s Chivou jasně definovanou hranici. Dva předchozí pokusy o dobytí tohoto ostrova v moři pouští byly neúspěšné, což chánovi Muhamadu Rahimovi II. dodávalo velké sebevědomí.

Rusové se v roce 1869 rozhodli oživit projekt nové obchodní cesty přes Volhu a Kaspické moře až do řeky Amudarji, k jeho uskutečnění potřebovali ovládnout zátoku Krasnovodsk, která ovšem ležela na území, které si chán

¹⁵⁵ Dopis hraběte Granvilla britskému velvyslanci v Petrohradu lordu Loftusovi, 17. října 1872. C. 699: *Russia: Correspondence with Russia respecting Central Asia*, London 1873, No. 1, s. 1–2.

¹⁵⁶ Dopis knížete Gorčakova hraběti Brunnovovi, 7. prosince 1872 (dopis předám lordu Grenvillovi 29. prosince 1872). Tamtéž, No. 2, s. 2–5.

¹⁵⁷ Více ke vzpouře v Badakšanu KHAN, s. 163–185.

¹⁵⁸ Dopis lorda Loftuse hraběti Granvillovi, 19. prosince 1872. C. 699: *Russia...*, No. 99, s. 65.

¹⁵⁹ Dopis hraběte Granvilla lordu Loftusovi. 24. ledna 1873. Tamtéž, No. 4, s. 13 – 14.

¹⁶⁰ Telegram knížete Gorčakova hraběti Brunnovovi, 31. ledna 1873 (lordu Grenvillovi předán 5. února). Tamtéž, No. 5, s. 15.

nárokoval. Mimo tohoto projektu generál Kaufmann hodlal zamezit podpoře, které se v Chivě dostávalo banditům, napadajícím ruské obchodní trasy a karavany. Guvernérovi Turkestánu ale dlouho nechtělo vyjít vstříc Petrohradské centrum, souhlasilo totiž pouze s obchodním projektem obsazení Krasnovodsku. Dne 5. listopadu 1869 se ve městě vylodila posádka a obsadila ho. To vyvolalo obrovské protesty ze strany chána, který ihned znásobil podporu rebelujícím kazašským kmenům na ruském území. V tu chvíli začal jak Kaufmann, tak například i generál Miljutin prosazovat útok na samotnou Chivu. Nejdříve se pokoušeli s chánem domluvit diplomaticky, ten ale neodpovídal. Generál Kaufmann v lednu 1870 reagoval výhružkou: „*Trpělivost kohokoliv má své meze, a pokud neobdržím uspokojivou odpověď, přijdu a vezmu si ji sám.*“¹⁶¹ Po těchto výhružkách nakonec chán i jeho první ministr (*divan-begi*) odpověděli, ale ruské požadavky odmítli. Vojenští velitelé tím získali další argumenty pro vojenské řešení celého sporu a dále působili na politiky v Petrohradě. Po téměř dvou letech, kdy byla expedice odkládána zejména kvůli potřebě vyřešení problémů v provincii Sinkiang, ji Petrohrad Kaufmannovi 12. prosince 1872 povolil.

Ruský útok na Chivu probíhal ze tří stran, z Taškentu, Kazalinsku a Orenburgu. Carská armáda čítala celkem 12 300 vojáků. Již 8. května 1873 bylo dobyté nejdůležitější město severní části Chanátu, Kungrad a 26. května stála ruská vojska před samotným hlavním městem chanátu. Muhammad Rahim II. nabídl bezpodmínečnou kapitulaci s tím, že za několik dnů dorazí s doprovodem do ruského tábora, na což reagoval generál Kaufmann zastavením obléhání. Do jeho tábora ovšem dorazil jen syn a strýc chána, samotný Muhammad Rahim se uchýlil k turkickým kmenům.¹⁶² Generál s nimi odmítl vyjednávat a trval na přítomnosti chána samotného, ten se nakonec do města vrátil 1. června 1873 a vzdal se, tím bylo ruské vítězství úplné.

Rusové brali Chivu jako svého nejsveřepějšího protivníka a jejich chování po triumfu tomu odpovídalo. Podmínky smlouvy podepsané 12. srpna 1873 byly pro Chivu zdrcující a byly výrazně tvrdší než smlouvy s Bucharou či Kókandem. Chiva se stala ruským protektorátem, přičemž chán sebe nazval „*poslušným služebníkem.*“¹⁶³ Chiva přišla o velká území na své severní hranici, chán se musel vzdát svých osobních majetků a některá území předat sousednímu bucharskému

¹⁶¹ BECKER, s. 53.

¹⁶² Tamtéž, s. 57.

¹⁶³ Tamtéž, s. 58.

emirátu. V posledním článku pak Rusko přinutilo Chivu zaplatit válečné výdaje ve výši 2 200 000 rublů.

Tento tvrdý postup samozřejmě nemohl uniknout pozornosti kábulské vlády. Šér Alí Chán se Rusů velmi obával, svědčí o tom i jeho korespondence s britskou vládou z roku 1873. Tu nyní zastupoval nový vicekrál, protože v roce 1872 byl lord Mayo zavražděn na Andamanském ostrově, který od roku 1858 sloužil jako trestanecká kolonie pro doživotně odsouzené za vzpouru.¹⁶⁴ Nový vicekrál, lord Northbrook,¹⁶⁵ chtěl pokračovat v dobrých vztazích s Šérem Alím, který se jednak cítil ohrožen ruským postupem Střední Asii¹⁶⁶ a jednak zrazen ztrátou části Seistánu, Afghánistán totiž během vyjednávání velice dobře spolupracoval, kdežto perská strana generála Goldmisthe vůbec nerespektovala a na některá území komisi ani nepustila.¹⁶⁷ Lord Northbrook se rozhodl, že emíra požádá o přijetí britského agenta v Kandaháru, Džalalábádu nebo Kandaháru. Emír se zdráhal tuto návštěvu přijmout a požadoval alianční smlouvu mezi Británií a Afghánistánem a uznání svého syna Abdula Jána dědicem kábulského trůnu. Nakonec bylo rozhodnuto, že se první ministr vlády Šéra Alího, Nur Muhammad Chán, setká s vicekrálem v Simle.

Vyjednávání ovšem neprobíhala vůbec hladce. Nur Muhammad stále upozorňoval na nespravedlivé rozdělení Seistánu a snažil se Británii přesvědčit, aby své rozhodnutí přehodnotila. Navíc si nebyl jist, zda dohoda, kterou před několika měsíci Britové uzavřeli s Ruskem o severní hranici, dokáže carská vojska udržet mimo Afghánistán a požadoval silnější garance. V tomto směru žádal afghánský vyslanec alespoň o finanční příspěvek, který by umožnil emírovi severní hranici dostatečně opevnit. Vicekrál reagoval ujištěním, že Rusko v žádném případě nepřekročí hranice Afghánistánu, protože tato země „*leží kompletně mimo sféru, kde může Rusko uplatňovat svůj vliv*“ a „*žádné vměšování, namířené proti samostatnosti*

¹⁶⁴ Kolonie na tomto nehostinném ostrově sice již nevykazovala takovou úmrtnost jako v letech padesátých a šedesátých, nicméně disciplína tu, vzhledem k tomu, že na ostrově bylo přes 800 vězňů, nebyla žádná. To se lord Mayo rozhodl řešit, chtěl, aby kolonie začala prosperovat. V roce 1872 se vicekrál rozhodl, že výsledky své reformy odcestuje zhodnotit sám. Místní samospráva zajistila vicekráli ozbrojený doprovod, který měl zajistit jeho bezpečí. Na konci prvního dne inspekce se Mayo rozhodl jít i na horu Harriet, ačkoliv byl varován, že je to krajně nebezpečné, pohybovat se po ostrově v nočních hodinách. Mayo navíc nechal v táboře i většinu své ochranky. Na vrchol kopce se dostal bez potíží a počkal tam na západ Slunce, ale při cestě dolů ho nožem zavraždil jeden z místních trestanců.

¹⁶⁵ Více k jeho životu a názorům MALLETT, B., *Thomas George Earl of Northbrook, A Memoir*, London: Longmans & Co., 1908.

¹⁶⁶ Telegram (vicekrále a generálního guvernéra Indie) lorda Northbrooka ministru pro Indii vévodovi z Argyllu, 24. července 1873. C. 2190: *Afghanistan...*, London 1879, No. 24, s. 108.

¹⁶⁷ BILGRAMI, s. 160.

tohoto státu (Afghánistánu – pozn. J. K.) *nevstupuje do jejich úvah.*¹⁶⁸ Již před samotným setkáním se lord Northbrook vyslovoval pro silnější záruky Afghánistánu, ministr pro Indii vévoda z Argyllu souhlasil s obecným směřováním vicekrálovy politiky, ale radil „*velkou opatrnost v ujišťování emíra o materiální pomoci, která může narůst do přílišné velikosti a nepodložených očekávání.*“¹⁶⁹ Vicekrál se těmito pokyny řídil a tak mohl slíbit pouze diplomatickou pomoc, která umožní urovnat jakékoliv spory mezi Afghánistánem a jeho protivníky, ale dodal, že pokud by tato jednání selhala „*je pravděpodobné, že by Británie poskytla materiální pomoc, za podmínky, že by byly následovány její rady a že by nebyly jeho sousedům* (sousedům Afghánistánu – pozn. J. K.) *dány žádné důvody ke střetu.*“ Tímto celkem viditelně porušil instrukce z Londýna.

Během poslední části konference vicekrál přislíbil zvýšení slíbené materiální a finanční pomoci. Původně měl emír obdržet 5000 pušek *Enfield* a 10 lakhů rupií. Nur Muhammad ale dokázal dojednat navýšení finančního příspěvku na 15 lakhů rupií a dalších 10 000 pušek *Enfield* a 5 000 pušek *Snider*.¹⁷⁰

Konference v Simle začala a skončila pouze u darů a proklamací. Nur Muhammad ani nemohl žádnou smlouvu podepsat, protože k tomu neměl potřebné pravomoci.¹⁷¹ I přesto ovšem zatím přetrvávala alespoň do určité míry přátelská atmosféra mezi oběma státy. Tato atmosféra ovšem měla rychle skončit. V britských volbách roku 1874 totiž zvítězili konzervativci a nová vláda v čele s Benjaminem Disraelim přistoupila i k výrazně razantnější zahraniční politice.

Konference v Simle byla poslední velkou diplomatickou akcí kompletně režírovanou whigy až do konce války. Jejich přístup by se dal shrnout do doktríny „mistrné nečinnosti“, kterou definoval lord Lawrence. Výsledky byly skromné a velice závislé na osobních schopnostech jednotlivých vicekrálů. Jako nejschopnější vyjednávač v tomto směru působil lord Mayo. Z britského pohledu bylo totiž velice důležité přesvědčit emíra, že je možné se na Británii spolehnout i přes to, že není ochotna přijmout žádné definitivní závazky. Tato taktika ovšem mohla fungovat pouze dočasně a na konci roku 1873 již byla viditelně za svým zenitem.

¹⁶⁸ Memorandum o konverzaci mezi lordem Northbrookem a vyslancem z Kábulu Nurem Muhammadem Šáhem v Simle, 12. července 1873. C. 2190: *Afghanistan...*, No. 26, Enclosure 4, s. 112.

¹⁶⁹ Telegram vévody z Argyllu lordu Northbrookovi, 1. července 1873. Tamtéž, No. 23, s. 108.

¹⁷⁰ Memorandum k některým bodům, které budou prezentovány emírovi skrze vyslance C. U. Aitchisona. Tamtéž, No. 26, Enclosure 6, s. 115.

¹⁷¹ HANNA, Vol. 1, s. 42.

3. Nástup konzervativní vlády v Londýně a bezprostřední příčiny války

Konec roku 1873 a celý rok 1874 se v Afghánistánu nesly ve znamení sporů o nástupnictví. Dne 22. listopadu 1873 totiž emír Šér Alí oficiálně oznámil, že dědicem trůnu nebude jeho nejstarší syn Jakúb Chán, ale nejmladší Abdula Jan. Vláda britské Indie na to reagovala o 2 měsíce později a v lednu poslal lord Northbrook dopis emírovi, v němž mu přál dobré zdraví a pokojnou vládu a ke jmenování nového dědice trůnu pouze poznamenal: „*doufám, že se díky Vašemu vedení naučí zvládat vládu se stejnou moudrostí a úspěchem.*“¹⁷² Northbrook se ovšem obával, aby tento čin nevyvolal v zemi nepokoje.¹⁷³ Vícekrál se v tomto případě nemýlil, Jakúb chán začal ihned opevňovat Herát, jehož byl guvernérem, nicméně brzy mu došly prostředky a v doprovodu emírových důstojníků se dostavil do Kábulu, kde byl po několika dnech uvržen do vězení.

Lord Northbrook reagoval zprávou přes Attu Muhammada, britského *vakila* v Kábulu. Chtěl vysvětlení, zda opravdu emír drží svého syna ve vězení a pokud ano, tak z jakých důvodů.¹⁷⁴ Reakce z Kábulu byla dosti ostrá. Členové *Durbaru*¹⁷⁵ byli překvapeni nutností vysvětlovat tuto otázku britské vládě v Indii a uvedli hned několik prohrěšků, kterých se Jakúb Chán dopustil. Uváděli například „*vydracování Herátu, vraždu vojenského velitele města a neuposlechnutí příkazů emíra.*“¹⁷⁶ Odpověď samotného emíra se nesla v podobném duchu, autor si byl v dopise jist, že není potřeba nic vysvětlovat, jelikož o tom Britové jistě vědí.¹⁷⁷

Tato epizoda ukazuje, že vztahy Británie a Afghánistánu se v roce 1874 nadále zhoršovaly. S nástupem nové vlády se na místo ministra pro Indii na dva roky dostal Robert Arthur Gascoyne-Cecil, třetí markýz ze Salisbury. Dne 22. ledna 1875 poprvé v dopise nastínil kroky, které hodlá provést. Prvním z nich bylo odvolání *vakila* v Kábulu, Salisbury psal, že „*je sporné, zda je ve stavu, kdy by byl schopen Vám dodávat jakékoliv informace, o kterých emír nechce, abyste je obdrželi. I*

¹⁷² Dopis lorda Northbrooka Šéru Alímu, 21. ledna 1874. C. 2190: *Afghanistan...*, No. 27, Enclosure 2, s. 118.

¹⁷³ HANNA, Vol. 1, s. 50.

¹⁷⁴ Telegram vícekrále a generálního guvernéra lorda Northbrooka britskému *vakilovi* Atu Muhammadovi, 17. prosince 1874. C. 2190: *Afghanistan...*, No. 30, Enclosure 5, s. 126.

¹⁷⁵ Shromáždění náčelníků v čele s emírem.

¹⁷⁶ Dopis Aty Muhammada komisaři Pešávarské divize siru Pollockovi, 14. prosince 1874. Tamtéž, No. 30 A, Enclosure 1, s. 127

¹⁷⁷ Tamtéž, Enclosure 2, s. 128.

*kdybyste se mohli spolehnout na jeho dokonalou upřímnost, není pravděpodobné, že by jakýkoliv domorodý agent měl takový rozhled o politice západních mocností, aby mohl získávat informace, které potřebujete.*¹⁷⁸ Salisbury požadoval od Northbrooka, aby „podnikl kroky, které přesvědčí emíra k vytvoření zastupitelského úřadu Velké Británie v Herátu“ a dokonce prohlásil, že „emír už nejednou vyjádřil svou připravenost uznat přítomnost britského agenta v Herátu.“¹⁷⁹

Salisburyho dopis vicekráli je jasným odklonem od dosavadní politiky britských vlád v Indii. Končí jím politika „mistrné nečinnosti“ a ke slovu se dostává tzv. Sindhská škola přístupu k obraně Indie. Salisbury byl jistě v tomto kroku ovlivněn velice důležitým dokumentem, který vznikl, v polovině roku 1874, rukou sira Bartle Frerea, v této době člena indické rady a bývalého guvernéra Bombaje. Frere oživil myšlenky Henryho Rawlinsona, Henryho Greena a Johna Jacoba. Prvním krokem k úspěšné obraně Indie mělo být dle jeho názorů obsazení Kvéty, která měla sloužit jako pozorovací stanice pro jižní Afghánistán, přičemž v případě ohrožení Indie, mohla z Kvéty královská vojska ohrožovat jakoukoliv invazní armádu, která by se chystala ohrožovat Indii přes Kábul a Chajbarský průsmyk. Druhým důležitým krokem bylo dle jeho slov ustanovení britského zastoupení v Herátu, Kábulu a Kandaháru. Frere byl totiž toho názoru, že není možné ruský postup zpomalit uvnitř hranic Indie. Tito vyslanci měli fungovat jako vojenští pozorovatelé a neměli se vůbec vměšovat do vnitřních záležitostí Afghánistánu. Jako třetí a poslední krok Frere navrhoval přesvědčit emíra, aby svou zahraniční politiku, v přátelském duchu, konzultoval s Velkou Británií.¹⁸⁰

Frere tímto memorandem reagoval zejména na pád Chivy, nicméně jeho myšlenky se následně staly základními kameny politiky, kterou prosazoval lord Salisbury i později lord Lytton v úřadu vicekrále a generálního guvernéra Indie. Skončila tedy politika nevměšování, konzervativci chtěli z Afghánistánu vytvořit silný a stabilní stát, jehož zahraniční politika by byla pod britskou kontrolou a tím vytvořit obranný val proti ruskému postupu ještě před hranicemi samotné Indie.

Úřad vicekrále nicméně až do roku 1876 držel lord Northbrook, který byl zastáncem Lawrencovy Paňdžábské školy a snažil se přesvědčit i lorda Salisburyho, aby svou politiku přehodnotil. Jednoznačně popřel, že by emír někdy vyjádřil ochotu

¹⁷⁸ Dopis ministra pro Indii lorda Salisburyho lordu Northbrookovi, 22. ledna 1875. C. 2190: *Afghanistan...*, No. 31, s. 128.

¹⁷⁹ Tamtéž, s. 129.

¹⁸⁰ GHOSE, s. 12.

mít v Afghánistánu britského agenta. K odpovědi přiložil i analýzy generálního guvernéra Paňdžábu. Nesouhlasil ani s negativním hodnocením *vakila* Atty Muhummada, kdy konstatoval, že „*nemá žádný důvod domnívat se, že jakékoliv informace tají*“ či, že „*zápisky z Kábulského deníku podléhají kontrole emíra.*“¹⁸¹ Vyjádřil také přesvědčení, že emír nebude ani v nejmenším ochoten přijmout britského agenta v Herátu, které znovu podpořil přílohami názorů guvernéra Paňdžábu, ale i názory bývalých domorodých agentů v Kábulu.¹⁸² Doporučoval, aby na emíra „*nebyl vyvíjen žádný okamžitý tlak.*“¹⁸³ Poslední část odpovědi se týkala emírova přístupu k Británii. Northbrook psal, že „*od konference v Ambale emír neprojevil žádné odmítání našich rad ohledně zahraniční politiky Afghánistánu, Plně souhlasil, s velkým sebezapřením, i s rozhodnutím britské vlády v arbitráži o Seistán.*“ Nakonec vyjádřil přesvědčení, že „*přátelské vztahy s Afghánistánem budou nejlépe zajištěny setrváním u trpělivé a smířlivé politiky, která byla vládou Indie prosazována doposavad.*“¹⁸⁴

Ministr pro Indii své instrukce změnit nehodlal. V dalším dopise z listopadu 1875 vyjádřil značné znepokojení nad ruským postupem Asií a viděl 3 způsoby, jak by mohlo Rusko ovlivnit záležitosti v Afghánistánu. Zaprvé by mohlo „*násilím a úplatky*“ získat absolutní moc nad emírovými kroky. Zadruhé, pokud by zůstal vládce Afghánistánu loajální, by se mohlo pokusit vyvolat v zemi vnitřní nepokoje a pomocí ovlivňování nezávislých náčelníků ovládnout tuto zemi. A za třetí by mohlo využít neposlušnosti některých pohraničních kmenů a požadovat pohraničí území jakožto trest za jejich nekončící nájezdy. Jako nejpravděpodobnější možnost považoval vyvolání vnitřních nepokojů v zemi, nicméně pravděpodobnost veškerého ruského postupu by byla dle jeho slov „*výrazně omezena*“ ustanovením agenta v Herátu. Pochyboval i o odmítavém stanovisku emíra k tomuto kroku, protože podle jeho názoru bylo v emírově zájmu, aby Británii bylo umožněno vidět situaci v zemi očima svých důstojníků a tím zabránit další expanzi ruské moci na jih a uchovat integritu afghánského státu.¹⁸⁵

¹⁸¹ Dopis vlády britské Indie ministerstvu zahraničí, 7. června 1875. C. 2190: *Afghanistan...*, No. 32, s. 130.

¹⁸² Tamtéž, Enclosures 1–13, s. 130–146.

¹⁸³ Tamtéž, s. 133.

¹⁸⁴ Tamtéž, s. 134–135.

¹⁸⁵ Dopis lorda Salisburyho lordu Northbrookovi, 19. listopadu 1875. Tamtéž, No. 33, s. 147–149.

Prvním krokem, který měl vícekrát provést, bylo požádání emíra o přijetí krátkodobé diplomatické mise v Kábulu, která nemusí být pro veřejnost „*spojena se zastupitelstvím trvalým*“. Mělo se tak stát „*bez jakéhokoliv zbytečného zdržování a s tlakem na emíra, aby tuto misi přijal*.“¹⁸⁶

Indická vláda se viditelně snažila tento kurz odvrátit. Tlak na emíra považovala za „*fatální chybu*.“ Nepopírala výhody, které by z přítomnosti britského důstojníka v Herátu vyplývaly, ale byla přesvědčena, že by je Británie získala pouze v případě, že by emír s jeho přítomností v této pohraniční pevnosti souhlasil. Zopakovala své přesvědčení, že dosavadní politika byla jediná moudrá a naposledy se pokusila obhájit svá stanoviska.¹⁸⁷

Bylo jasné, že dříve nebo později se tento nesoulad bude muset řešit a obě vlády musí sjednotit svá stanoviska. V září 1875 tedy lord Northbrook požádal ministra pro Indii o přijetí své rezignace.¹⁸⁸ Doplnil ji následujícím varováním: „*Jsem si jistý, že převzetím iniciativy zahazujete svou nejlepší kartu a riskujete pozdější ponížení finanční i politické a možná nás dostáváte do nebezpečí další zbytečné a drahé války v Afghánistánu*.“¹⁸⁹

Předtím než se dostaneme k jmenování a činům nového vicekrále, je potřeba osvětlit další postup Ruska ve Střední Asii. To totiž nezahálelo, vojenská mise byla připravována proti městu Merv a vzpoury turkických kmenů v Kókandu a Chivě přinutily Rusko, aby tyto oblasti svázalo s impériem pevnějšími pouty, než činilo doposud.¹⁹⁰ Kókand byl anektován a připojen k ruskému Impériu.¹⁹¹ Merv sloužil dlouhodobě jako centrum nájezdníků, kteří pravidelně ohrožovali obchodní karavany.¹⁹² Rusové expedici proti tomuto městu popřeli a deklarovali, že se rozhodli pro „*naprosto pacifistický program*“ ve vztahu k zemím za Kaspickým mořem.¹⁹³ Rusové se navíc neomezovali pouze na vojenské kroky, ale ani jejich diplomatická

¹⁸⁶ Dopis lorda Salisburyho lordu Northbrookovi, 19. listopadu 1875. C. 2190: *Afghanistan...*, No. 33, s. 149.

¹⁸⁷ Dopis indické vlády ministerstvu zahraničí Velké Británie, 28. ledna 1876. Tamtéž, No. 34, s. 149–155.

¹⁸⁸ MALLET, s. 114.

¹⁸⁹ BILGRAMI, s. 168.

¹⁹⁰ BECKER, s. 63–73, BALFOUR s. 16–17.

¹⁹¹ Oficiální oznámení viz extrakt z *Journal de St. Pétersbourg*, 2. března 1876, C. 2164: *Central Asia: No. 1 (1878): Correspondence Respecting Central Asia*, London 1878, No. 64, Inclosure 1, s. 70.

¹⁹² Dopis britského vyslance v Teheránu Taylora Thomsona lordu Granvillovi, 20. února 1874. Tamtéž, No. 7, Inclosure 2, s. 11.

¹⁹³ Dopis šéfa asijského oddělení ruského ministerstva zahraničí Stremukova baronu Brunnovovi, 25. března 1874, předaný ministru zahraničí Velké Británie lordu Derbymu 13. dubna 1874. Tamtéž, No. 10, s. 13.

aktivita nepolevovala. Vyslali totiž v roce 1875 domorodého agenta do Kábulu. Britové se o tomto kroku dozvěděli od svého *vakila* již před jeho příjezdem, 24. dubna 1875.¹⁹⁴ Vyslanec byl původem ze Samarkandu a pouze předal dopis Generála Kaufmanna, kde guvernér Turkestánu gratuloval ke jmenování nového dědice Kábulského trůnu a deklaroval přátelské vztahy. Navíc zlepšování vztahů Afghánistánu s Ruskem nadále pokračovalo.

V Británii se mezitím premiér Benjamin Disraeli rozhodl obsadit uvolněné místo vicekrále lordem Lyttonem. Robert Bulwer-Lytton, první hrabě z Lyttonu byl zkušeným diplomatem, prošel si diplomatickými misemi ve Florencii, Paříži, Petrohradě nebo Konstantinopoli. Těsně před jmenováním vicekrálem a generálním guvernérem Indie pobýval Lytton v Lisabonu jakožto zmocněnec Velké Británie s plnými pravomocemi (*British Minister Plenipotentiary*). Závěrem této mise plánoval ukončit své veřejné působení, protože v roce 1873 zdědil po otci titul i rodové jmění a hodlal se věnovat záležitostem svého panství.¹⁹⁵ Nabídku Benjaminu Disraeliho se Lytton zpočátku zdráhal přijmout a premiéra informoval o svém chatrném zdraví, neznalosti místních poměrů v Indii a „*nezkušenosti s administrativou*“.¹⁹⁶ Premiér ale i přes tyto obtíže trval na jeho jmenování a 7. ledna 1876 bylo po dodatečném Lyttonově souhlasu oficiálně vyhlášeno.

Nový vicekrál dostal již 28. února od ministerstva pro Indii velice podrobné instrukce. Hned na začátku lord Salisbury zdůraznil důležitost vztahů britské Indie s kmeny v povodí Indu, tedy i s chánem Kalátu a emírem Afghánistánu. Jako první úkol dostal nový vicekrál „*najít brzkou příležitost k vyslání dočasné mise do Kábulu, opatřené takovými instrukcemi, které by umožnily překonat emírův viditelný odpor k ustavení permanentní britské mise v Afghánistánu*“.¹⁹⁷ Tato mise měla mít oficiálně za cíl oznámit afghánskému emírovi i chánovi z Kalátu jmenování královny Viktorie indickou císařovnou. Ministerstvo ale nechalo vicekráli volnou ruku v tom, jakým způsobem misi oznámí, její načasování i trasu, vše se mělo podřídit úspěchu vyjednávání, případně konzultovat s emírem samotným. Hlavním úkolem mise mělo být „*získat emírovi důvěru*.“ Salisbury viděl hlavní problém v tom, že Británie

¹⁹⁴ Extrakt z kábulských deníků (dopisů britského agenta v Kábulu, Atty Muhammada Chána) z 24. - 26. dubna 1875. C. 2164: *Central Asia: No. 1...*, No. 58, Inclosure 2, s. 63.

¹⁹⁵ BALFOUR, Betty, *The History of Lord Lytton's Indian Administration, 1876 to 1880: Compiled from Letters and Official Papers*, London 1899, s. 1.

¹⁹⁶ Dopis zvláštního zmocněnce britského ministerstva zahraničí v Lisabonu lorda Lyttona předsedovi vlády Velké Británie Benjaminu Disraelimu, 1. prosince 1875. Tamtéž, s. 2–3.

¹⁹⁷ Dopis ministra pro Indii lorda Salisburyho vicekráli a generálnímu guvernérovi Indie lordu Lyttonovi, 28. února 1876. C. 2190: *Afghanistan...*, No. 35, Enclosure 1, s. 156.

nepostupuje vůči Rusku s dostatečnou efektivitou a psal, že „*Británie by nebyla lhostejná v případě, že by se Rusko rozhodlo soupeřit s britským vlivem v Afghánistánu.*“¹⁹⁸ Dopis pokračoval výčtem požadavků, které by mohl vznést Šér Alí. Prvním z nich měla být pevně stanovená a vyšší finanční pomoc, dále jasnější a rozhodnější přijetí jeho syna Abdula Jana za následníka trůnu a otevřený slib, například smlouvou o materiální podpoře v případě cizí agrese vůči Afghánistánu.

Ani jeden z nich ale neměl vícekrát splnit, a pokud ano, tak ve značně omezené podobě. Trvalá subsidia byla podle něj „*nevhodná*“ v případě státu, jehož charakter je natolik nestálý. Na požadavek uznání Abdula Jana měl Lytton reagovat vyjádřením lorda Maya z konference v Ambale, rozebraného výše, tedy vyjádřením o snaze vlády nevstupovat do vnitřních záležitostí Afghánistánu a neurčitým příslibem pomoci „*za určitých okolností*“ a „*čas od času*“.¹⁹⁹ Stejně tak otázka podpory Afghánistánu při agresi vůči jeho území měla zůstat v zásadě nezodpovězena. Ministr pro Indii mluvil o přehnanosti deklarace, kterou v Simle vyslovil lord Northbrook a přislíbil vícekráti podporu vlády „*jakékoliv jasnější deklaraci, která může, dle Vašeho uvážení, zajistit jejich neměnné politice výhody, o které byla nedávno připravena jasnými pochyby o své upřímnosti.*“²⁰⁰ Lord Salisbury deklaroval, že pokud emír chce nějaká ujištění ze strany Británie, musí povolit britským agentům přístup na hranice země a musí velice pozorně naslouchat jejich radám.

Předposlední článek celého dopisu jasně ilustruje odhodlanost konzervativního kabinetu ke změně dosavadního přístupu k Afghánistánu: „*Přístup Šéra Alího byl více než jednou charakterizován tak značnou lhostejností k přáním a zájmům indické vlády, že nelze vyloučit jako nemožné úplnou ztrátu důvěry v upřímnost a moc indické vlády. Pokud by toto odcizení přišlo jakožto výsledek navrhnutých vyjednávání, nesmí být ztracen žádný čas a je nutno přehodnotit, z nového úhlu pohledu, politiku, která bude nadále uplatňována vůči Afghánistánu.*“ V posledním článku tohoto dlouhého dopisu Salisbury zdůraznil, že úspěšné splnění výše popsaných instrukcí je pro vládu natolik důležité, že „*ochotně nechává na vašem úsudku veškerou myslitelnou svobodu k plnění těchto instrukcí.*“²⁰¹

¹⁹⁸ Dopis ministra pro Indii lorda Salisburyho vícekráti a generálnímu guvernérovi Indie lordu Lyttonovi, 28. února 1876. C. 2190: *Afghanistan...*, No. 35, Enclosure 1, s. 157.

¹⁹⁹ Tamtéž, s. 158.

²⁰⁰ Tamtéž, s. 159.

²⁰¹ Tamtéž.

Lord Lytton sám sdílel se Salisburym i Disraelim velmi podobné názory, jeho vizí sice bylo „vytvořit na naší severo-západní hranici silnou hráz, za pomoci umožnění Afghánistánu stát se mocným a prosperujícím státem.“ Vícekrát v tomto osobním dopise pokračoval slovy: „Je naším přáním vidět zisky Afghánistánu vzrůstat, vidět konsolidaci emírovy autority a zajistit trvalou vládu jeho dynastie.“ Tato slova ovšem doplnil důležitou podmínkou: „Nemůžeme ale dopustit, aby (emír – pozn. J. K.) spadl do vlivu jakékoliv moci, jejíž zájmy jsou protikladné k těm našim.“²⁰²

Během své cesty do Indie,²⁰³ se nový vicekrál potkal v Suezském průplavu s lodí *Serapis*, která z Indie vezla prince z Walesu. Je velice důležité, že na ni seděl nejen budoucí anglický král, ale také sir Bartle Frere, jeden z hlavních představitelů tzv. Sindhské školy obrany Indie. Konverzace s ním jistě posílila Lyttonovy postoje a v názorech navazovala na únorové instrukce. Sir Bartle Frere byl toho názoru, že momentálně je emír k Británii až „hořce nepřátelský“ a pokud nebude možné tyto pošramocené vztahy napravit, je lepší zjistit to dříve nežli později.²⁰⁴

Do Bombaje dorazil lord Lytton v dubnu 1876.²⁰⁵ Ihned se pustil do plnění instrukcí a přes komisaře v Pěšavaru poslal emírovi zprávu, že hodlá do Kábulu vyslat dočasnou misi. Formálním důvodem návštěvy bylo oznámení, že lord Lytton je novým generálním guvernérem a vicekrálem Indie a že britská královna Viktorie hodlá přijmout titul indické císařovny.²⁰⁶ Jak ovšem napovídají instrukce, hlavním důvodem návštěvy mělo být prodiskutování britsko-afghánských vztahů a zejména možnosti přítomnosti britských důstojníků v Afghánistánu. Emír tuto misi zdvořile odmítl a přes britského *vakila* v Kábulu udal tři důvody: 1) že nemůže garantovat bezpečí vyslance a to z toho důvodu, že by mu někteří lidé mohli chtít z náboženských důvodů ublížit, 2) obavy, že by mise vznesla požadavky, které by nemohl přijmout, a tudíž by způsobil „poruchu přátelství“ mezi Afghánistánem

²⁰² BALFOUR, s. 29–30.

²⁰³ Nový vicekrál cestoval přes Neapol, Káhiru, Suezský průplav a odtud do Bombaje, byla to obvyklá cesta od roku 1869, kdy byl průplav otevřen.

²⁰⁴ BALFOUR, s. 45.

²⁰⁵ ROBSON, Brian, *The Road to Kabul, The Second Afghan War, 1878 – 1881*, London: Arms & Armour. 1986, s. 43.

²⁰⁶ Dopis komisaře Pěšavaru sira Richarda Pollocka kábulskému emírovi Šeru Alímu, 5. května 1876. C. 2190: *Afghanistan...*, No. 36, Enclosure 6, s. 174.

a indickou vládou a 3) že by Britská mise způsobila, že afghánská vláda nebude moci odmítnout ani misi ze strany carského Ruska.²⁰⁷

V době, kdy odpověď emíra dorazila k vicekráli, byla situace v Evropě zvláště napjatá. Probíhaly nepokoje v Bulharsku, bylo publikováno Berlínské memorandum Rakouska, Ruska a Německa, které nabádala tureckého sultána k přijetí reforem a britská středomořská flotila se blížila k zátoci Bešika na podporu Turecka. Tyto události měly jistý vliv i na chování lorda Lyttona k afghánskému emírovi. Jeho odpověď obsahovala dokonce osten výhrůžky, vicekrál konstatoval, že pokud emír odmítne „*upřímně podanou ruku přátelství*“ přinutí ho (vicekrále) „*považovat Afghánistán za stát, který se dobrovolně izoloval od spojení a podpory britské vlády.*“²⁰⁸ Odpovídající instrukce byly zaslány také domorodému agentovi v Kábulu.

Před dalším vyjednáváním s Afghánistánem ale musela indická vláda řešit také problémy na území dlouholetého britského spojence a formálního vazala kábulského emíra, chána z Kalátu. Místní vládce totiž dlouhodobě bojoval s náčelníky a neschopnost dohody mezi oběma stranami způsobila ochromení obchodních tras skrze Bolanský průsmyk do vnitrozemí Afghánistánu a do Persie. Tato skutečnost se úzce dotýkala britských obchodníků, a tudíž bylo potřeba problém rychle vyřešit. Spory byly již staršího data, roku 1873 byl z města odvolán britský agent a vyslán sir Robert Sandeman, aby se pokusil vyjednat mezi chánem a náčelníky dohodu. Jeho snaha ovšem k ničemu nevedla,²⁰⁹ a proto se na počátku roku 1876 musel vydat do Kalátu znovu. Pomocí diplomatického vyjednávání a britských vojsk se mu podařilo situaci stabilizovat. Jakožto předsunutou stanicí britské moci obsadil Kvétu. Argumentoval článkem ve smlouvě z roku 1857, kterou Británie s chánem uzavřela a která ji dovozovala mít vojenskou posádku kdekoli na jeho území.²¹⁰ Tento krok je důležitý nejen pro další vyjednávání, jelikož emírova podezíravost tímto krokem ještě vzrostla, ale také pro pozdější konflikt, protože Kvétu se logicky stala základem postupu britských vojsk.

²⁰⁷ Dopis Atty Muhammada siru Richardu Pollockovi, 22. května 1876. C. 2190: *Afghanistan...*, No. 36, Enclosure 8, s. 175.

²⁰⁸ Dopis sira Richarda Pollocka Šéru Alímu, 8. července 1876, Tamtéž, No. 36, Enclosure 9, s. 177.

²⁰⁹ Více k vyjednávání i misi TUCKER, A. L. P., *Sir Robert Sandeman, Peaceful Conqueror of Baluchistan*, London: Society for Promoting Christian Knowledge, 1922, s. 27–33.

²¹⁰ ROBSON, s. 44.

Emír odpověděl nabídkou setkání zástupců obou vlád na hranicích, či vysláním britského domorodého agenta v Kábulu zpět do Indie, kde měl tento jasně vyložit veškeré emírovy požadavky a podmínky dohody.²¹¹ Britská vláda v Indii si tedy nechala zavolat svého dlouholetého domorodého agenta v Kábulu, Nawába Attu Muhammada Chána.

Setkání *vakila* s vicekrálem proběhlo v Simle 7. října 1876. Už na počátku jednání bylo jasně vidět, že lord Lytton je velmi nespokojen s přístupem emíra, když prohlásil: „*Emír viditelně došel k závěru, že od nás nemůže nic očekávat a zároveň se nemá čeho bát, takže může stát opodál. Je si jist, že jsme mu v případě útoku zvenčí zavázáni pomoci, a to v našem zájmu, i když k tomu nejsme smluvně vázáni.*“ Vicekrál označil toto přesvědčení za „*fatální omyl*“ a znovu zopakoval, že britské pomoci se emír dočká pouze v případě, že bude vůči Británii postupovat jako přítel, ale pokud bude zpochybněna jeho upřímnost „*půjdou naše zájmy úplně opačnou cestou a mohou dokonce posílit nebezpečí, která hrozí emírovi doma i v zahraničí.*“²¹²

Je očividné, jak se rétorika lorda Lyttona stávala čím dál ostřejší. Nicméně stále zde byl jistý prostor pro dohodu. Guvernér navrhl čtyři kroky, které je ochoten podniknout ve prospěch emíra a které by z něho udělaly „*nejsilnějšího vládce, který kdy seděl na afghánském trůně.*“ Britská vláda byla ochotna podepsat smlouvu, v níž by bylo řečeno, že 1) přátelé a nepřátelé jednotlivých států jsou přáteli a nepřáteli obou, 2) v případě nevyprovokované agrese pomůže Velká Británie emírovi zbraněmi, muži i penězi, 3) Abdula Jan bude uznán jako emírův následník a 4) Velká Británie bude vyplácet roční subsidia emírovi, na jejichž výši se dohodnou zástupci obou zemí v průběhu dalších jednání.²¹³ Měla ovšem také řadu podmínek: 1) emír se vzdá veškeré vnější agrese či provokací směrem k sousedům, 2) vzdá se veškeré komunikace s Ruskem a jejich agenty odkáže na Velkou Británii, 3) umožní britskému agentovi pobyt v Herátu a i na jiném místě na hranicích, 4) komise afghánských a britských důstojníků určí hranice emírova území, 5) bude vyvinuta snaha směrem k volnému obchodu po všech hlavních obchodních trasách, 6) stejně tak bude umožněno vybudovat telegrafní spojení, jehož směr bude ještě určen, 7) Afghánistán bude plně otevřen pro Angličany, přičemž emír nebude plně

²¹¹ Dopis Atty Muhammadasiru Richardu Pollockovi, 4. září 1876. C. 2190, *Afghanistan...*, No. 36, Enclosure 15, s. 179.

²¹² Memorandum k rozhovoru mezi lordem Lyttonem a Attou Muhammadem, 10. října 1876, Tamtéž, No. 36, Enclosure 19, s. 183.

²¹³ Tamtéž, s. 184.

zodpovědný za ojedinělé incidenty a 8) vícekrát se zřekne nároku na stálého vyslance v Kábulu, pokud emír vyšle vyslance na vojenské velitelství indické armády a pokud bude moci britská moc kdykoliv vyslat dočasnou misi. V poslední části jednání pak vyslovil ochotu setkat se s emírovým vyslancem na hranicích, tedy využít druhé nabízené možnosti ke komunikaci.²¹⁴

Emír s odpovědí nespíchal, od počátku bylo značně nepravděpodobné, že by s podmínkami souhlasil, nicméně v průběhu listopadu a prosince 1876 svolal několikrát *darbar* i nejdůležitější náčelníky. Jednání probíhala za zavřenými dveřmi, tudíž neměl britský domorodý agent v Kábulu příliš přesné informace o jejich průběhu. Nakonec *Darbar* stanovil čtyři podmínky pro splnění britských požadavků, s nimiž měla afghánská mise odcestovat do Indie: 1) kdyby byli vyslanci Británie jakkoliv poškozeni na životě nebo majetku, měli být viníci souzeni na základě afghánských zvyků a práva, 2) povinnosti britských důstojníků na hranicích měly být jasně definovány a omezeny, 3) pokud by se ruský agent pokusil jít do Afghánistánu, měla mu v tom zabránit britská, nikoliv afghánská moc a (4) pokud britská pomoc zbraněmi a penězi nebude dostatečná, pak měla být bez nároku na jakékoliv protislužby, tzn. i na přítomnost britských agentů v Afghánistánu.²¹⁵

Dne 25. prosince 1876 emír určil datum, kdy jeho vyslanec pojedede do Pěšavaru, na výše navržená vyjednávání.²¹⁶ Rozhodl se pro poslední den roku 1876. Hlavním vyjednavatelem za afghánskou stranu byl zkušený, ale již velmi nemocný Nur Muhammad Šáh, do Pěšavaru dorazil na konci ledna 1877. Pravděpodobnost dohody byla od počátku velmi nízká, otázku přítomnosti britských důstojníků a agentů na afghánském území rozebral Atta Muhammad ve svém rozhovoru s lékařem britské armády a znalcem afghánským poměrů Henrym Walterem Bellewem,²¹⁷ kde řekl, že „*sliby vaší vlády jsou jedna věc, její činy věc druhá.*“ Zopakoval téměř všechny křivdy, jichž britská vláda v Indii vůči emírovi dopustila, a zdůraznil, že nejdou dohromady sliby o „*nevměšování se do interních záležitostí*

²¹⁴ Memorandum k rozhovoru mezi lordem Lyttonem a Attou Muhammadem, 10. října 1876. C. 2190: *Afghanistan...*, No. 36, Enclosure 19, s. 184.

²¹⁵ Dopis Atty Muhammada siru Richardu Pollockovi, 21. prosince 1876. Tamtéž, No. 36, Enclosure 32.

²¹⁶ Dopis Atty Muhammada siru Richardu Pollockovi, 25. prosince 1876. Tamtéž, No. 36, Enclosure 33.

²¹⁷ Bellew byl nejen chirurgem ve službách armády Jehoji Veličenstva, ale také činný spisovatel, napsal například knihu o politické misi do Afghánistánu roku 1857 (*Journal of Political Mission to Afghanistan in 1857*, London: Smith, Elder & Co., 1862) či pojednání o etnografii Afghánistánu (*An Inquiry into the Ethnography of Afghanistan*, Woking: Oriental University Institute, 1891)

Afghánistánu“ a snaha o umístění britských agentů či důstojníků na jeho území, zmínil také osobní problémy, které mu chování britské vlády způsobilo, a prorokoval, že „*situace je nanejvýš závažná*“ a „*toto je poslední šance na dohodu.*“²¹⁸

Konference v Pěšavaru začala prvním sezením 30. ledna 1877, přítomni byli diplomat za britskou stranu, sir Lewis Pelly, překladatel Henry Walter Bellew, britský domorodý agent v Kábulu, Nawáb Atta Muhammad Chán, vyslanec emíra Afghánistánu, Mir Akhor Ahmad Chán a již zmiňovaný Nur Muhammad Šáh. Jednání byla komplikovaná. Sir Lewis Pelly od počátku tlačil na afghánskou reprezentaci, aby potvrdila přijetí britských agentů v Afghánistánu, jelikož „*vícekrál odvodil, z dopisu poslaného agentem v Kábulu a z příchodu afghánských vyslanců do Pěšavaru,*“²¹⁹ že emír agenty přijme, Nur Muhammad se snažil tuto otázku vyjednávání odložit na pozdější dobu, ale sir Lewis Pelly trval na konečném uspořádání britského zastoupení v Afghánistánu. Tímto způsobem plnil instrukce, jelikož vícekrál vyloženě trval na tom, že přijetí agentů afghánskou stranou je podmínkou dalšího vyjednávání. Jednání se ocitla na mrtvém bodě a byla odložena na následující den.

Ani následující setkání ovšem nepřineslo žádné uspokojivé výsledky. Další diskuze tedy přišly na řadu 5. února. Narážely na stejný problém jako doposud, ale ještě více zabředly do minulosti, Nur Muhammad se opíral o výroky lorda Maya a lorda Norhtbrooka na konferencích v Ambale a Simle, zdůraznil emírovu dobrou vůli, když zopakoval jeho slova: „*v době revoluce v Afghánistánu se britská vláda nezajímala o můj prospěch, ale Já jsem při první příležitosti přijel, v souladu s dřívějším přátelstvím a minulou shodou, abych ukázal, že jsem stálý a pevný.*“²²⁰ Otázka významu vyjednávání v Ambale pohltila další dva dny, kdy se řešila otázka interpretace jejích výsledků a překladu určitých pojmů.²²¹ Následně si tedy oba vyslanci vyměnili své verze smluv a jednání bylo znovu odročeno, aby měli čas dokumenty prostudovat.

²¹⁸ Memorandum Dr. Henryho Waltera Bellewa, 28. ledna 1877 v Pěšavaru. C. 2190: *Afghanistan...*, No. 36, Enclosure 34, s. 194–195.

²¹⁹ Zpráva z prvního jednání mezi sirem Lewisem Pellym a Nurem Muhamadem Chánem, v poledne 30. ledna 1877. Tamtéž, No. 36, Enclosure 35, s. 196.

²²⁰ Zpráva z jednání mezi sirem Lewisem Pellym a Nurem Muhamadem Chánem, v poledne 5. února 1877. Tamtéž, No. 36, Enclosure 38, s. 200.

²²¹ Jednalo se zejména o rozpor mezi anglickým a perským překladem, v něm totiž některé pasáže vyzněly o mnoho rázněji než ve verzi anglické, v obratu *vážná nelibost* (*severe displeasure*) se objevilo slovíčko *trest* (*punishment*), onen obrat souvisel s možností vnitřních nepokojů v Afghánistánu.

Před pokračováním vyjednávání se k afghánskému vyslanci dostal Henry Bellew a zabředl s ním do soukromého rozhovoru. Konferenční překladatel se pokoušel vysvětlit vyslanci, že to Británie myslí s Afghánistánem dobře a že po přijetí jejích vyslanců může tato středoasijská země získat obrovské výhody, afghánský vyslanec ale reagoval podrážděně, zakroutil hlavou a poznamenal: „*My Vám nevěříme a obáváme se, že si o nás budete zapisovat veškeré druhy informací, které budou proti nám jednou použity a povedou k tomu, že nám správu našich záležitostí vezmete z rukou.*“²²² Henry Bellew odpověděl, že je upřímným přáním Británie, aby Afghánistán prosperoval, stejně jako dynastie Šéra Alího. Na to Nur Muhammad poněkud překvapivě odpověděl, že si je vědom věcí, které Británie pro Afghánistán udělala: „*Víme, kdo zachránil Herát od Peršanů a věnoval ho bývalému emírovi. Nebudeme mluvit o Seistánu, ale víme, kdo pomohl Turecku proti Rusům na Krymu, a víme, kdo byl přítelem Turecka při krizi v Srbsku. Víme, na které straně leží naše zájmy.*“²²³

Jednání dále probíhala i 8. a 10. února, jejich hlavním tématem byla konference v Simle a způsob, jakým ji emír vnímal. Nur Muhammad se pokusil vyložit veškerá nedorozumění a příčiny obav Šéra Alího, či jeho nespokojenosti s postupem britské vlády. Šlo o relativně malá nedorozumění, nejčastěji v interpretaci určitých slov a slibů, zejména otázka pomoci Afghánistánů byla vyslancem emíra vyložena jako v zásadě vnucená britskou vládou lordem Northbrookem, který ji slíbil, ale poté ji odmítl specifikovat.²²⁴ Druhým a větším problémem byla intervence lorda Northbrooka v zájmu *sirdara* a nejstaršího syna Šéra Alího, Jakúba Chána. Nur se odvolával na výše citovanou část dopisu lorda Maya kábulskému emírovi o „*vážné nelibosti,*“ se kterou by Británie viděla rozvrat v Afghánistánů vedoucí k další občanské válce. Citoval také dopis, který přišel z Indie po zatčení Jakúba Chána a kde se Northbrook pozastavuje nad tím, že byl následník trůnu zatčen, ačkoliv emír slíbil jeho bezpečný přesun z Herátu do Kandaháru. Poté se Nur Muhammad dotázal, zda toto je či není vměšování do vnitřních záležitostí Afghánistánů.²²⁵

²²² Zápis soukromého rozhovoru Dr. Henryho Bellewa s Nurem Muhammadem Šáhem, 7. února 1877. C. 2190: *Afghanistan...*, No. 36, Enclosure 40, s. 202.

²²³ Zápis soukromého rozhovoru Dr. Henryho Bellewa s Nurem Muhammadem Šáhem, 7. února 1877. Tamtéž, No. 36, Enclosure 40, s. 202.

²²⁴ Zpráva z jednání mezi sirem Lewisem Pellym a Nurem Muhamadem Chánem, 8. února 1877. Tamtéž, No. 36, Enclosure 41, s. 203–204; Zpráva z jednání mezi sirem Lewisem Pellym a Nurem Muhamadem Chánem, 10. února 1877. Tamtéž, No. 36, Enclosure 42, s. 204–206.

²²⁵ Tamtéž.

Dále doplnil afghánský vyslanec výčet křivd, jež emír pociťuje jednáním Británie přímo s mírem²²⁶ z Wakhanu. To označil jako zvlášť velký problém, jelikož to není pouze vměšování do vnitřních záležitostí, ale také tento styl jednání oslabuje v očích Afghánců emíra a příliš zvyšuje význam míra z Wakhanu, což je nepřijatelné.²²⁷ Poté se vrátil zpět k otázce britského agenta v Afghánistánu a pokoušel se sira Pellyho přesvědčit, že v případě revoluce v Afghánistánu by mohli být zabiti, což by vedlo k „věčné výtce a hořkosti vůči Afghánistánu a přátelství s britskou vládou by bylo zničeno a nahrazeno nevráživostí.“²²⁸ Jednání se v tuto dobu začalo stávat bezvýhodným, Nur Muhammad to dobře popsal slovy: „První den konference, na počátku jednání, jste navrhovali odstranění veškeré úzkosti, kterou emír pociťuje. Nyní, odstraní toto úzkost z emírovy mysli nebo to pouze vytvoří čerstvou úzkost nejen v hlavě emíra, ale všeho lidu Afghánistánu?“²²⁹

Předposlední den jednání se znovu ke slovu dostala britská strana. Sir Lewis Pelly přetlumočil afghánskému vyslanci názory vícekrále, řekl, že „vicekráli je jasné, že jedním z důvodů oslabení důvěry emíra lze hledat ve skutečnosti, že Britská vláda odmítla zavázat se k jakýmkoliv povinnostem (vůči Afghánistánu – pozn. J. K.).“²³⁰ Na což navázal oznámením, že Lytton je ochoten přijmout závazky, aniž by je jakkoliv podmiňoval „s výjimkou takových (podmínek – pozn. J. K.), které jsou samy o sobě rozumné nebo jednoduše nezbytné pro naplnění závazků, které by na sebe mohl vzít ratifikováním smlouvy zvažovaného charakteru.“²³¹ Mezi nezbytné podmínky zařadil umístění britských agentů na hranice, které by se touto smlouvou zavázala Británie bránit. Vícekrál totiž viděl jako nemožné dostát svým závazkům, pokud nebude mít přesné a kompletní informace ze zdrojů nezávislých na emírovi, které ho budou informovat o pohybu, který na hranicích probíhá.

Dne 19. února 1877 se sešli účastníci konference naposledy. Sir Pelly ihned na začátku jednání deklaroval, že afghánský zástupce dostal prostor k objasnění postoje emíra, stejně tak britská strana vyslovila svou nabídku a nyní je čas na definitivní odpověď. Nur Muhammad se po krátkém resumé doposavad řečených informací přece jen odhodlal k jasnému vyjádření. Předně nepovažoval tzv.

²²⁶ V tomto smyslu slova emírovi podřízený správce území Wakham.

²²⁷ Zpráva z jednání mezi sirem Lewisem Pellym a Nurem Muhamadem Chánem, 12. února 1877. C. 2190: *Afghanistan...*, No. 36, Enclosure 43, s. 207–209.

²²⁸ Tamtéž, s. 208.

²²⁹ Tamtéž.

²³⁰ Zpráva z jednání mezi sirem Lewisem Pellym a Nurem Muhamadem Chánem, 15. února 1877. Tamtéž, No. 36, Enclosure 44, s. 209.

²³¹ Tamtéž.

„výhody“, které vícekrát nabízel, za skutečné výhody. Ačkoliv byla nabídka vícekrále přátelská, byla pro afghánské vyslance založena „na tak tvrdých podmínkách, zvláště umístění britských důstojníků na afghánských hranicích, které je samo o sobě důvodem k odmítnutí, že je naprosto zbytečné, aby je emír odmítal.“²³² Jednání zakončil Pelly oznámením, že veškeré projednané otázky předloží vícekráli, od něž může emír v následujících dnech očekávat odpověď.

Následující dopis poslal sir Lewis Pelly 15. března 1877 a vyložil zde stanovisko lorda Lyttona k otázkám projednávaným na konferenci. Začal politováním Nura Muhammada Šáha a jeho zdravotního stavu a přáním brzkého uzdravení. Rozbor názorů vícekrále začal deklarácí, že Lytton vidí jako hlavní problém špatnou komunikaci a že umístění britského agenta v Kábulu by předešlo spoustě problémů a nedorozumění. Konference v Pěšavaru pak vytvořila v hlavě vícekrále nespočet otazníků, především si nebyl jist, zda deklarácím emíra správně rozuměl. Nicméně dle jeho mínění je jednání jaksi v bludném kruhu, jelikož emír sice deklaroval, které záležitosti způsobují jeho nespokojenost ve vztahu k indické vládě, nicméně kroky, které chtěla tato vláda podniknout k vyřešení těchto nedorozumění, vytváří novou nespokojenost emíra. Lytton se odhodlal i k náznaku výhrůzek: „Pokud budou tyto návrhy bezpodmínečně odmítnuty, nebo přijaty pouze na základě podmínek jasně neuskutečnitelných, vláda Jeho Veličenstva nebude mít jinou možnost než považovat Jeho Veličenstvo emíra Šéra Alího z Kábulu za souseda, s nímž jsou vztahy nejen neuspokojivé, ale i bez možnosti zlepšení.“²³³

Vícekrát pokračoval kritikou vyjednávací strategie Nura Muhammada, který se dle jeho slov příliš často obracel k minulým smlouvám, ačkoliv se stávající situací příliš nesouvisí, místo aby se pustil do jednání o umístění britských důstojníků na afghánské půdě, o němž měla celá konference být. Poté lord Lytton jasně deklaroval, že Británie nechce stálého rezidenta v Kábulu, ale pouze umístění vojenských důstojníků na hranicích Afghánistánu a to i z toho důvodu, že z „předchozích jednání s Vámi i Vašimi předchůdci“²³⁴ nabyt přesvědčení, že si to emír přeje. Nicméně pokud tomu tak není, Britská vláda ho nebude k přijetí podobných ustanovení nutit. Ale v tom případě otázka podle vícekrále leží jasně. Totiž zda emír

²³² Zpráva z jednání mezi sirem Lewisem Pellym a Nurem Muhamadem Chánem, 19. února 1877. C. 2190: *Afghanistan...*, No. 36, Enclosure 45, s. 213.

²³³ Dopis sira Lewise Pellyho Nuru Muhammadu Šáhovi, 15. března 1877. Tamtéž, Enclosure 46, s. 215.

²³⁴ Tamtéž.

chce smlouvu o obraně Afghánistánu a pokud ano, je ochoten pustit britské důstojníky do své země?

Tím bylo v zásadě řečeno hlavní poselství dopisu. Poté již vícekrát víceméně pouze dokazoval, že Británie se dřívějšími smlouvami nezavázala k žádné podpoře Afghánistánu, tudíž emírova deklaráce, že Británie už se zavázala jeho zemi pomoci, je naprosto mylná. Lord Lytton posléze, s jistou známkou hořkosti, zmínil, nakolik Británie v posledních letech Afghánistán finančně podporovala a kolik mu zdarma dodala zbraní, za což nedostala „*vůbec nic*“.²³⁵

Několik dní po odeslání tohoto dopisu zemřel Nur Muhammad Šáh a sir Lewis Pelly oznámil, že Velká Británie považuje konferenci za ukončenou.²³⁶ Lytton se totiž vyjádřil jasně, další pokračování konference je zbytečné a ani pokud by emír vyslal nového diplomata, britská strana už nebude vyjednávat.²³⁷ Vícekrát následně napsal memorandum, v němž oznámil roztržku ve vztazích mezi britským impériem a Afghánistánem. Obvinil emíra, že během vyjednávání posiloval svou armádu a „*připravoval ji na svatou válku namířenou jednoznačně proti Velké Británii a ne proti Rusku.*“ Varoval také všechny pohraniční kmeny, aby se vyvarovaly spojení s emírem „*při jakémkoliv aktu agrese vůči britským územím a vazalům.*“²³⁸ Podobně ohnivá reakce na ukončení vyjednávání údajně proběhla i na dvoře Šéra Alího, prameny nepotvrzenou, ale vzhledem k emírově charakteru a rozpoložení relativně pravděpodobnou verzi emírovy reakci nabídl ve svých pamětech generál Roberts: „*Když se dozvěděl o smrti svého nejdůvěryhodnějšího ministra a o krachu vyjednávání, Šér Alí spadl do záchvatu vášni a zuřivosti, dal průchod své zuřivosti v podobě nadávek a výhrůžek směrem k Británii. Řekl, že je nemožné se dohodnout a nelze tedy učinit nic jiného než bojovat.*“²³⁹

Vícekrátův postup nebyl výslovně schválen lordem Salisburym a i přes to, že v podstatě plnil jeho výše popsané instrukce, tak mezi oběma státníky vznikly spory. Salisburyho pohled na afghánskou otázku totiž vykazoval jisté známky umírněnosti, v soukromém dopise Lyttonovi napsal: „*Nemohu příliš souhlasit s těmi, kdo se tolik bojí Rusů. Kromě velikosti skvrny, kterou zabírají na mapě, není ani v jejich historii*

²³⁵ Dopis sira Lewise Pellyho Nuru Muhammadu Šáhovi, 15. března 1877. C. 2190: *Afghanistan...*, No. 36, Enclosure 46, s. 217.

²³⁶ BILGRAMI, s. 184.

²³⁷ Telegram lorda Lyttona siru Lewisovi Pellymu, 30. března 1877. C. 2190: *Afghanistan...*, No. 36, Enclosure 52, s. 222.

²³⁸ BALFOUR, s. 157–159.

²³⁹ ROBERTS, F. S., *Forty-One Years in India*, London: Bentley & Son, 1897, s. 98–99.

ani za stávající situace nic, co by vysvětlovalo naprostý běs, který budí tolik Anglo-Indů a takovou spoustu našich vojáků z jejich přirozeného spánku.“²⁴⁰ Podobně pak promluvil i v parlamentu, když zdůraznil, že ohrožení Indie je iluzorní a ačkoliv na mapě se může zdát jako nanejvýš reálné, tak obě země dělí řeky, hory a národy, přes které není tak snadné se dostat, jak by se mohlo na první pohled zdát.²⁴¹ Nicméně obával se, aby Londýn neztratil kontrolu: „je věci primární důležitosti nedat mužům vojska šanci stát se rozhodující silou v otázce, zda bude válka či mír. Doufám, že ať už bude situace jakákoliv, nevyšlete vojsko za hranice, aniž byste se dotázal na náš názor.“²⁴²

Naproti tomu Lyttonův anti-ruský postoj se nadále prohluboval. V červenci 1877 navrhl, aby Británie jasně deklarovala, že pokud bude pohyb Rusů směrem k Herátu pokračovat, je to pro ni *Cassus Belli*. Navrhl také přímou vojenskou pomoc Persii a turkickým kmenům v okolí města Merv. Vícekrát si byl vědom rozdílů, které v jejich názorech panovaly, a byl velmi nespokojen s tím, že ztrácí podporu domácího kabinetu.²⁴³ Jeho kroky s tím ovšem příliš nekorespondovaly.

Ihned po skončení konference využil Lytton dobrých vztahů Británie s Tureckem a přesvědčil sultána, aby vyslal do Kábulu misi, která měla využít autority osmanského sultána, jakožto držitele titulu Chalífa, k tlaku na Šéra Alího, aby ustoupil od své protibritské politiky. Turečtí vyslanci byli v Kábulu v září a říjnu 1877. Ještě před jejich příjezdem ovšem Šér Alí věděl, jaký smysl tato mise má, a přestože se choval k tureckým vyslancům uctivě, bylo hned od počátku jasné, že nemají šanci na úspěch. Emír se dokonce nechal slyšet, že Rusové jsou daleko lepšími sousedy, jelikož se k němu chovají jako rovní k rovnému, zatímco Británie má stále pocit, že je emírovi nadřazená.²⁴⁴

Šér Alí se ještě jednou pokusil přesvědčit vicekrále, že dohoda je možná, když mu poslal zprávu, v níž jasně deklaroval, že nepustí Rusy do Indie, ale trval na odstoupení britské strany od snahy umístit v Afghánistánu své agenty.²⁴⁵ Mimo toho se ovšem začala zvyšovat frekvence, se kterou probíhala korespondence mezi ruským guvernérem Turkestánu, generálem Kaufmanem a Šérem Alím. Mezi oběma

²⁴⁰ Dopis lorda Salisburyho lordu Lyttonovi, 27. dubna 1877. ROBSON, s. 46.

²⁴¹ ELLIS, J. J., *The Marquis of Salisbury*, London: James Nisbet, 1892, s. 88.

²⁴² Dopis lorda Salisburyho lordu Lyttonovi z 10. srpna 1877. ROBSON, s. 47.

²⁴³ V dopise siru Jamesi Stephenovi si stěžoval, že od příjezdu z konference v Konstantinopoli se Salisbury stal proruským a protitureckým, Tamtéž, s. 47.

²⁴⁴ BILGRAMI, s. 186–187.

²⁴⁵ Tamtéž, s. 187.

stranami probíhala komunikace již od roku 1870, kdy Kaufmann poslal emírovi první dopis s přátelskou výzvou k zahájení častějších diplomatických styků.²⁴⁶ Další korespondence se pak uskutečňovala většinou v půlročních intervalech za plného vědomí a tichého souhlasu britské strany.

Rostoucí antipatie mezi lordem Lyttonem a afghánským emírem však způsobila nejen zvýšená frekvence komunikace, ale i ruská snaha využít Afghánistán proti britské Indii. Souviselo to i s vývojem vztahů obou zemí v Evropě či ve vztahu k Turecku. Mír, podepsaný po rusko-turecké válce v San Stefanu, totiž odmítly všechny mocnostmi, včetně Velké Británie; právě Střední Asie měla být místem, kde Rusko hodlalo oplatit Británii její politiku stejnou mincí.

V tomto duchu se v dopise z června 1878 vyjadřoval i generál von Kaufmann, když napsal, že „v druhé polovině roku 1877 se staly vztahy mezi Británií a Ruskem velice nepřátelskými.“²⁴⁷ Popsal genezi událostí posledních měsíců, zejména v kontextu Východní otázky, přičemž zdůraznil důležitost britsko-ruských vztahů pro Afghánistán a oznámil: „*Jelikož nejsem schopen s vámi ústně probrat své názory, vyslal jsem svého agenta generála Stoljetova. Bude vás informovat o všem, co se se skrývá v mých myšlenkách. Doufám, že budete věnovat velkou pozornost všemu, co generál řekne a věřit mu, jako bych s Vámi mluvil já.*“ Dopis guvernér doplnil ještě velice zajímavou proklamací: „*spojenectví a přátelství s ruskou vládou bude prospěšné pro ni a ještě více pro Vás. Výhody z úzkého spojenectví s Ruskou vládou budou trvale očividné.*“²⁴⁸

Stoljetov měl nabídnout pro Afghánistán velice zajímavé podmínky, Rusko slíbilo 1) subsidia v množství jednoho lakhu rupií měsíčně, 2) garantovat integritu afghánského území, 3) v případě průchodu ruských vojsk Afghánistánem platit jeden lakh rupií za každou noc strávenou na území Afghánistánu, 4) v případě úspěchu v dobytí Paňdžábu jeho věnování emírovi, 5) zaplatit dopředu 50 milionů rupií, pokud budou chtít udržovat posádku v Herátu, 6) považovat nepřátele emíra za své nepřátele, 7) věnovat emírovi zbraně a munici a 8) zaplatit 10 milionů rupií ihned na emírovy útraty.²⁴⁹

²⁴⁶ Dopis generálního guvernéra Turkestánu generála Kaufmanna Šěru Alímu, 28. března 1870. *Memorandum on the Correspondence between General von Kaufmann and the Ameers Shere Ali and Yakub Khan of Kabul. From March 1870 to February 1879*, London 1880, No. 1, s. 1.

²⁴⁷ Dopis generála Kaufmanna Šěru Alímu z června 1878. Tamtéž, No. 30, s. 23.

²⁴⁸ Tamtéž, s. 23–24.

²⁴⁹ BILGRAMI, s. 188–189.

V Rusku proběhl menší přesun vojsk z Taškentu do Buchary a množily se spekulace ohledně příčiny těchto manévřů. Zúčastnit se měly tři oddíly, dohromady o síle asi 15 000 mužů. Tento přesun vojenských jednotek vyvolal menší paniku na straně Afghánistánu i vlády britské Indie. Louis Cavagnari, v této době pouze úředník koloniální správy v Pěšavaru, se v dopise vícekrát zmiňoval dokonce o počtu 80 000 mužů.²⁵⁰ Těsně před nimi vyrazila z Taškentu i ruská diplomatická mise.

Ruská diplomatická mise se skládala z 6 důstojníků, generála Stoljetova a 22 kozáků, vyrazila na cestu o něco dříve než výše zmíněné vojenské oddíly, nicméně společně s nepřesnými údaji o její síle, vyvolával její postup nemalé obavy na afghánské straně. Emír navíc začínal být pod tlakem i vnitropoliticky. S vyhrocováním situace ve Východní otázce totiž čím dál větší množství vlivných afghánských náčelníků požadovalo po emírovi konečné rozhodnutí ohledně strany, na kterou se přikloní.²⁵¹ Za ruské zájmy navíc bojovali ještě před příchodem mise dva domorodí agenti, kdežto Britové svého *vakila* odvolali po krachu konference v Pěšavaru. Ani toto úsilí ovšem neznamenal, že by emír ruskou misi uvítal, naopak byl podle Cavagnariho velmi „*rozzloben, když se to dozvěděl,*“²⁵² než ale stihl odpovědět, dostal od Rusů dopis, že ji již nemůže odmítnout. Stejně jako v případě britského agenta se emír obával zejména o bezpečnost generála Stoljetova a o reakci Velké Británie. Byl ovšem postaven před hotovou věc a tudíž nakonec rozkázal svým vazalům v Turkestánu, aby nekladli při postupu ruských vyslanců žádný odpor.²⁵³

O ruském plánu mise do Kábulu se Lytton dozvěděl ještě v červnu 1878.²⁵⁴ Znepokojení Britů bylo ještě zvýšeno zmíněným dřívějším posilováním vojenské síly ruských vojsk v Turkestánu.²⁵⁵ Lyttonova reakce byla až překvapivě klidná.²⁵⁶ Na konci července novému ministru pro Indii, vikomtu Cranbrookovi,²⁵⁷ psal, zda má k věci přistupovat jako k indické nebo imperiální záležitosti a že jeho dalším krokem

²⁵⁰ Extrakt z Pěšavarského deníku majora Cavagnariho, 16. června 1878. C. 2164: *Central Asia...*, No. 144, Inclosure 3, s. 139.

²⁵¹ HANNA, sv. 1, s. 185.

²⁵² Extrakt z Pěšavarského deníku majora Cavagnariho z 7. června 1878, C. 2164: *Central Asia...*, No. 144, Inclosure 2, s. 138.

²⁵³ HANNA, Vol. 1, s. 187.

²⁵⁴ Telegram lorda Lyttona lordu Cranbrookovi, 7. června 1878. C. 2164: *Central Asia...*, No. 136, Inclosure 1, s. 130.

²⁵⁵ Dopis britského vyslance v Petrohradu lorda Loftuse lordu Salisburymu, 22. května 1878. Tamtéž, No. 133, Inclosure 1, s. 128.

²⁵⁶ ROBSON, s. 48.

²⁵⁷ Markýz ze Salisbury se totiž přesunul do úřadu ministra zahraničí a byl vyslán na jednání Berlínského kongresu.

bude neústupné trvání na přijetí britské mise.²⁵⁸ Podle Lyttona nastala doba, kdy je potřeba problém britsko-afghánských vztahů vyřešit definitivně. Cílem plánované mise mělo být: 1) Přijetí britských misí v Kábulu, kdykoliv to indická vláda uzná za vhodné, 2) ustavení permanentní britské vojenské mise v Hérátu a možná i v Kandaháru a Balchu a 3) afghánský emír musí požadovat britský souhlas s jakýmkoliv vyjednáváním s jinou zemí. Jakožto protislužbu měla Británie nabídnout garanci pomoci při napadení zvnějšku, uznání vybraného emírova syna jakožto dědice a roční subsidium 12 lakhů rupií.²⁵⁹

Ještě během putování ruské mise do Kábulu se ovšem vztahy Velké Británie a Ruska zlepšily. Salisburyho smířlivý postoj na Berlínském kongresu nesl své ovoce, nicméně generál Stoljetov postupoval na Kábul i nadále. Emír se pokoušel jeho postup alespoň pozdržet a po svém vyslanci žádal, aby rusové počkali, až zemi na jejich příchod připraví. Argumentoval smrtí guvernéra oblasti Mazár-e Šaríf, přes kterou mise musela procházet.

Rusové dorazili do Kábulu na přelomu července a srpna 1878.²⁶⁰ Přijetí bylo odpovídající statutu vyslanců, jakožto zástupců cara, tedy velmi uctivé.²⁶¹ Emír si ale rozhodně nepřál, aby měli ruští diplomaté příliš mnoho volnosti, a proto je prakticky celou dobu držel ve svém paláci Balla Hissar. Jednak byli zdrojem jistého ponížení, jelikož i přes své četné proklamace nebyl emír schopen udržet evropské agenty mimo svou zemi a také se obával, že by mohli ruští vyslanci intrikovat s jeho ministry a vlivnými náčelníky proti emírovým zájmům.²⁶² Celkový průběh ruské mise je do jisté míry zahalen tajemstvím. Vzhledem k tomu, že Britové již neměli ve městě žádného oficiálního agenta, jediným zdrojem informací se stali tajní agenti majora Cavagnariho a jejich zprávy o dění v Kábulu. Dle nich emír nechtěl přijmout žádné závazky, podle nichž by musel trpět ruské agenty nebo vojáky v zemi.²⁶³ Oficiální stanovisko Ruska bylo jednoduché: jedná se o čistě formální přátelskou misi, a jak

²⁵⁸ Dopis lorda Lyttona vikomtovi Cranbrookovi, 30. Července. C. 2164: *Central Asia...*, No. 146, Inclosure 1, s. 143–144.

²⁵⁹ ROBSON, s. 48.

²⁶⁰ Přesné datum je sporné, Dr. Janovski, který se výpravy účastnil na ruské straně, ve svém soukromém deníku napsal datum 8. srpna (viz. ROBSON, s. 48), na druhou stranu ve všech britských dokumentech je uváděn konec července (HANNA, Vol. 1, s. 189; C. 2188, C. 2209: *Central Asia: No. 1 (1879). Further Correspondence respecting Central Asia*, London 1879, No. 1, Inclosure 7, s. 5.)

²⁶¹ BALFOUR, s. 247–248.

²⁶² Extrakty z Pěšavarského tajného deníku, 14. srpna 1878. C. 2188, C. 2209: *Central Asia (1879)...*, No. 1, Inclosure 8, s. 6.

²⁶³ Dopis agenta vlády v Pěšavaru indické vládě. C. 2188, C. 2209: *Central Asia (1879)...*, No. 1, Inclosure 2, s. 1.

hrabě Gorčakov poznamenal: „*car se nikdy nevzdá svého práva vysílat do sousedních zemí přátelské mise.*“²⁶⁴

Konečnou dohodu mezi emírem a Ruskem ohrožovalo několik skutečností. Emír si byl vědom postupu ruských vojsk směrem k hranicím a nebyl ochoten se podvolit nátlaku, dále se obával nejen britské reakce, ale i možnosti, že by Rusové využili Abrurrahmana, tedy jeho největšího protivníka z dob občanské války, který v této době pobýval pod ruskou ochranou v Samarkandu. Šér Alí navíc utrpěl další velkou ztrátu, když zemřel jeho nejoblíbenější syn Abdula Jan a dědicem se musel stát jeden z dvojice Jakúb Chán a Ajjúb Chán, které v obavě o trůn poslal do vězení, respektive do vyhnanství. Tlak od Stoljetova na druhou stranu klesal, jelikož obdržel informace o zlepšení britsko-ruských vztahů na konferenci v Berlíně a nehodlal ohrozit výsledky tohoto setkání ukvapenou politikou ve Střední Asii. Současně s tím dostal rozkazy, aby se ihned z Kábulu stáhl. Stoljetov tedy 24. srpna z města odešel. Po svém odchodu poslal generál z Taškentu ještě jednu poslední zprávu emírovi: „*Snažím se dnem i nocí dosáhnout našich cílů a doufám, že budu úspěšný. Dnes se uvidím s carem, abych ho mohl osobně informovat o Našich záležitostech. Pokud Pánbůh dá, všechno potřebné bude uděláno a potvrzeno. Doufám, že ti, kteří chtějí vstoupit branami Kábulu z východu, uvidí, že tato brána je zavřená.*“²⁶⁵ Tento dopis evokuje představu jisté dohody, ke které se oba dostali, ta ale není nikde oficiálně potvrzena. Emír se pravděpodobně domluvil se Stoljetovem, aby zapůsobil na cara a získal jeho podporu v případě napadení Afghánistánu Velkou Británií.²⁶⁶

Nyní je potřeba vrátit se časem o několik měsíců zpět, protože během pobytu Rusů v Kábulu probíhala diskuze o další politice vůči Afghánistánu i v Londýně a Kalkatě. Lord Cranbrook byl o něco zdrženlivější než Lytton a považoval za rozumné se nejdříve ujistit, zda Rusové doopravdy do Kábulu dorazili.²⁶⁷ Když byla tato skutečnost jistá,²⁶⁸ vícekrát začal vybírat muže, kteří se diplomatické mise do Kábulu zúčastní. Lord Lytton vybral sedm osob, z nichž nejdůležitější byl vůdce výpravy (jinak vrchní velitel Madráské armády) sir Neville Chamberlain a političtí agenti major Louis Cavagnari a major St. John. Na cestu se měli vydat na počátku

²⁶⁴ Dopis lorda aLoftuse lordu Salisburymu, 27. září 1878. Tamtéž, No. 2, s. 8.

²⁶⁵ Dopis generála Stoljetova afghánskému ministru zahraničí, 21. září 1878. C. 2798, C. 2802, C. 2844, C. 3032: *Central Asia: No. 1 (1881): Correspondence respecting affairs in Central Asia*, London 1881, No. 1, Inclosure 33, s. 18.

²⁶⁶ HANNA, Vol. 1, s. 197.

²⁶⁷ Telegram lorda Cranbrooka lordu Lyttonovi, 1. srpna 1878. C. 2190: *Afghanistan...*, No. 43, s. 228.

²⁶⁸ Telegram lorda Lyttona lordu Cranbrookovi, 2. srpna 1878. Tamtéž, No. 45, s. 228.

září. Ještě před jejich odchodem byl za emírem vyslán domorodý agent Nawáb Ghulam Husejn Chán, který měl emírovi oznámit příchod britské mise a vyžadovat potřebné přípravy pro její bezpečnost.²⁶⁹ Nebyla to příliš šťastná volba, protože Ghulam Husejn Chán působil v Kábulu jakožto *vakil* v šedesátých letech 19. století a v roce 1864 byl povolán zpět do Indie, protože intrikoval během občanské války ve prospěch Azima Chána, tedy proti Šéru Alímu.

Ještě před odjezdem *vakila* do Kábulu se vícekrát dozvěděl, že zemřel emírovův dědic a nástupce, instruoval tedy domorodého agenta, aby předal emírovi ještě jeden dopis, v němž popřál vládci Kábulu upřímnou soustrast a deklaroval, že je ochoten pozdržet misi, „*aby Vaše Veličenstvo nebylo zatěžováno jakýmkoliv oficiálními záležitostmi, jakkoliv důležité a naléhavé jsou.*“²⁷⁰ Mezitím vícekrát sepisoval instrukce pro Nevilla Chamberlaina. Byly velice rozsáhlé a rozebral v nich genezi britsko-ruských vztahů, problém hranic i problém obrany Indie v případě dalšího postupu Ruska směrem do Střední Asie.

Instrukce samotné byly hlavní částí druhé poloviny dopisu a sám Lytton je v dopise lordu Cranbrookovi shrnul. V případě dobrého rozpoložení emíra měl Neville Chamberlain začít vyjednávat pouze po splnění dvou podmínek: 1) „*stažení veškerých zástupců Ruska, kteří stále mohou být v Afghánistánu a kompletní odepření vstupu jakýmkoliv ruským agentům do země*“ a 2) „*zřízení britského vojenského zastoupení na emírově území, vybraného vládou Jeho Veličenstva.*“²⁷¹ Po přijetí těchto podmínek měl Chamberlain nabídnout 1) roční subsidium nepřesahující 1 lakh rupií měsíčně, 2) slib uznání jakéhokoli dědice, kterého Šér Alí za svého života jmenuje a 3) závazek Velké Británie bránit emírovo území, pokud se Rusko, nebo jakýkoliv jiný stát pod jeho vlivem, pokusí získat libovolnou jeho část.²⁷²

Nový britský *vakil* Nawáb Ghulam Husejn Chán dorazil do Kábulu 10. září 1878, ihned předal emírovi dopis od lorda Lyttona, ve kterém byl emír informován o plánovaném odchodu britské mise z Pěšavaru 16. nebo 17. září.²⁷³ Šér Alí měl připravit vše potřebné pro přijetí mise a konzultovat potřeby mise s domorodým

²⁶⁹ Dopis lorda Lyttona Šéru Alí Chánovi, 14. srpna 1878. C. 2190: *Afghanistan...*, No. 49, Enclosure 4, s. 232.

²⁷⁰ Dopis lorda Lyttona Šéru Alí Chánovi, 23. srpna 1878. Tamtéž, No. 50, Enclosure 3, s. 234.

²⁷¹ Dopis lorda Lyttona lordu Cranbrookovi, 9. září 1878. C. 2811, C. 2852, C. 2865: *Afghanistan (1881) No. 2: Papers relating to the Occupation of Kandahar*, No. 1, s. 3.

²⁷² Tamtéž.

²⁷³ HANNA, Vol. 1, s. 211.

agentem.²⁷⁴ Nawáb Ghulám Husejn Chán navíc emírovi oznámil, že cíle mise jsou přátelské, nicméně znemožnění jejího postupu do hlavního města bude považován za akt nepřátelství. Emírova reakce byla velice podrážděná: „*Je to jako kdyby přicházeli násilím. Nesouhlasím s misí, která přichází takovým způsobem a dokud moji důstojníci nedostanou rozkazy, jak může mise přijít? Je to jako kdyby mě chtěli zostudit, není vhodné používat tlak tímto způsobem, povede to ke zničení a porušení přátelství.*“ Dále prohlásil, že si nepřeje roztržku a že ruská mise přišla s jeho svolením a v jiné situaci, emír se odvolával na to, že je stále v období truchlení a nemůže zvažovat státnické záležitosti.²⁷⁵

Toto prohlášení přišlo do jisté míry v afektu, ale pro vícekráté znamenalo potvrzení upřednostnění Rusů před Brity. Ačkoliv z vyjádření emíra i jeho ministrů je jasné, že by dříve nebo později misi přijali a že se jejich přístup k Rusům a Britům v zásadě nelišil.²⁷⁶ Británie ovšem dříve vyjednávala, než konala, kdežto Rusové postavili emíra před hotovou věc. Nawáb Ghulam Chán nadále informoval britskou vládu o emírových náladách. Šér Alí byl stále hluboce ponořen v zármutku a slovy jeho ministrů „*nemohl unést a ani slyšet střídavě drsná a smířlivá slova.*“²⁷⁷ Domorodý agent v Kábulu viděl jako vcelku jisté, že emír je ochoten zadržet misi na hranicích silou, pokud to bude potřeba.²⁷⁸

Již 12. září 1878 začal politický agent mise major Cavagnari vyjednávat s nezávislými chajbarskými kmeny o bezpečném průchodu Britů až k pevnosti Ali Maszíd. Jednání vypadala zpočátku velice slibně, ale 14. září povolal velitel posádky Ali Maszíd, Faiz Muhammad Chán, všechny náčelníky do města. Emír se očividně snažil přerušit vyjednávání Britů s náčelníky. Chajbarské kmeny dostávaly sice menší finanční příspěvky od afghánského emíra, ale fakticky byly na jeho moci naprosto nezávislé, Británie proto viděla se značnou nelibostí snahu Šéra Alího vyjednávání narušit. Neville Chamberlain se pokoušel nastalou situaci řešit korespondencí s Faizem Muhammadem. V dopise z 15. září obhajoval vyjednávání s kmeny jako čistě technickou záležitost k zajištění volného průchodu průmyslem, dopis byl napsán přátelským tónem, požadoval ovšem odpověď do 18. září a jeho

²⁷⁴ Dopis lorda Lyttona Šéru Alímu ze 7. září 1878. C. 2190: *Afghanistan...*, No. 52, Enclosure 2, s. 235–236.

²⁷⁵ Telegram vrchního velitele Madráské armády Nevilla Chamberlaina lordu Lyttonovi, 17. září 1878. C. 2190. *Afghanistan...*, No. 59, Enclosure 7, s. 241.

²⁷⁶ HANNA, Vol. 1, s. 214.

²⁷⁷ Telegram Nevilla Chamberlaina lordu Lyttonovi, 19. září 1878. C. 2190: *Afghanistan...*, No. 59, Enclosure 16, s. 243.

²⁷⁸ Tamtéž.

konec obsahoval i osten výhrůžky: „*Je mou povinností Vás informovat, upřímnou a přátelskou cestou, že pokud Vaše odpověď nebude taková, v jakou věřím nebo pokud budete otálet a nepošlete odpověď brzy, nebudu mít jinou možnost než přijmout jakákoliv opatření, která mi umožní splnit instrukce mé vlády.*“²⁷⁹

Faiz Muhammad odpověděl hned další den. Oznámil, že zatím neobdržel od emíra žádné rozkazy týkající se britské mise, nicméně navrhl Britům, aby počkali, že guvernér oblasti Džalálábádu Mir Akhor by měl během několika dní dorazit z Kábulu s čerstvými rozkazy.²⁸⁰ Ani jeho příjezd ale nepřinesl nové informace, Neville Chamberlain se navíc rozhodl s dalším afghánským zástupcem již nevyjednávat, a v telegramu se tázal svého nadřízeného, zda se má pokusit přesvědčit místní kmeny, aby se natrvalo odtrhly od závislosti na emírovi, ačkoliv by to nejspíše Šér Alí považoval za „*akt nepřátelství.*“²⁸¹ Lytton obratem navrhovaný postup schválil, přičemž poznamenal, že „*brzká praktická zkouška emírových záměrů je žádoucí.*“²⁸² Již o den později psal Chamberlain vicekráli, že vydal rozkaz k pochodu na zítřejší den, a v telegramu psal: „*Pokud bude odpověď* (afghánského emíra – pozn. J. K.) *ne, budu to vnímat stejně jako by na nás bylo vystřeleno,*“ což doplnil slovy, že „*po tak dlouhých přípravách nemůžeme nyní opustit indické území a být obráceni zpět, aniž bychom byli v očích Indie zostuzeni.*“²⁸³ Vicekrál rozhodl, že Chamberlain pošle nejdříve majora Cavagnariho, který odcestoval k pevnosti Ali Masžid a požadoval okamžitý vstup do země, Faiz ho odmítl 21. září, i přes to, že všechny konsekvence z toho vyplývající mu byly jasné. Odmítnutí bylo konečné.²⁸⁴

Faiz Muhammad v rozhovoru s Cavagnarim v podstatě jen zopakoval, že stále nedostal od emíra žádné instrukce ohledně vpuštění mise do Afghánistánu, a proto ji nemůže nechat projít, nicméně pokud Britové počkají, může o instrukce požádat. Cavagnari měl ovšem jasné rozkazy: požadovat jednoznačné vyjádření, zda bude zítra bránit Ali Masžid průchodu Chamberlainovy výpravy. Lytton ihned dal

²⁷⁹ Dopis Nevilla Chamberlaina Faizu Muhammadu Chánovi, 15. září 1878. DEY, K. P., *The Life and Career of Major Sir Louis Cavagnari*, Calcutta: Ghose & Co, 1881, s. 33.

²⁸⁰ Dopis Faize Muhammada Chána Nevillu Chamberlainovi, 16. září 1878, Tamtéž, s. 34–35.

²⁸¹ Telegram Nevilla Chamberlaina lordu Lyttonovi, 18. září 1878. C. 2190: *Afghanistan...*, No. 59, Enclosure 12, s. 242.

²⁸² Telegram lorda Lyttona Nevillu Chamberlainovi, 19. září 1878. Tamtéž, Enclosure 13, s. 242.

²⁸³ Telegram Nevilla Chamberlaina lordu Lyttonovi, 20. září 1878. Tamtéž, Enclosure 18, s. 244.

²⁸⁴ Telegram Nevilla Chamberlaina lordu Lyttonovi, 21. září 1878. Tamtéž, Enclosure 22, s. 245.

rozkaz k návratu mise do Pěšavaru a započetí válečných příprav, které se v tuto chvíli staly z jeho pohledu nezbytnými.

V říjnu 1878 proběhla ve vládním kabinetu v Londýně diskuze o Lyttonově postupu. V této fázi se Lytton vyslovoval pro operaci menšího rozsahu, týkající se pouze obsazení Kurramského údolí a ovládnutí nezávislých kmenů okolo Chajbarského průsmyku, vyslovoval s etaké pro odtržení Kandaháru od emírova území, ačkoliv se obával vojenské operace proti tomuto městu. Byl také ostře proti vojenskému postupu na Kábul. Naproti tomu lord Beaconsfield a lord Cranbrook byli pro širší válečnou operaci, která by zajistila úspěch operace a byli v tomto přístupu podporováni vojenskými špičkami jak indického velitelství, tak i vojenským oddělením ministerstva pro Indii.

Ještě před obdržením odpovědi na dopis, který Nawáb Ghulám Chán donesl emírovi na počátku září, konzultoval Lytton plány na případný vojenský zásah v Afghánistánu. Měl v úmyslu nejprve zveřejnit manifest, v němž by odsoudil emíra, ale vyjádřil přátelství k lidu Afghánistánu a následně okupovat Kurramské údolí a obsadit Chajbarský průsmyk. Další operace měly směřovat skrze Kvétu směrem na Kandahár,²⁸⁵ ale jejich realizace měla proběhnout až v roce 1879, jelikož ji zimní počasí nepřálo.

Kabinetní diskuze ohledně tohoto návrhu byla relativně bouřlivá. Proti agresivní Lyttonově politice se postavili zejména Salisbury, lord Cairns (v úřadu Lorda kancléře) a sir Stafford Nothcote (kancléř pokladu). Pro vojenskou operaci naopak horovali lord Beaconsfield a lord Cranbrook. Premiér nepochyboval o skutečnosti, že není již jiná možnost než jít do válečného konfliktu. Cranbrook obhajoval i rozsáhlejší válčené operace, když hovořil o válce „*okamžité a kompletní*“.²⁸⁶ Kabinet se nakonec rozhodl pro souhlas s posláním ultimáta.

Ultimátum bylo odesláno 30. října, vícekrát v něm požadoval plnou omluvu a vpuštění britského agenta do země. Emír měl čas na odpověď do 20. listopadu. V případě záporné nebo žádné odpovědi, vícekrát prohlásil, že bude emírovy úmysly „*považovat za nepřátelské a nakládat s ním jako s otevřeným nepřítelem britské*

²⁸⁵ Telegram lorda Lyttona britské vládě, 19. října 1878. C. 2190: *Afghanistan...*, No. 64, s. 253.

²⁸⁶ ROBSON, s. 52.

vlády.²⁸⁷ Emír na ultimátum neodpověděl a Británie vyhlásila 21. listopadu 1878 Afghánistánu válku.

Vícekrál oznámil válku emírovi dopisem ze stejného dne, kde znovu zopakoval všechny prohřešky Šéra Alího. Dokument v zásadě jen opakuje výše zmíněné spory mezi oběma stranami, ze strany Lyttona je ovšem patrný důraz na emírovu nevděčnost, který dle vícekrálových slov „*neučinil nic na oplátku, naopak, požadoval je (záruky bezpečnosti – pozn. J. K.) s aktivní záští a otevřenou nezdvořilostí.*“ Vícekrál v ní také deklaroval, že „*s náčelníky a lidmi Afghánistánu nemá britská vláda žádný spor a ani si žádný nepřaje. Jsou osvobozeni od všech činů emíra, a pokud se u nich neobjeví žádné nepřátelství, nebude britská vláda, respektujíc jejich nezávislost, úmyslně zasahovat do jejich záležitostí, a nebude tolerovat podobné zasahování ani od žádné jiné mocnosti.*“²⁸⁸

Britsko-afghánské vztahy se vyvíjely v 60. a 70. letech 19. století velice dynamicky. Příčiny válečného konfliktu vycházejí ze tří základních změn. První z nich je nové politické zastoupení jak v Indii, tak v samotné Británii. Nová konzervativní vláda naprosto změnila přístup k Afghánistánu a jeho vládci Šeru Alímu. Nelze ovšem (jak někteří viktoriánští historici činí) tuto změnu považovat za nesporně negativní. Základ problémů, které sužovaly britsko-afghánské vztahy v 70. letech, totiž leží v „*mistrné nečinnosti*“ lorda Lawrence, jehož přístup k afghánským záležitostem během občanské války způsobil prvotní nevraživost vůči Britům v emírově mysli. Stejně tak jeho neochota slíbit emírovi cokoliv trvalého jeho negativní pocity vůči impériu zvyšovala. Je ironií dějin, že ve chvíli, kdy začala Británie být ochotna nabídnout emírovi přesně to, co po whigovských vícekrálích léta žádal, byla tato nevraživost již tak silná, že nebyl ochoten přijmout, ze strategického pohledu naprosto legitimní, podmínky dohody. Následná diplomatická ofenziva konzervativní indické i londýnské vlády způsobila trvalé odcizení, vedoucí až k válečnému konfliktu.

Druhou změnou byl rozmach expanze ruského impéria a zejména její vcelku očividné protibritské směřování, které oscillovalo od vyhocených okamžiků až k menším usmíření. Obavy z ruského ohrožování Indie byly z britského pohledu oprávněné a ruské ambice v tomto případě jasně doložené. Zintenzivnění ruského

²⁸⁷ Telegram lorda Cranbrooka lordu Lyttonovi, 30. října 1878. C. 2190: *Afghanistan...*, No. 66, s. 254.

²⁸⁸ Deklarace války, proklamace vícekrále zaslaná emíru Šeru Alímu Chánovi 21. listopadu 1878. BILGRAMI, Appendix 19, s. 323–327.

postupu vedlo ke značně protiruským náladám zejména v rámci indické vlády a k o to většímu tlaku na Afghánistán, aby jasně vyjádřil své postoje.

Poslední a možná nejdůležitější změna v britsko-afghánských vztazích přišla s nástupem nového emíra. Dóst Muhammad Chán byl člověk striktně racionální a střízlivě uvažující, jeho politika byla čitelná a trvalá. Není náhodou, že právě on se stal po Ahmádu Šáhovi Durrání prvním emírem, který sjednotil Afghánistán. Jeho syn Šér Alí byl bezpochyby také velice schopným státníkem, zejména ve vnitřní politice dosáhl velkých úspěchů, modernizoval, racionalizoval a obecně pozvedl Afghánistán. Byl ale psychicky značně nevyrovnaný a hluboce citově založený. Byl náchylný k unáhleným reakcím či psychickým kolapsům, které negativně ovlivňovaly afghánskou zahraniční i vnitřní politiku.²⁸⁹

²⁸⁹ Jako příklady lze uvést jeho odchod z veřejného života po smrti prvního následníka trůnu v roce 1868, stejně tak jeho neochotu či sebezapření, se kterým musel řešit státnické a zahraničně-politické záležitosti roku 1878, po smrti svého dalšího syna, Abdula Jana.

4. Organizace a výzbroj armád, mobilizace a první válečné operace

Ještě než se dostaneme k válce samotné, je nutné objasnit alespoň základní správní rozdělení indické armády, její výzbroj, organizaci a systém velení. Indická armáda jako celek se dělila na tři hlavní části: bengálskou, madráskou a bombajskou armádu. Každá z nich měla svého vrchního velitele (*Commander-in-Chief*), přičemž plná kontrola nad všemi náležela veliteli armády Bengálské.²⁹⁰ Vojenští velitelé měli na starost plánování, konkrétní realizaci všech operací a výcvik vojsk. Zásobování armády bylo řízeno tzv. vojenským oddělením (*Military Department*), jehož hlavou byl důstojník podléhající vrchnímu veliteli vojsk, ale díky přímému členství ve vicekrálově radě (*Viceroy's Council*) byl do značné míry nezávislý. Stejně tak velitelé jednotlivých armád se těšili značné volnosti. Tento systém byl pozůstatkem armádní organizace z první poloviny 19. století a trpěl značnou neefektivitou. Největší faktickou moc mělo vojenské oddělení, jelikož ovládalo finance, které na jednotlivé operace půjdou. V praxi tak často i velmi triviální požadavky putovaly mezi velitelstvími jednotlivých armád, centrálním velitelství v Simle a vojenským oddělením v Kalkatě.

Jednotlivé armády se od sebe do značné míry lišily. Bengálská armáda prošla největší transformací po indickém povstání roku 1857, měla tudíž největší podíl Evropanů, kteří sloužili zejména v dělostřelectvu, jehož používání bylo místním zapovězeno. Byla dislokována v oblasti, jejíž bouřlivý charakter zapříčinil časté bojové nasazení jednotek. Madráská armáda zažila svůj vrchol v době dobývání Indie, od té doby byla více či méně nečinná. Poslední vojenské tažení, jehož se účastnila, byla barmská válka v roce 1852. Podobně na tom byla i armáda bombajská, její vrchol lze taktéž datovat počátkem 19. století a poslední akce, které se její členové účastnili, byl zásah v Etiopii v letech 1867–1868. Z menších vojenských útvarů je ještě potřeba připomenou oddíl paňdžábských pohraničnicků (*Punjab Frontier Force*). Tento elitní útvar indické armády byl vytvořen roku 1846 jako policejní jednotka, která měla fungovat v oblasti indicko-afghánských hranic. Byla složena prakticky exkluzivně ze Sikhů, Paňdžábců a Paštunů a jejich zkušenosti a častá vojenská aktivita z nich dělaly nejaktivnější a nejkvalitnější vojenskou

²⁹⁰ Ten měl titul „Vrchní velitel armády východních Indií“ (*Commander-in-Chief in the East Indies*).

jednotku v indické armádě. Její součástí pak byla i tzv. „Jednotka Průvodců“ (*Corps of Guides*), kterou založil John Henry Lawrence v 60. letech a jejíž schopnosti byly během války tolikrát prokázány.²⁹¹

Informace o afghánské armádě této doby jsou značně chudé, britskému vojenskému velitelství totiž chybělo oddělení pro informace a tak bylo nuceno spoléhat se na policejní zprávy zahraničního oddělení (*Foreign Department*). Jeho údaje mluvily o armádě zhruba 52 000 mužů, z níž cca polovina byla v okolí Kábulu, Kandaháru a v Kurramském údolí a zbytek v Hérátu a afghánském Turkestánu. Mimo tuto stálou armádu ovšem mohl emír ještě povolat do zbraně místní obyvatelstvo, které by nastoupilo v případě volání svých náčelníků. Společně s pohraničními kmeny, které byly na Kábulu nezávislé, ale v případě britské invaze by se jistě přidaly na afghánskou stranu, tak mohl emír počítat s dalšími zhruba 50 000 vojáky.²⁹²

Britské přípravy na válečný konflikt byly v režii dvou významných mužů: vrchního velitele britských vojsk v Indii, sira Fredericka Hainese a vojenského poradce indické vlády sira Samuela Browneho. První krok, který již dlouho oba prosazovali, bylo posílení posádky Kvéty. Nejbližší britští vojáci ale měli stanoviště až v 900 kilometru vzdáleném Multánu. Posily pro Kvétu se proto začaly připravovat na dlouhý pochod podél řeky Indu přes město Jacobabád.²⁹³ V Multánu se měla shromáždit i divize určená k postupu z Kvéty na Kandahár. Hlavní pozornost ovšem poutaly jednotky, jejichž úkolem bylo projít přes Štagardanský průsmyk do údolí Kurram. Místem jejich shromáždění byl Thal a většina příslušníků této armády sem byla převelena z Pěšavarské oblasti. Velením byl pověřen generál-major Frederick Roberts, jeden z oblíbenců vicekrále, veterán bojů za Velkého indického povstání a do této doby velitel zásobování indické armády.

Klíčem k úspěšné válečné operaci byla pacifikace kmenů na indicko-afghánském pomezí. Za náčelníky těchto kmenů byli tedy vysláni političtí agenti, kteří měli zajistit armádě bezpečný průchod. Jednalo se zejména o oblasti v okolí Kvéty, tedy ve správě Chána z Kelátu a v oblasti před Kurramským údolím, jež bylo součástí afghánské provincie Kohat. Major Cavagnari pak pokračoval ve

²⁹¹ Více YOUNGHUSBAND, G. J., *The Story of the Guides*, London: Macmillan, 1908.

²⁹² ROBSON, s. 66.

²⁹³ Memorandum A. C. Lyalla, 24, září 1878. C. 2190: *Afghanistan...*, No. 60, Enclosure 3, s. 252–253.

vyjednávání s Afrídijsi²⁹⁴ z Chajbarského průsmyku. Vliv tohoto kmene byl v pohraničních oblastech natolik silný, že se britská strana domnívala, že pokud ho přesvědčí ke spolupráci, bude tento kmen následovat i většina ostatních náčelníků.²⁹⁵ Vyjednávání se ovšem nevyvíjela příliš dobře a Cavagnari se proto začal přiklánět k radikálnějšímu řešení. V jeho mysli uzrál plán na získání pevnosti Ali Masžid rychlým a překvapivým úderem. S konzultacemi generála Robertse poslal Cavagnari do Simly plán operace. Ali Masžid měl být napaden za úsvitu, poté, co by se k němu vojáci přiblížili nočním pochodem. Útok měl vést oddíl z jednotek Průvodců a jedna jednotka sikhů, které měly, za podpory tří těžkých děl, město dobýt překvapením. Plán se velice zamlouval vicekráli, ale velitel indických vojsk, sir Frederick Haines, i vybraný velitel operace generál Ross byli ohledně vyhlídek tohoto projektu velice skeptičtí. Byl bezpochyby značně riskantní a naprosto ignoroval obecně známou skutečnost, že z Pěšavaru prakticky není možné vést utajenou operaci, jelikož byl plný Afghánců (Paštúnů), kteří zasílali informace do Kábulu.²⁹⁶ Celý plán byl nakonec odmítnut, nikoliv ovšem z důvodu jeho nerealizovatelnosti, ale proto, že do pevnosti mezitím dorazily značné posily.

V čele jednotky, která měla podstoupit strastiplnou cestu z Multánu do Kvéty, stál generálmajor M. A. S. Biddulph. Posily pro Kvétu vyrazily 23. září 1878. Plánovaná trasa byla z důvodu povodní na Indu dosti netradiční. Běžně se totiž cestovalo vlakem a následně lodí po Indu,²⁹⁷ nicméně přírodní podmínky přinutily generalitu přistoupit na plán pochodu přes řeky Indus a Čanáb až do provincie Dera Ghazi Khan.²⁹⁸ První část trasy z Multánu do Radžanpuru podstoupili vojáci sami. Už od počátku jejich počet decimovaly nemoci a těžké podmínky pochodu, velké množství vojáků se muselo vrátit zpět do Multánu. Dne 8. října se k vojsku připojil i generál Biddulph. Zjistil, že výbava vojáků je pro tak dlouhý pochod naprosto nedostatečná a dalších 12 dní se pokoušel co možná nejvíce nedostatků odstranit. Dne 20. října 1878 se vojsko vydalo na další a ještě náročnější pochod. Další tři dny se armáda brodila hlubokým pískem v obrovském horku, doprovázeném občasnými písečnými bouřemi. Jejich první zastávkou bylo městečko Bandowali, odtud je

²⁹⁴ Pohraniční nezávislý kmen, někdy nazývaný také *Chajbarové*, obývající téměř výhradně oblast Chajbarského průsmyku, viz BELLEW, H. W., *Races of Afghanistan*, Calcutta: Splink & Co, 1880, s. 77–85.

²⁹⁵ HANNA, Vol. 1, s. 232.

²⁹⁶ HANNA, Vol. 1, s. 235.

²⁹⁷ ROBSON, s. 71.

²⁹⁸ BIDDULPH, M. A. S., *March from the Indus to the Helmund and Back, 1878, 1879*, London: Royal United Service Institution, 1880, s. 19.

čekalo 37 kilometrů pouště Kandabrani. Před Bolanským průsmykem musela armáda po nějaký čas zůstat ve městě Dadar. Toto místo je jedním z nejteplejších na světě, teploty zde v létě dosahují až 55 °C.²⁹⁹ Nakonec musel nemocný a hladový konvoj zdolat převýšení 1500 metrů z Dadaru do Květy a projít Bolanským průsmykem. Během tohoto pochodu zemřelo značné množství tažných zvířat, která dlouhý pochod v těchto podmínkách nemohla zvládnout. Britské posily pro Květu dorazily do města 9. listopadu 1878.³⁰⁰

Mezitím se shromažďovala vojska pro operace v Kurramském údolí. Velitel jednotek k tomu určených, generál Frederick Roberts měl k dispozici jeden a půl pluku jezdeckva, sedm praporů pěchoty a tři baterie dělostřelectva. Vícekrát byl přesvědčen, že by tato síla měla stačit na splnění úkolu, nicméně generál Roberts s tím nesouhlasil. Roberts měl na Lyttona relativně velký vliv, dokázal ho tedy přesvědčit, aby jeho jednotce přidělil další tři prapory pěchoty.

Válečné přípravy probíhaly i u Chajbarského průsmyku, po odmítnutí Cavagnariho překvapujícího úderu se zrodil plán na postupu britské armády až k vesničce Dakka, ležící na severozápad od ústí Chajbarského průsmyku na afghánské straně hranic. Nakonec zvítězila varianta zapojení dvou divizí, jedna měla postupovat skrze průsmyk a druhá měla chránit hlavní zásobovací komunikace. První divize byla přidělena generálu Brownemu, který doposud pobýval v Kalkatě, jakožto člen vojenského oddělení (*Military Department*), nicméně jeho zkušenosti byly dostatečné.³⁰¹ Jmenování Browneho příliš nepotěšilo generála Mauda, jelikož očekával, že se do čela první divize dostane on, nicméně spolupráci obou mužů to příliš neovlivnilo. A to i přes to, že zde byl prostor pro potíže, jelikož obě divize byly na sobě z pohledu vrchního velení v podstatě nezávislé. Cavagnari byl jmenován politickým důstojníkem, který se zodpovídal pouze indické vládě.

Na konci listopadu 1878 se tedy k hranicím Indie a Afghánistánu blížilo téměř 40 000 vojáků.³⁰² Přesuny vojsk odhalily obrovské problémy v zásobování. K jednotkám v Pěšavaru totiž cestovaly posily až z Madrásu či Bengálska a než

²⁹⁹ HANNA, Vol. 1, s. 310.

³⁰⁰ BIDDULPH, s. 23.

³⁰¹ Během velkého indického povstání ztratil ruku, za což získal Viktoriin kříž a dlouhá léta velel Paňdžábské pohraniční jednotce. Jeho zkušenosti se severozápadní hranicí byly jedny z největších v Indii, HANNA, Vol. 1, s. 336.

³⁰² Jednalo se o 5 nezávislých jednotek: Polní armáda Pěšavarského údolí (*Peshawar Valley Field Force*) o počtu 16 200 mužů a 48 děl, Polní armáda Kurramského údolí (*Kurram Valley Field Force*) o počtu 6 650 mužů a 18 děl, Posily pro Květu o počtu 5 500 mužů a 18 děl, Kandahárský oddíl o počtu 7 300 mužů a 60 děl a Kandahárská rezervní divize o počtu 3 900 mužů a 24 děl, ROBSON, s. 72.

stihly dorazit na místo určení, byly již zásoby rozděleny mezi vojáky Robertsovy jednotky. Největší problém ovšem představoval akutní nedostatek tažných zvířat. Jejich počet byl už dva roky probíhajícím hladomorem velice zdecimován a zvířata, která přežila, byla často mladá či velice slabá. Mimo výše zmíněného obsazení Chajbarského průsmyku, měly britské jednotky ještě několik dalších úkolů. Vojsko pod vedením generála Stewarta mělo okupovat město Kandahár, ale nemělo postupovat dále než k řece Hílmánd a k centru kmene Ghilzajů Kalát-i-Ghilzai. Generál Roberts měl obsadit Kurramské údolí a provincii Khost, nicméně rozsah jeho operací neměl zasahovat do oblastí za průsmyky Shutagardan a Zurmat. Británie nehodlala ohrožovat hlavní město Kábul, jelikož, jak bylo řečeno výše, její akce měla být zaměřena čistě proti emírovi Šérovi Alímu Chánovi, nikoli proti afghánskému obyvatelstvu.

Den před vypršením ultimáta se dala vojska do pohybu. Jako první vyrazila Pěšavarská jednotka generála Browneho. Jejím cílem byla pevnost Ali Masžíd, ležící ve skalách na břehu řeky Chajbar. Přístup do pevnosti byl pouze z afghánské strany. Opevnění bylo na straně průsmyku až ve výšce 150 metrů. Bylo tedy nutné pevnost obejít. Z tohoto důvodu měla největší část první divize pod vedením generála Browneho frontálně zaútočit na pevnost. Její menší část měla mezitím útočit na opevnění, které chránilo pevnost proti obchvatu z jihu a zbytek divize měl za pomoci jednotek Průvodců pod rouškou noci obejít pevnost ze severu a ve stejnou dobu, kdy bude pevnost odolávat frontálnímu útoku, obsadit Katia Kushtia, čímž by britská armáda obsadila hlavní zásobovací cestu do pevnosti a znemožnila posádce bezpečně ustoupit z pevnosti.³⁰³ Druhá divize měla na starost ochranu komunikací.

Dne 20. listopadu v 17:20³⁰⁴ se druhá brigáda první divize pod vedením generála Tytlera vydala na sever a tím fakticky zahájila druhou britsko-afghánskou válku. Jeho jednotka byla složena z prvního pěchotního pluku sikhského praporu a prvního pluku pěchoty 17. pěšího praporu, jedna rota z praporu Sikhů měla na starosti ochranu zásobovacích tras, přičemž cestu určovala jednotka Průvodců pod vedením plukovníka Jenkinse, dohromady se jednalo asi o 1 700 vojáků.³⁰⁵ Pochod vojska byl od počátku velice problematický, pro nedostatek mul byli jednotce přiděleni tažní voli, kteří ale strmou cestu skalami nedokázali překonat, tudíž mělo vojsko stále málo potravin. Okolo poledne 21. listopadu se druhá brigáda dostala na

³⁰³ YOUNGHUSBAND, s. 119.

³⁰⁴ ROBSON, s. 74.

³⁰⁵ HANNA, Vol. 2, s. 1.

vyvýšené místo jménem Panaipal, už v tuto chvíli byla ale ve významném zpoždění. Generál Tytler se proto rozhodl vyslat napřed směrem k Katia Kushia pouze jednotku Průvodců pod vedením plukovníka Jenkinse a první pluk Sikhů. Jednotka dorazila na místo určení v 16 hodin, právě včas, aby překazila ústup části afghánského jezdeckta z pevnosti. V tuto dobu byl Ali Masžid již několik hodin pod frontálním útokem a střelba Jenkinsonových vojáků Afgháncům jasně naznačila, že jejich ústupová cesta je v držení britské armády.

První brigáda dostala za úkol obsadit vršek jménem Rhotas, kde mělo mít hlavní ležení britské dělostřelectvo. V čele brigády stál generál Macpherson a od počátku ho sužovaly podobné potíže jako generála Tytlera: zaostávání zásobování a nedostatek zásob. Postup byl všeobecně pomalejší než se očekávalo, a proto první brigáda nebyla schopna dorazit na Rhotas včas, navíc komunikace mezi jednotlivými brigádami nebyla ideální a generál Browne se o této komplikace ani nemohl dozvědět.

Postup Browneho vojsk, tedy hlavní síly Pěšavarské armády o síle cca 4500 mužů,³⁰⁶ byl oproti tomu bez větších potíží. Byla také první, která se dostala do menší přestřelky s afghánskou průzkumnou jednotkou, stalo se tak 21. listopadu 1878 v 10 hodin, jednalo se fakticky o počátek bojů. Zpočátku se boje omezily pouze na vzájemné ostřelování dělostřelectva. Nelze říci, že by Britové měli přílišnou převahu, úroveň afghánských dělostřelců se za vlády Šéra Alího velmi zlepšila, nicméně obě armády se zpočátku spíše zastřelovaly. Ačkoliv Browne neměl žádné zprávy o postupu první a druhé brigády rozhodl se, že zahájí plánovaný frontální útok. Ten sice dosáhl dílčích úspěchů, nicméně po dvou hodinách byl jejich postup zastaven ostrým odporem afghánské armády. Browne stále postrádal zprávy o postupu první a druhé brigády, a proto se rozhodl další akce odložit na ráno.

V noci byly v pevnosti viditelné četné pohyby jednotek, a když začalo svítat, bylo jasné, že ji Afghánci opustili a ustoupili dále do údolí Bazar. Hned další den Browne pokračoval v postupu, a 24. listopadu 1878 obsadil město Dakka, ležící asi 3 km od ústí do Chajbraského průsmyku. Jako stráž v pevnosti nechal první a druhou brigádu, které si potřebovaly odpočinout po náročném postupu přes skalnaté vrcholky průsmyku. V Dakce první divize Pěšavarské armády setrvala další tři týdny.

³⁰⁶ HANNA, Vol 2, s. 7.

Ztráty byly velice malé, počítají se v desítkách³⁰⁷ a i přes jisté zmatky a nepříliš přesný odhad trvání jednotlivých postupů bylo obsazení Ali Masžídu z pohledu britských sil úspěšnou operací.

Zatímco Pěšavarská armáda postupovala Chajbarským průsmykem, generál Roberts vedl své muže do Kurramského údolí. Toto údolí je tvořeno řekou Kurram a obýváno hlavně národem Turíjů, což jsou šiiťští muslimové, kteří se pod sunnitským afghánským vládcem nikdy necítili příliš dobře.³⁰⁸ Roberts měl v plánu zejména obsadit horské sedlo jménem Peiwar Kotal. Oblast Khostu se rozhodl ponechat prozatím v klidu a její pacifikaci zajistit až po odeznění nejhorších zimních mrazů. Přes Peiwar Kotal vedla nejkratší cesta k průsmyku Shutagardan, jehož vzdálenější konec byl velice blízko Kábulu a před nímž měla Kurramská armáda zastavit svůj postup. Problémem bylo, že okraje Kurramského údolí byly osídleny jinými kmeny než jeho vnitřní část. Horským sedlem Peiwar Kotal začínalo území Ghilzajů, druhého největšího svazku kmenů v Afghánistánu, jehož náboženský fanatismus byl pověstný již od první války.³⁰⁹ Sever údolí byl osídlem stejně obávanými Afrídiji.³¹⁰

Kurramská armáda překročila hranice Afghánistánu již 21. listopadu 1878.³¹¹ Jejím prvním úkolem bylo obsadit několik pevností, které údolí chránily. Už 25. listopadu dorazily k Robertsovi zprávy, že poslední afghánská armáda se z údolí stáhla do výšin horského sedla Peiwar Kotal a nebude tedy prozatím klást jakýkoliv odpor. Za dva dny byly pevnosti obsazeny. Po shromáždění jednotek generál vyslal tři průzkumné jednotky, aby dobře prozkoumaly okolí Peiwar Kotalu a přinesly do britského tábora co nejpodrobnější zprávu o prostředí, v němž se bude následující bitva odehrávat. Zjištění nebyla pro Brity příliš pozitivní, jeden z členů průzkumné jednotky prohlásil: „*Peiwar je úžasná pozice, pokud bude dobře držena, žádní vojáci*

³⁰⁷ Dva důstojníci a 14 mužů padlo, jeden důstojník a 33 mužů bylo zraněno, ROBSON, s. 77.

³⁰⁸ V roce 1860 dokonce sepsali petici na připojení svého území k Britské Indii.

³⁰⁹ Kmen Ghilzajů sídlí hlavně v okolí svého hlavního sídla Kalát-i-Ghilzai, na východ od cesty z Kandaháru do Herátu. Hrál velkou roli v odporu proti vládě emíra Šudžáulmulka v době první britsko-afghánské války, stejně tak byli jeho bojovníci jedněmi z hlavních aktérů masakru britské posádky Kábulu v lednu 1842, více o jejich původu, historii a povaze BELLEW, *Races...*, s. 97–107.

³¹⁰ Afrídijové jsou kmenem turkického původu, který v 80. letech 19. století obýval oblasti na sever od Kurramského údolí a na jih od Chajbarského průsmyku, velká část jeho příslušníků také žila v Indii, kde se dokonce jeden jeho člen stal Nawábem Farúkhabádu, Tamtéž, s. 77–87.

³¹¹ BROOKE-HUNT, V., *Lord Roberts, A Biography*, London: James Nisbet & Co., 1901, s. 175.

na světě ji nemohou získat.“³¹² Po důkladném průzkumu Roberts rozhodl, že rozdělí své vojsko na dvě části. První měla předstírat hlavní frontální útok přímou a nejkratší cestou, byla vedena samotným generálem Robertsem a jejím úkolem bylo odvést pozornost od pravého křídla, které mělo pod rouškou noci překvapit Afghánce a obejít jejich pozice. Této jednotce velel generál Cobbe. Počet obránců se odhadoval na 1800 mužů,³¹³ proti nimž Britové postavili zhruba 3000 vojáků.³¹⁴

Problémem bylo, že v rámci Cobbeových jednotek byli i příslušníci kmene Pathanů, tedy v podstatě Pěšavarských Paštúnů čili Afghánců. Tito vojáci spustili palbu a jednotky obránců tak varovaly před postupujícími Brity. Následně byli nahrazeni jednotkou nepálských Gurkhů a postup pokračoval. Afghánci při dalším postupu kladli velký odpor, ale Robertsův plán i bez momentu překvapení fungoval vcelku dobře. Cobbeho jednotka dokázala ovládnout opevněnou pozici Afghánců na severovýchod od hlavních pozic obránců. Roberts řešil mezitím problémy s komunikací, ztratil kontakt s částí svých vojsk, ale nakonec se podařilo kontakt obnovit a zesílit tlak na Afghánce. Boj skončil chvíli po poledni 29. listopadu 1878, kdy byli Afghánci donuceni z důvodu ztrát ustoupit směrem k průsmyku Šutagardan.

Lze konstatovat, že vítězství přišlo na poslední chvíli, jelikož na cestě již byly afghánské posily, konkrétně jezdecký pluk a jedna baterie dělostřelectva, které by mohly výrazně ovlivnit konečný výsledek bitvy. Z množství děl a zásob, které za sebou Afghánci nechali bylo jasné, že plánovali mnohem delší obranu tohoto horského sedla. Vítězství Kurramské armády bylo důležité i z toho pohledu, že zlepšilo pověst britských vojsk u okolních kmenů. Ukázalo se také, že odhady britských průzkumníků ohledně počtu Afghánců byly zkreslené, po bitvě bylo jasné, obránci byli početnější – nejméně 3000 mužů, ale možná i o několik stovek více.³¹⁵

Vojska generála Robertse zůstala na místě bitvy ještě čtyři dny, poté byla vyslána průzkumná jednotka směrem k průsmyku Shutagardan. Zjištění nebyla pro britskou armádu příliš povzbudivá. Cesta k průsmyku byla o poznání jednodušší než cesta k Peiwar Kotalu dokonce ani možnosti obranu průsmyku nebyly tak široké jako v případě právě dobyté oblasti. Roberts se tedy rozhodl postup zastavit a soustředit se na opevnění pevností v Kurramském údolí a průzkum Khostu,³¹⁶ přičemž bylo

³¹² ATWOOD, Rodney, *The March to Kandahar, Roberts in Afghanistan*, Barnsley: Pen & Sword Military, 2008, s. 61.

³¹³ ROBSON, s. 84.

³¹⁴ ATWOOD, s. 61.

³¹⁵ ROBSON, s. 86.

³¹⁶ FORREST, G., *The Life of Lord Roberts*, London: Cassel & Co., 1914, s. 68.

potřeba vojákům umožnit co možná nejkomfortnější přezimování v této nepříliš pohostinné oblasti.

Jako poslední směr invaze britských vojsk do Afghánistánu byl určen Kandahár. Po příchodu posil, které dovedl do Kvéty generál Biddulph převzal velení nad celou Kandahárskou armádou generál Stewart. Byl po celé Indii velmi respektován, ale jeho bojové zkušenosti byly již staršího data. Naposledy se přímo účastnil bojů za velkého povstání a je ironií, že nejznámější byl coby hlavní komisař Andamanských ostrovů, jehož správu řídil i v době, kdy zde byl zavražděn lord Mayo.

Stejně jako zbytek britské armády, i Stewartova vojska od počátku bojovala s problémy se zásobováním. Jak je patrné z problémů postupu Biddulphovy jednotky, zásobování z Multánu bylo velice složité. Probíhalo přes město Sukkur a poslední část cesty, dlouhá přes 400 km, musela být překonávána karavanami volů nebo velbloudů,³¹⁷ jelikož železnice ze Sukkuru, dále na západ, do Sibi, byla prodloužena až v zimě mezi lety 1879 a 1880.

Stewart rozdělil své vojsko na 2 divize, první byla pod jeho velením, druhou dostal na starost generál Biddulph, jelikož obsahovala většinu vojáků, se kterými podstoupil strastiplnou cestu z Multánu. Mimo zásobování trpěla vojska také špatným ubytováním. Kvéta byla Brity obsazena před třemi lety a do této doby zde sídlila jen jedna eskadrona jezdeckta, baterie dělostřelectva a dva prapory pěchoty. Nyní mělo město uživit a ubytovat 13 000 vojáků, což byl nemalý problém.

Průzkum byl proveden ještě před příjezdem Stewartovy divize generálem Biddulphem a politickým agentem v Balúčistánu Robertem Sandemanem. Jediná překážka v cestě na Kandahár byla hornatá oblast Khwaja Amran, kterou přetínaly dva průsmyky: Chodžak a Dwadža. Vojska vyrazila z Kvéty již 20. listopadu, 12. prosince byla vyslána menší jednotka, aby chodžaský průsmyk obsadila a opravila cestu pro jezdeckto a dělostřelectvo. Poté byly zahájeny i opravy druhého průsmyku. Stewart nakonec rozhodl, že divize půjdou každá jedním průsmykem. Až do 5. ledna se postupující armáda nesečkala s žádným odporem, nicméně ani malá jednotka

³¹⁷ Manipulace se zvířaty byla přinejmenším stejně složitá jako pochod sám, pozdější generál Norman Stewart, v této době důstojník Kandahárské armády, je popsal následovně: „*Náš transport se skládal pouze z velbloudů, kteří byli divocí a nevytrénovaní. Nikdy nezapomenu na náš začátek. Tato zvířata nikdy předtím vojáka neviděla, takže problémy s jejich nakládáním byly nekonečné, a když se to konečně podařilo a zvířata vstala se svým nákladem, tak teprve začala opravdová zábava. Kopání, vyhazování a vrtění, dokud veškerý náklad zase nepopadal na zem.*“ Viz STEWART, N., *My Service Days, India, Afghanistan, Suakim '85 and China*, London: John Ouseley, 1908, s. 58.

kavalerie, kterou tento den Britové potkali, jejich postup neohrozila. Kandaháráská armáda vstoupila do města 8. ledna. Ztráty mezi vojáky byly nulové, ale v řadách tažných zvířat naopak hrozné, na cestě z Květy do Kandaháru zemřelo zhruba 12 000 velbloudů.³¹⁸

Na počátku roku 1879 se politická situace v Afghánistánu značně změnila. Emír Šér Alí tvář v tvář vojenským neúspěchům armády utekl z Kábulu se zbytky ruské mise a nacházel se nyní v afghánském Turkestánu. Hlavní město převzal pod kontrolu jeho syn Jakúb Chán. Pověsti o neúspěších emírových vojsk zničily veškerou jednotu, které se stát do té doby těšil, a absolutní moc znovu získali jednotliví kmenoví náčelníci. Nebylo ale jasné, jak se většina z nich zachová. Všechny tři invazní armády tedy zastavily svůj postup a soustředily se na udržení svých pozic a zajištění zásobovacích tras, které byly v afghánském prostředí nadmíru důležité. Probíhal také průzkum okolních oblastí, jejich pečlivé mapování a přípravy na případný další postup. Jedinou doopravdy postupující silou se tak stala Pěšavarská armáda, která dostala 20. prosince rozkaz obsadit strategicky velice významné město Džalálábád. Město obsadil generál Browne. Vojenská posádka setrvala také v pevnosti Ali Maszíd a ve městě Dakka. Ihned po obsazení Džalálábádu se vojáci pustili do oprav jeho opevnění, které bylo v žalostném stavu.

Následující dva měsíce probíhaly ve znamení menších vojenských a průzkumných akcí v obsazených oblastech a zlepšování zásobovacích tras. Nejslavnější z těchto akcí byla výprava generála Robertse do oblasti údolí Khost. Generál pro tuto výpravu zformoval jednotku zhruba o síle 2 000 mužů, složenou z eskadrony 10. praporu husarů, první a druhé baterie horského dělostřelectva, křídla 72. praporu horalů (*Highlanders*) a dvou praporů (21. a 28.) bengálské pěchoty. Pro oblast nebyly k dispozici žádné mapy ani cestopisy, protože až do této chvíle sem žádný Brit nevstoupil. Po třech dnech pochodu se jednotka ocitla v údolí Matun, kde přenocovala. Hned ráno si vojáci všimli pohybu kmenových bojovníků ve třech okolních vesnicích, Roberts se rozhodl pro rychlou akci. Eskadrona husarů zaútočila na vesnici severně od tábora a obrátila kmenové bojovníky na útěk. Afghánci ve vesnicích na východ a západ ovšem dále ohrožovali tábor střelbou, 21. prapor bengálské pěchoty byl tedy vyslán, aby tyto vesnice obsadil a pro výstrahu zapálil. Britové přišli zhruba o 8 vojáků, ztráty Afghánců nejsou známy, ale bylo zajato 85 bojovníků.

³¹⁸ ROBSON, s. 89.

V noci došlo k nepříjemnému incidentu. Stráž těchto zajatců se v jednom okamžiku mylně domnívala, že se místní obyvatelé snaží zajatce osvobodit, načež spustila palbu, jíž podlehl devět vězňů a pět bylo zraněno. Roberts následně zmapoval a prozkoumal zbytek oblasti. Pokusil se sem také během ledna dosadit vládce, který by byl schopen a ochoten s Brity spolupracovat. Tento pokus ale selhal, protože vybraný náčelník Sultán Ján, nebyl schopen bez britského vojska udržet moc. Když 28. ledna Roberts Khost opouštěl, musel ho znovu nechat svému osudu a kromě zmapování oblasti v zásadě ničeho nedosáhl. Výprava je ovšem důležitá spíše tím, že vedla k roztržce mezi generálem a válečným dopisovatelem časopisu *London Standard* MacPhersonem, který velice kritizoval Robertsův postup při vypalování vesnic a také incident se smrtí zajatců. Výprava do Khostu byla v budoucnu často využívána jako důkaz Robertsovy krutosti.

Na počátku roku 1879 se měnila i politická situace v Afghánistánu. Šér Alí dosáhl na Nový rok města Mazár-e Šaríf, 560 km na sever od Kábulu. Svým odchodem z Kábulu bezpochyby pomohl Britům, jelikož indická vláda jasně deklarovala, že vede válku proti němu a ne proti obyvatelstvu Afghánistánu, tudíž už nemusela dále válčit a mohla se dohodnout s jeho synem Jakúbem Chánem. Od října Šér Alí velice často korespondoval s ruskou vládou a zejména generálem Kaufmannem. Dne 9. října 1878 odeslal dokonce dopis carovi Alexanderovi II., v němž konstatoval, že „*Britská vláda dnes stojí na stejných pozicích ve vztazích s Afghánistánem jako před 40 lety, tzn., že v Afghánistánu je přítomen vyslanec úžasně ruské vlády i britské vlády. Bývalý emír, veden svým bystrým úsudkem, preferoval přátelství Vaší imperiální Výsosti před britskou vládou a Afghánistán v důsledku trpěl, co trpěl.*“³¹⁹ Dále prohlásil, že Britové jsou připraveni jít do války, přičemž doufá, že mu „*Jeho Výsost poskytne přátelskou pomoc, odpovídající velikosti Jeho imperiálního Veličenstva k udržení klidu v Afghánistánu.*“³²⁰ Emír ve svém úsilí nepolevoval a i na přelomu října a listopadu dále psal dopisy ruským generálům, kde znovu žádal o pomoc.³²¹ Rusové ale na pomoc přijít nehodlali, 4. listopadu 1878 Kaufmann jasně napsal: „*Jsem informován věrohodným zdrojem, že Angličané se s Vámi chtějí dohodnout a jako přítel Vám radím, abyste s nimi uzavřel*

³¹⁹ Dopis Šéra Alího ruskému carovi Alexanderu II., 9. října 1878. *Memorandum...*, No. 35, s. 26.

³²⁰ Tamtéž, s. 27.

³²¹ Dopis Šéra Alího generálu Stoljetovovi, říjen 1878. Tamtéž, No. 36, s. 27.

*mír, pokud Vám to nabídnou.*³²² Další dopisy už se týkaly válečného konfliktu, emír oznamoval ruské vládě postup britských vojsk a stále žádal o okamžitou podporu: *„Jelikož jsou zájmy obou vlád (afghánské vlády a ruské vlády – pozn. J. K.) stejné, očekávám jako samozřejmost, pomoc od Vašich mužů. Doufám, že shromáždíte veškeré dostupné vojáky v Taškentu a pošlete je do afghánského Turkestánu.*³²³

Po opuštění Kábulu Šér Alí Rusům oznámil, že cílem jeho cesty je Petrohrad, aby se mohl tváří v tvář poradit s carem o nastalé situaci.³²⁴ V době, kam jsme se dostali ve válečném postupu britských vojsk, tedy v lednu 1879, poslal generál Kaufmann tři dopisy, které definitivně zničily emírovy naděje na ruskou pomoc. Psal, že Británie ruského velvyslance v Londýně ujistila, že nehodlá ohrozit afghánskou nezávislost. Pro emíra nejhorší zprávou byla následující Kaufmannova slova: *„Obdržel jsem od cara rozkaz, že je nemožné, abych Vám nyní pomohl vojskem. Doufám, že se Vám bude dařit. Vše záleží na Boží vůli. Věřte mi, že přátelství, které k Vám chovám je věčné.*³²⁵

Při psaní druhého dopisu už guvernér Turkestánu věděl o plánované emírově cestě do Petrohradu, je v něm jasně patrný ruský nesouhlas s tímto krokem: *„Snažně Vás žádám, abyste neopouštěl své království. V rámci svých možností zhodnoťte své vlastní zájmy a neztrácejte nezávislost. Pro tuto chvíli se dohodněte s britskou vládou.*³²⁶ O čtyři dny později poslal generál poslední dopis, v němž emírovi oznámil, že hrabě Gorčakov povolil ruským autoritám ve Střední Asii, aby vpustili emíra do Taškentu, k dalšímu postupu ovšem prozatím žádné rozkazy nedostal.³²⁷ Emír byl již v této době velmi nemocný člověk,³²⁸ poslal proto do Taškentu své bratry a zůstal ve městě Mazár-e Šaríf, ruští doktoři se ho pokoušeli vyléčit, nicméně úspěšní nakonec nebyli a 21. února 1879 emír Šér Alí zemřel.

Nástupcem zesnulého emíra se stal jeho druhý nejstarší syn Jakúb Chán. Tento syn, věčně rebelující proti otcově autoritě, byl na jednu stranu velice bojovně naladěný a těžce nesl britský vpád do Afghánistánu. Na stranu druhou si ale dobře uvědomoval složitost své situace a nutnost uzavřít s Británií alespoň dočasnou

³²² Dopis Generála von Kaufmanna Šéru Alímu, 4. listopadu 1878. *Memorandum...*, No. 38, s. 28.

³²³ Dopis Šéra Alího Generálu von Kaufmannovi, 8. prosince 1878. Tamtéž, No. 43, s. 30.

³²⁴ Dopis Šéra Alího generálu von Kaufmannovi, 22. prosince 1878. Tamtéž, No. 44, s. 31–33.

³²⁵ Dopis generála von Kaufmanna Šéru Alímu, 2. ledna 1879. Tamtéž, No. 45, s. 33.

³²⁶ Dopis generála von Kaufmanna Šéru Alímu, 7. ledna 1879. Tamtéž, No. 46, s. 33.

³²⁷ Dopis generála von Kaufmanna Šéru Alímu, 11. ledna 1879. Tamtéž, No. 47, s. 33.

³²⁸ V dopise z 2. února 1879 psal, že má rýmu a dnu, viz dopis Šéra Alího Chána generálu von Kaufmannovi, 2. února 1879. Tamtéž, No. 48, s. 34.

mírovou smlouvu. Jakúb nastoupil oficiálně na trůn 26. února 1879 a již tento den oficiálně oznámil majoru Cavagnarimu, že jeho otec je mrtev a že by se rád s britskými zástupci setkal a vyjednal s nimi ukončení nepřátelských akcí. Cavagnari odpověděl přáním upřímné soustrasti a 7. března poslal dopis s podmínkami sjednání příměří. Byly následující: 1) Emír se zřekne kontroly nad Chajbarským průsmykem a průsmykem Mični i nad okolními kmeny, 2) Pišín, Sibi a Kurramské údolí až po Šutagardanský průsmyk zůstanou pod britskou kontrolou a ochranou, 3) afghánská zahraniční politika se bude řídit britskými radami a přáními a 4) emír povolí britským zástupcům, s potřebnou eskortou, pobyt v Afghánistánu.³²⁹

Jakúb chán tyto podmínky přijal, vymínil si pouze, že britský agent bude sídlit pouze v Kábulu. Největší námitky měl k teritoriálním změnám, které Cavagnari navrhl. Argumentoval skutečností, že ve chvíli, kdy předá Británii svou zahraniční politiku a umožní jejím agentům pobyt v Afghánistánu, měl by namísto ztrát nějaká území dostat. Britové se ovšem nechtěli zisků vzdát, bylo tedy dohodnuto, že se emír sejde s majorem Cavagnarim v Kábulu.

V době, kdy Britové diplomaticky postupovali velice rychle a ze svého pohledu i úspěšné, pomalu se zhoršovala vojenská situace jejich jednotek. Stewart nadále zápasil s problémy se zásobováním, cesta ze Sukkuru přes Dakku stále fungovala pouze za cenu obrovských ztrát na zvířatech, která náklady nosila. Byl tedy vytvořen projekt železnice ze Sukkuru do Kvéty, která se měla začít stavět v zimě z roku 1879 na rok 1880. Větším problémům čelil Sam Browne v Džalálábádu. Jeho zásobovací trasy začal ohrožovat kmen Šinwaríjů. Proti nim byl tedy na dvě výpravy vyslán generál Tytler. První proběhla bez potíží, duhou ale dokázal dovést do úspěšného konce pouze za cenu menších ztrát a vrcholného bojového nasazení. Další obtíže nastaly na konci března, kdy se Browne dozvěděl o aktivitách Afghánců ve směru na jihozápad a západ od Džalálábádu. Browne reagoval vysláním expedicí, které měly postup kmenových bojovníků zastavit. Generálové Macpherson i Gough byli za cenu menších ztrát velice úspěšní, ale postup majora Wooda s třetí jednotkou skončil katastrofou. Postup jeho jednotek byl pozastaven proudem řeky Kábul a Wood byl nucen ji překročit v noci. Tání sněhu způsobilo, že proud řeky byl velice silný, nicméně prvním jednotkám se podařilo bez

³²⁹ HANNA, Vol. 2 s. 336–337.

větších problémů řeku překročit. Jedna z následujících se ale dostala do silného proudu a byla smetena. 47 důstojníků a vojáků ve vodách řeky Kábul utonulo.³³⁰

Na počátku dubna 1879 bylo rozhodnuto, že je potřeba posílit tlak na Jakúba Chána. Britům nahrávalo i dočasné uklidnění situace v okolí Džalálábádu. Jednotky generála Browneho dostaly za úkol obsadit z první války tragicky známé město Gandamak. Bez větších potíží tak učinily, dne 14. dubna byl Gandamak obsazen. V tuto chvíli se jednotky Pěšavarské armády nacházely ve vzdálenosti 110 km od Kábulu, přičemž pouhých 25 km od nich byl generál Roberts se svou Kurramskou armádou. Roberts měl ovšem před sebou relativně snadnou cestu skrze Šutagardanský průsmyk, kdežto Browne by musel znovu projít cestu britské posádky Kábulu z roku 1842, která byla výrazně obtížnější. I z těchto důvodů rozšířil úkoly Maudeho druhé divizi, která od obsazení Gandamaku dostala na starost ochranu komunikací až k městu Džalálábád.

Dne 7. dubna 1879 napsal major Cavagnari emírovi dopis se souhlasem s jeho návrhem britské mise do Kábulu. Atmosféra v afghánské metropoli ovšem nebyla pro britskou přítomnost příliš příznivá. Nakonec se emír nechal přesvědčit, že se s britským vyslancem setká mimo město a 29. dubna Cavagnarimu napsal, že směrem k táboru britských vojsk vyrazí 4. května 1879.³³¹ O pět dní později se emír objevil v Gandamaku. Emír svůj příjezd oznámil slovy: „*Věřím, že si Jeho Lordstvo užívá dokonalého zdraví. Upřímně doufám, že výsledek mé návštěvy bude upřímné a trvalé přátelství mezi dvěma vládami.*“³³² První týden se vyjednávání vůbec nedařilo. Emír se totiž odmítal vzdát jakéhokoliv území. Dne 17. května 1879 si Cavagnari vymohl na Jakúbu Chánovi soukromý rozhovor. Jak tento rozhovor probíhal, nebylo nikdy zveřejněno. Jisté ovšem je, že emír po tomto rozhovoru přestal klást odpor a přijal všechny podmínky.

Rozdíl oproti původnímu návrhu byly v podstatě pouze kosmetické. Smlouva byla podepsána 26. května 1879,³³³ ratifikována poté 6. června.³³⁴ Obsahovala nakonec deset článků: 1) deklaraci věčného přátelství a míru, 2) emír se zavázal, že udělí amnestii všem, kteří jakkoliv spolupracovali s britskou mocí a zajistí jejich bezpečnost, 3) emír předal svou zahraniční politiku do britských

³³⁰ ROBSON, s. 105.

³³¹ HANNA, Vol 2, s. 340.

³³² Telegram lorda Lyttona lordu Cranbrookovi, 8. května 1878. C. 2401, C. 2402: *Afghanistan, No. 7: Further Correspondence*, London 1879, No. 17, s. 19.

³³³ Dopis majora Cavagnariho lordu Cranbrookovi, 26. května 1879. Tamtéž, No. 22, s. 21.

³³⁴ Telegram lorda Lyttona lordu Cranbrookovi, 7. června 1879. Tamtéž, No. 23, s. 22.

rukou, přičemž v případě napadení své země mu byla slíbena pomoc vojskem, penězi i vojenským materiálem, 4) emír povolil trvalé britské zastoupení v Kábulu, 5) emír se zavázal zajistit bezpečnost britských agentů ve své zemi, za což se neměli agenti vměšovat do vnitřních záležitostí Afghánistánu, 6) volný obchod Britů v Afghánistánu, 7) emír se zavázal chránit obchodní cesty Afghánistánem, 8) na britské náklady měla být postavena telegrafní síť z Kurramského údolí do Kábulu, 9) britská moc navrátí emírovi veškeré obsazené oblasti s výjimkou Kurramského údolí, Pišinu a Sibi, které ale zůstanou formálně v držení Afghánistánu, kterému budou proudit i veškeré vybrané daně a 10) Británie bude vyplácet roční subsidium 6 lakhů rupií emírovi i jeho nástupcům.³³⁵

Po podepsání mírové smlouvy se začala britská vojska z Afghánistánu stahovat. Britská Indie byla hospodářsky oslabena hladomorem. Neustálé rekvizice hospodářských zvířat jí dostaly do ještě větších problémů. Trpěly zejména provincie Sindh a Paňdžáb. Ukázalo se ovšem, že největším nepřítelem pro britská vojska se nyní stalo afghánské počasí. V okolí Džalálábádu bylo naměřeno 38 °C ve stínu a v Kandaháru bylo na Slunci dokonce až 50 °C. Největší problémy měla vojska generála Browneho, který se začal právem obávat epidemie cholery, která v horkém počasí na afghánsko-indickém pomezí pravidelně propukala. Lord Lytton dokonce v Simle uspořádal konferenci s lékaři indické armády, kteří měli určit možný pohyb epidemie cholery a s ohledem na něj naplánovat nejbezpečnější cestu odcházející armádě. Nakonec bylo rozhodnuto, že se vojsko stáhne, jak nejrychleji to bude možné, klasickou cestou přes Chajbarský průsmyk.

Dne 8. června 1879 se z Gandamaku vydala jednotka čítající devět tisíc mužů na cestu k Ali Masžídu. Teplota dosahovala až 45 °C, nedostatek vody a zásob byl navíc doplňován neustálým strachem z cholery, na nemoc zemřelo během pochodu skoro 200 mužů. Při příchodu do Jamrudu byli vojáci v žalostném stavu, jejich stav popsal vrchní lékař indické armády (*Surgeon-General*) dr. Ker-Innes: „*Jejich oblečení bylo ztuhlé a špinavé od mohutného pocení a prachu, jejich tváře vykazovaly obrovské nervové vypětí, spojené s těžko popsatelným divokým výrazem, oči zapadlé skoro utopené, hořící kůže, černá důsledkem slunce a špíny. Vojáci měli suché jazyky, slabé hlasy a žízeň, která vypadala neuhasitelná jakýmkoliv množstvím tekutiny.*“³³⁶

³³⁵ DEY, s. 71–75.

³³⁶ ROBSON, s. 113.

V Kurramském údolí nadále probíhal průzkum zejména v okolí Šutagardanského průsmyku. Dne 15. července dorazil do údolí také major Cavagnari, který byl vybrán jakožto britský agent v Kábulu, společně s ním cestoval William Jenkins, v pozici Cavagnariho asistenta, lékař dr. Kelly, 25 mužů jezdeckta a 50 mužů pěchoty z jednotek Průvodců (*Guides Corps*). Při této příležitosti doprovodil Roberts misi až skoro k ústí průsmyku Šutagardan. Ve svých pamětech Roberts popsal, jak se před rozloučením s misí cítil: „*Byl jsem naprosto deprimován a moje mysl byla zaměstnána tak ponurými předtuchami ohledně osudu těchto dobrých chlapků, že jsem nemohl vydat ani hlásku.*“³³⁷ Naproti tomu Cavagnari vypadal optimisticky, nicméně ze zápisků lorda Robertse vyplývá, že i on nejspíše měl jisté obavy. Po rozloučení s Cavagnarim se generál Roberts odebral zpět do Simly, kde měl zasedat jako jeden z členů komise lorda Edena, která měla omezit finanční nákladnost udržování indické armády, aniž by se omezila její výkonnost a efektivita.³³⁸

Britové považovali válku v tuto chvíli za vyhranou a ukončenou. Lytton byl s výsledkem nadmíru spokojen, 14. července 1879 psal, že celá akce byla provedena „*bez vážného poškození afghánského obyvatelstva, aniž by byla raněna jejich pýcha na vlastní národ či ponechány hořké vzpomínky na naši přítomnost v jejich zemi.*“³³⁹ Přišla na řadu také vyznamenání, Sam Browne obdržel Velký kříž řádu lázně (*Grand Cross of the Order of the Bath*) a rytířský titul dostali i Stewart, Cavagnari, Colley,³⁴⁰ Stewart, Roberts, Biddulph a Maude.

Ruská generalita hodnotila vystoupení britské armády poněkud jinak, ačkoliv možná až příliš kriticky. Člen ruské imperiální generality, generál-major Sobolev napsal: „*Absence vážně zváženého plánu operací, neschopnost zkombinovat opatrnost s rozhodností, úplné zoufalství v souvislosti se zajištěním komunikací, špatná informovanost a stav jednotek průzkumníků, neschopnost zařídit pravidelný provoz zásobování, touha po taktu směrem k místním obyvatelům, zavalování vojáků množstvím zbytečné práce ve snaze ochránit sklady zásobovacích jednotek. Toto*

³³⁷ ROBERTS, s. 177.

³³⁸ Roberts navrhl omezení pravomocí velitelů jednotlivých armád a jednotné velení, kdy by všechny armády spadaly pod jednoho velitele nejen formálně, ale i oficiálně. Jeho návrh byl přijat, ale jeho realizace trvala dlouhá léta, kompletní změna proběhla až v roce 1895, Tamtéž, s. 180.

³³⁹ Dopis lorda Lyttona guvernérovi Barmy siru Ashleymu Edenovi, 14. července 1879. ROBSON, s. 114.

³⁴⁰ Za války působil jako velice vlivný vojenský poradce lorda Lyttona.

*jsou, dle našeho názoru, hlavní negativní dedukce, které mohou být odvozeny z minuty vysvětlující anglo-afghánskou kampaň v letech 1878–1879.*³⁴¹

³⁴¹ Pohled ruského generála Soboleva v jeho stati *The Anglo-Afghan Struggle* z roku 1885. ROBSON, s. 117.

5. Zavraždění majora Cavagnariho a vzpoura v Afghánistánu

Major Cavagnari dorazil do Kábulu 24. července 1879,³⁴² byl přijat velice přívětivě³⁴³ a s velkou pompou,³⁴⁴ čehož si vícekrát velice vážil, ze zahraničního oddělení indické vlády psali do Kábulu 27. července: „*Vícekrál obdržel s velkým potěšením informace o skvělém přijetí Vaší mise v Kábulu. Je považováno za nanejvýš přívětivé započetí přátelského vztahu a porozumění mezi oběma vládami.*“³⁴⁵ Vyslání Louise Cavagnariho bývá historiky často kritizováno. Jeho otcem byl italský aristokrat a jeho matkou Irka, vystudoval školu staré Východoindické společnosti v Addiscombe, která připravovala pozdější důstojníky na vojenskou dráhu v Indii.³⁴⁶ Účastnil se bojů během indického povstání, nicméně poté se dal na politickou dráhu a mezi lety 1866 a 1877 zastával pozici asistenta komisaře Pěšavaru, který měl na starost oblast Kohátu. Ohledně jeho povahy lze poznamenat, že byl velice energický, schopný i šarmantní, nicméně většinou volil dosti přímočaré postupy vyjednávání, jejichž příklad je i postup při jednání o smlouvě v Gandamaku. Podobně se choval k pohraničním kmenům i během své služby v Paňdžábu. Jeho situace v Kábulu byla od počátku velmi složitá. Sám Cavagnari si byl tohoto stavu vědom, nicméně rozhodl se postupovat odvážně, působit sebevědomě a neohroženě. Majorovu situaci v Kábulu komplikovala nejistá politická pozice emíra. Zejména emírov bratr Ajjúb Chán, čile korespondoval s perským šáhem a také vojenská posádka Herátu byla v podstatě ve stavu otevřené vzpoury.³⁴⁷

Od svého nástupu emír korespondoval s ruskými zástupci v Turkestánu. V dopisech v zásadě pouze zopakoval, že všechny jeho problémy s Británií se

³⁴² DEY, s. 107.

³⁴³ Cavagnari popsal scénu přijetí následovně: „*Emír přál vicekráli, královně i královské rodině pevné zdraví a vyjádřil upřímnou soustrast nad úmrtím korunního prince. Emírov přístup byl nanejvýš přátelský.*“ Telegram Louise Cavagnariho zahraničnímu oddělení (*Foreign Secretary*) indické vlády v Simle, 26. července 1879. C. 2457: *Afghanistan (1880) No. 1. Correspondence Relative to the Affairs of Afghanistan*, London 1880, No. 5, Enclosure 3, s. 7.

³⁴⁴ Příjezd vyslance doprovázela čestná salva ze 17 děl a pluk emírovy osobní stráže, memorandum o přípravách na přijetí britské mise v Kábulu. Tamtéž, No. 7, Enclosure 1, s. 13.

³⁴⁵ Telegram od zahraničního oddělení indické vlády v Simle majoru Cavagnarimu, 27. července 1879. Tamtéž, No. 5, Enclosure 4, s. 8.

³⁴⁶ Touto prošli i později velice slavní vojevůdci, můžeme jmenovat generála Fredericka Robertse, generála Roberta Napiera, generála Petera Lumsdena či hrdinu obrany Herátu v roce 1838 Eldera Pottingera.

³⁴⁷ Tento stav trval už od května, dopis britského agenta v Mešedu Ronalda F. Thompсона indické vládě, 4. května 1879. Tamtéž, No. 8, Enclosure 1, s. 14.

vyřešily a že si váží dosavadních přívětivých vztahů s Ruskem.³⁴⁸ Jeho jasná orientace na Británii byla ovšem patrná z činů, jelikož ještě na počátku června 1879 odmítli emírovi zástupci v afghánském Turkestánu pustit do země ruského agenta.³⁴⁹

Na koni léta 1879 byly všechny britské jednotky, kromě Kandahárských, čekajících na lepší počasí, uvnitř nových hranic Indie. Nelze ovšem říci, že by úspěšná kampaň znamenala pro všechny účastníky povýšení či zlepšení pozice v armádě. V podstatě dobrou pověst si získal pouze generál Roberts. Na konci července do Kandaháru dorazil nový guvernér Šér Alí Chán.³⁵⁰ Přípravy pro odchod vojsk z Kandaháru byly dokončeny na počátku září 1879, nicméně 5. září bylo stahování Stewartových jednotek zastaveno, jelikož do Kandaháru došly zprávy o katastrofě britské mise v Kábulu.

Během srpna 1879 major Cavagnari v korespondenci se zahraničním oddělením indické vlády v Simle nevyjadřoval ani nejmenší nervozitu. Ačkoliv psal o příjezdu herátských vojenských oddílů 5. srpna 1879, nezmínil jakékoliv znepokojení.³⁵¹ Věřil totiž, že emír situaci udrží pod kontrolou. Většina telegramů z druhé části měsíce obsahovala strohé „*vše dobré*“.³⁵² Poté informoval o marných emírových snahách vyjít vstříc finančním požadavkům nezaplaceným vojákům z herátské posádky.³⁵³

Nicméně počet nespokojených afghánských vojáků v hlavním městě se stále zvyšoval. Nebezpečí katastrofy bylo viditelné i pro některé probritsky orientované Afghánce, na jejich varování ovšem Cavagnari reagoval slovy: „*Čoklové pouze štěkají, nekoušou*“.³⁵⁴ Dne 2. září 1879 bylo herátským vojenským oddílům slíbeno vyplacení žoldu další den, přičemž se měly shromáždit před emírovým palácem v Balla Hissar. Požadovaly plat za několik měsíců a poté, co jim emír sdělil, že dostanou pouze jednoměsíční žold, zvolal jeden z vojáků: „*Pojďme na britskou*

³⁴⁸ Dopis Jakúba Chána generálu von Kaufmannovi, 25. dubna 1879. C. 2457: *Afghanistan (1880)*..., No. 6, Enclosure 6, s. 12.

³⁴⁹ Zastavili ho na hranicích a vyslovili požadavek, že pro projití hranic musí ruské autority žádat přímo emíra a počkat na jeho výslovné svolení, viz extrakt z překladu dopisu (guvernéra afghánského Turkestánu) Munšího Bakhtiara Chána majoru Cavagnarimu, 9. června 1879. Tamtéž, No. 6, Enclosure 4, s. 11.

³⁵⁰ Ačkoliv má stejné jméno, byl od bývalého emíra relativně hodně příbuzensky vzdálen, byl synem bratra emíra Dósta Muhammada Chána.

³⁵¹ Telegram Louise Cavagnariho zahraničnímu oddělení indické vlády, 5. srpna 1879. Tamtéž, No. 10, Enclosure 3, s. 18.

³⁵² Tamtéž, No. 12, Enclosure 1, 2, 3, s. 22,

³⁵³ Deník britské ambasády v Kábulu z 10. až 16. srpna 1879. Tamtéž, No. 14, Enclosure 6, s. 29–30.

³⁵⁴ YOUNGHUSBAND, s. 100.

*ambasádu a požadujme plat, tam je peněz dost!*³⁵⁵ Ambasáda byla položena pouze několik desítek metrů od sídla emíra a dav se tedy nemusel přesunovat daleko. Na požadavky reagoval Cavagnari vystoupením na balkoně ambasády, kde prohlásil, že placení emírových vojáků není záležitostí britské vlády, načež se ozval první výstřel.³⁵⁶ Tímto způsobem začal stet 75 členů jednotky Průvodců (*Corps of Guides*) s několika tisíci Afghánci.

Emír se snažil boje zastavit vysláním vrchního velitele svých vojsk, který ale tragicky neuspěl a sám byl smrtelně raněn, byl tedy vyslán alespoň emírovův syn s koránem, není překvapením, že i toto opatření nepřineslo žádné hmatatelné výsledky a boje pokračovaly.³⁵⁷ Pozice britských vojáků nebyla budovou ambasády příliš posílena, jelikož stavba byla relativně nízká a z okolních vyšších budov bylo možno vcelku jednoduše ostřelovat kohokoliv, kdo se objevil mimo její zdi. Po prvních výstřelech se vojáci vydali rychle do okolních skladů pro zbraně a munici, která jim byla dříve odebrána.

Velitel britských jednotek poručík Hamilton se pokusil aktivizovat svou malou jednotku, následující scéna je více než výmluvná: „*Poté se nad prachem, spěchem a hlukem pohybujícího se davu ozval, čistší a silnější o stovky hlasů, narůstající zpěv, Yar Charyar, válečný pokřik sunnitské sekty mohamedánů. Přicházeli v tisících, rozzuřeni fanatismem a žíznící po křesťanské krvi.*“³⁵⁸ Cavagnari následně prokázal, že za roky v politické službě válečnické umění nezapomněl, vybral si výhodné místo na střeše a několika přesně mířenými ranami zasáhl čtyři důstojníky v řadách afghánských vzbouřenců, poté byl ovšem sám zasažen a musel se z boje stáhnout. Sřet se rychle chýlil ke svému nevyhnutelnému konci, když přišly posily afghánským obléhatelům, bylo rozhodnuto. Poslední Brit, který zemřel, byl poručík Hamilton.³⁵⁹

Poté, co tyto noviny dorazily do Indie, začal lord Lytton ihned jednat. Ještě v noci zasedala indická vláda, bylo rozhodnuto, že veškerý pohyb vojsk z Afghánistánu bude zastaven, přičemž Roberts dostal rozkazy ihned obsadit Šutagardanský průsmyk a pokračovat směrem na Kábul. Následné instrukce, které dorazily k Robertsovi při jeho cestě k vojsku, nesly znaky obrovské zloby

³⁵⁵ YOUNGHUSBAND, s. 102.

³⁵⁶ HEATHCOTE, s. 108.

³⁵⁷ Překlad dopisu emíra Jakúba Chána generálu Fredericku Robertsovi, 3. září 1879. C. 2457, *Afghanistan...*, No. 21, Enclosure 3, s. 40.

³⁵⁸ YOUNGHUSBAND, s. 104.

³⁵⁹ Tamtéž, s. 112.

a rozčarování, které vícekrát cítil vůči afghánskému obyvatelstvu. Na hlavu všech účastníků útoku na ambasádu měla být vypsána odměna, přičemž měli být ihned po dopadení popraveni. Vícekrát psal, že *„Celá afghánská populace je particeps criminis v tomto velkém národním zločinu a každého Afghánce, který bude usmrcen rukou pomsty britské moci, budu považovat za dalšího darebáka v brlohu darebáků.“* Vícekrát pokračoval: *„Pamatujte, že toto není spravedlnost v pravém slova smyslu, ale odplata, kterou musíte přijmout po příjezdu do Kábulu. Akce našeho vojenského soudu musí být rychlé a nesmí být zaznamenány.“* V poslední větě ale varoval: *„Vaším cílem je udeřit terorem a udeřit rychle a hluboce, ale nenastolit vládu teroru.“*³⁶⁰

Ještě než Roberts dorazil ke svému vojsku, byly vydány rozkazy, aby dva prapory pěchoty, společně s baterií dělostřelectva, postoupily do Šutagardanského průsmyku a obsadily ho. Britský válečný stroj se opět roztočil na plné obrátky. Roberts měl obsadit Kábul s jednou brigádou jezdeckva a dvěma brigádami pěchoty. Mezitím měl generálmajor Bright urychleně se zbytky vojsk, které zůstaly v oblasti okolo Chajbarského průsmyku postoupit na Džalálábád a generál Stewart s jednotkami znovuobsadit Kandahár a ohrožovat pevnost Gazní, aby odlákal pozornost od hlavního postupu generála Robertse.³⁶¹ Frederick Roberts dorazil k Ali Khelu v Kurramském údolí 12. září 1879, z vojáků, které tu měl k dispozici, vytvořil první divizi Kábulské armády (*Kabul Field Force*). Zpočátku bylo tažení oficiálně představováno jako pomoc emíru Jakúbu Chánovi,³⁶² dne 15. září se dokonce setkali emírovi ministři s Robertsem v jeho táboře, požadovali po generálovi, aby s tažením počkal do jara a nechal afghánské autority nastolit pořádek, Roberts odpověděl, že se nezastaví, dokud *„britská armáda nevstoupí do Kábulu a tam, s emírovou pomocí, nevykoná takové tresty, jaké si tak strašný a podlý čin zaslouží.“*³⁶³

Robertsův plán tažení měl za cíl nejdříve obsadit vrch Kuši, který ležel 22 kilometrů za průsmykem Šutagardan a strážil vstup do Lógarského údolí, to dostal za úkol generál Baker, který měl také získat zásoby pro postup až na hlavní město. Mezitím měl Roberts se zbytkem vojsk zůstat v Ali Khelu, aby zmátl afghánské síly a přesvědčil je o tom, že Bakerova akce není hlavním tažením, načež měl vyrazit s hlavní silou a novými zásobami rovnou na Kábul. Roberts si byl vědom nutnosti

³⁶⁰ ATWOOD, s. 80–81.

³⁶¹ Telegram lorda Lyttona lordu Cranbrookovi, 12. září 1879. C. 2457: *Afghanistan (1880)*..., No. 20, s. 32.

³⁶² HEATHCOTE, s. 111.

³⁶³ Tamtéž.

dosáhnout neutrality okolních kmenů a s pomocí úplatků či slibů dobrých cen za zásoby a dobytek se mu to v zásadě podařilo. Britům nahrávala také skutečnost, že až do 22. září probíhal měsíc ramadán.

Bakerovi se podařilo obsadit Kuši 24. září, když sem dorazil o pět dní později i Roberts, již tu na něj čekal emír Jakúb Chán, který následně pokračoval ve snahách svých zástupců z poloviny září, tedy pozdrzet Robertsův pochod na Kábul. Emír byl v nezáviděníhodné situaci, smlouva z Gandamaku velmi oslabila jeho pozici, jakožto následníka trůnu a velkou část afghánské společnosti postavila proti němu. Smrt majora Cavagnariho ho připravila o podporu jediné mocnosti, která ho mohla na trůnu udržet, Velké Británie. Jeho konkurenti navíc nezháleli. Ajjúb Chán se v okolí Kandaháru v oblasti Zamíndáwaru připravoval na tažení směrem ke Kandaháru a v ruském Turkestánu na svou šanci čekal i asi nejschopnější velitel afghánské občanské války, Abdurrahmán. Emír při své snaze zastavit britský postup argumentoval bezpečím své rodiny, která by byla údajně v ohrožení, pokud by britská armáda vstoupila do města.³⁶⁴ Generálovy jednotky na počátku září čelily také několika útokům na zásobovací trasy, ty byly odraženy bez větších problémů a postup vojsk tak pokračoval. Dne 3. října napsal Roberts memorandum všem obyvatelům Kábulu, v němž uvedl, že nehodlá bojovat proti nikomu, kdo se na povstání nepodílel, ani proti ženám nebo dětem, ale kdokoliv, kdo bude po vydání této proklamacie zastižen v Kábulu se zbraní „*a bude považován za nepřítele britské vlády a dále musí být jasné, že pokud bude postupu britských vojsk bráněno, nemohu nést odpovědnost za jakoukoliv škodu, která bude způsobena osobám nebo majetku, ani v případě správně smýšlejících lidí, kteří oslyšeli toto varování.*“³⁶⁵

Stejného dne začal závěrečný postup na hlavní město Afghánistánu. Britové zpočátku nenaráželi na větší odpor, změnu tohoto stavu ale věštili zvětšující se počet Afghánců sledujících z okolních vrchů postup britského vojska. Dne 6. října 1879 si Robertsovy jednotky všimly opevněných postavení Afghánců na cestě ke Kábulu. Generál zvolil taktiku velice podobnou té z bitvy u Peiwar Kotal. Hlavní voj jeho vojsk měl zaútočit na Střední část afghánského opevnění, zatímco major White měl udeřit na levé křídlo a tím odlákat pozornost od pohybu pravého křídla generála Bakera, které mělo provést hlavní průlom na nejslabší pravé straně afghánských

³⁶⁴ Dopis indické vlády lordu Cranbrookovi z 9. října 1879. C. 2457: *Afghanistan (1880)*..., No. 29 (No. 217 of 1879), s. 99.

³⁶⁵ Proklamacie generála Robertse všemu lidu v Kábulu, 3. října 1879. Tamtéž, No. 29, Enclosure 4, s. 102.

sil.³⁶⁶ Bitva proběhla úspěšně a cesta do Kábulu byla volná. Již 10. října psal vojenský dopisovatel londýnského listu *Daily News* Howard Hensman, že „*Kábul je pro nás nyní otevřen, můžeme do něj vstoupit, kdykoliv uznáme za vhodné.*“³⁶⁷

Britové ale nikam nespíchali, Roberts nejdříve navštívil ruiny ambasády v Balla Hissar, další den vojska pevnost obsadila a oficiálně převzala kontrolu nad městem, když emír předal generálovi do rukou svou rezignaci. Emírovo zoufalství ilustruje způsob, jakým rezignace proběhla. Jakúb vstoupil do generálova stanu se svými dvěma pobočníky a prohlásil, že se vzdává své vlády, což doplnil slovy, že „*jeho život byl hrozný a raději by byl zahradníkem v britském táboře než vládcem Afghánistánu.*“³⁶⁸ Téhož dne se sešel v Kábulu *durbar* a Roberts vydal druhou proklamaci k afghánskému lidu v Kábulu, která předpovídala velice tvrdý postup proti obyvatelům města. Roberts je obvinil z toho, že aktivně podporovali bojovníky, kteří se postavili proti postupu britských vojsk a tím se stali nepřáteli Jeho Veličenstva emíra. Roberts pokračoval, že by „*bylo spravedlivou a správnou odměnou za takové zločiny, kdyby bylo město Kábul totálně zničeno a jeho jméno vymazáno z map jako černá kaňka.*“³⁶⁹ Generál vyhlásil nad městem stanné právo, zakázal nošení jakýchkoliv zbraní a to pod hrozbou trestu smrti a v neposlední řadě vypsal odměnu 50 rupií za informace o komkoliv, kdo se na počátku září zúčastnil útoku na britskou ambasádu. Přičemž pokud bude tento následně dopaden, měla být odměna zvýšena na 75 rupií, v případě důstojníků až na 120 rupií.³⁷⁰ Dne 13. října 1879 Roberts psal své ženě: „*Nyní jsem skutečným králem Kábulu, není to království, po kterém bych prahl a pevně doufám, že ho brzy opustím.*“³⁷¹

Ovládnutí Kábulu bylo tímto dokončeno, nicméně nyní bylo potřeba zajistit komunikace s Indií a udržet vládu nad Afghánistánem do té doby než bude nalezen nový a pro Británii vhodný nástupce emíra Jakúba Chána. Vojáci generála Robertse se prozatím ubytovali ve starém britském táboře v Šerpuru, na okraji Kábulu, kde měla armáda přečkat zimu. Zbytek britských jednotek rozesetých po celé východní části Afghánistánu musel v této době také čelit jistým komplikacím. Mimo obligátních problémů se zásobovacími trasami, se místní posádky potýkaly

³⁶⁶ ATWOOD, s. 86.

³⁶⁷ HENSMAN, H., *The Afghan War of 1879–80*, London: W. H. Allen & Co., 1882, s. 50.

³⁶⁸ Telegram generála Robertse zahraničnímu oddělení indické vlády, 13. října 1879. C. 2457: *Afghanistan (1880)*..., No. 34, Enclosure 1, s. 135.

³⁶⁹ Proklamace k lidu Kábulu od generála Fredericka Robertse, 12. října 1878. HENSMAN, s. 62.

³⁷⁰ HENSMAN, s. 63.

³⁷¹ HEATHCOTE, s. 113.

i s menšími útoky, z nichž zdaleka všechny nebyly neúspěšné. Džalálábád se podařilo generálu Goughovi obsadit 12. října a následně vyslal oddíl do Gandamaku, který měl zabránit ústupu vojsk, která 4 dny předtím bránila Kábul.

Větší problémy nastaly v Šutagardanském průsmyku. Roberts zde sice zanechal vcelku velkou jednotku, ta ovšem musela udržovat v bezpečí komunikace v délce téměř 160 km. Ihned po odchodu generála Robertse začaly útoky kmenů Mangalů a Ghilzajů na posádku průsmyku v čele s plukovníkem Moneym, tento první útok Britové ještě odrazili. Dne 14. října ovšem místní kmeny zaútočily znovu a vedly tři současně útoky na posádky v Ali Khelu, v Šutagardanském průsmyku a na kopci jménem Surkh Kost. Dne 18. října byla Moneyho jednotka, čítající dva pluky domorodé pěchoty a čtyři děla horského dělostřelectva neprodyšně obklíčena a odříznuta od přístupu k pitné vodě. Ghilzajové Moneymu nabízeli bezpečný průchod do Kurramského údolí nebo do Kábulu, odmítl. Až další den mu přišla na pomoc kavalerie pod vedením Huga Gougha a s její pomocí dokázal obležení prolomit. Moneymu se podařilo zachránit i značnou část zásob. Britská armáda byla ale donucena průsmyk opustit, část vojska se přesunula do Ali Khelu a Hugh Gough s praporem Sikhů odešel za svým velitelem zpět do Kábulu.³⁷² Tato událost je velice důležitá, protože se jí v podstatě uzavřela cesta z Kábulu do Kurramského údolí.

Kandahár byl obsazen ihned po obdržení rozkazů a v polovině září 1879 již měl Stewart většinu svých vojsk znovu v Kandaháru v plné pohotovosti. Zásoby prozatím nedostačovaly k postupu přímo na Kábul a tak se Stewart rozhodl pro akci proti městu Kalát-i-Ghilzai, které mělo rozptýlit afghánské síly a odvrátit pozornost od Robertse v Kábulu. Akce se ujal generál Hughes. Přes 200 km dlouhou cestu k městu zvládl bez potíží, poté pár dní získával informace o postavení nepřítele, až se 29. října objevili první Ghilzajští bojovníci. Bitva nebyla příliš dlouhá ani náročná, po ztrátách v řádech desítek mužů se kmenoví bojovníci rozutekli do všech stran a 26. října byl Kalát-i-Ghilzai obsazen.

Z výše popsaného vyplývá, že pozice generála Robertse v Kábulu byla nanejvýš nebezpečná. Ztratil ústupovou trasu Šutagardanským průsmykem a bezpečnost cesty skrze Chajbarský průsmyk byla i přes úspěch Brightovy akce přinejmenším pochybná. Muselo ovšem také pokračovat vyšetřování útoku na ambasádu. Roberts vytvořil dvě komise. První měla vést vyšetřování a shromažďovat

³⁷² ROBSON, s. 135.

důkazy proti jednotlivým účastníkům útoku a druhá měla vynášet rozsudky.³⁷³ Po vytvoření komisí následovalo hromadné zatýkání, zatčení byli také čtyři členové bývalé emírovy vlády, jednalo se o premiéra, ministra financí, ministra policie a kábulského guvernéra. Přelíčení byla vedena dosti drastickým a rychlým způsobem, dokonce i člen první z komisí, generál MacGregor postupně došel k závěru, že brutalita generála Robertse je až přehnaná, napsal dokonce, že „*Bobs* (přezdívka generála Robertse – pozn. J. K.) *je nejkrveživnější malý ďábel, jakého znám.*“³⁷⁴ Vyšetřování probíhalo metodou, kterou britský právní systém neuznává, obvinění byli vyslýcháni v malých místnostech, bez přítomnosti svědků a jejich výpovědi byly zaznamenávány a z nich také vytvářeny rozsudky.

Od počátku navíc prakticky žádní Afghánci nechtěli s komisemi spolupracovat, a proto zdaleka u všech rozsudků nebyl dostatek důkazů. Názory na procesy s Afghánci se různí, mezi historiky ovšem převládá názor, že Roberts postupoval sice velice tvrdě, nicméně ne přehnaně tvrdě. Britský vojenský historik Anthony Heathcote napsal, že „*válka se nedá vést v dětských rukavičkách*“³⁷⁵ a že se nelze divit krutosti a zlobě, která hnala britské důstojníky k tvrdým trestům. Konečný počet odsouzených k smrti navíc nebyl nijak závratný, jednalo se o 87 mužů, včetně bývalého guvernéra Kábulu, přičemž souzeno bylo dohromady 163 útočníků.³⁷⁶ Jedna věc se ale při vyšetřování nepodařila. Roberts od počátku věřil, že za útokem samotným byl emír, to se ale ani v nejmenším nepotvrdilo. Naopak všechny důkazy nahrávaly verzi o živelném útoku. Šéf vyšetřovací komise MacGregor se k tomu vyjádřil následovně: „*Není tu žádný důkaz, že byla věc naplánována. Nelze pochybovat o tom, že byl emír nanejvýš netečný a nic neudělal a je zde pravděpodobná možnost, že měl podíl na odporu, který potkal naše vojska u Charasia (bitva pod Kábulem – pozn. J. K.). Shrnuto a podtrženo, nesmí být nikdy znova emírem a měl by raději být deportován do Indie.*“³⁷⁷

Z vojenského hlediska bylo velice žádoucí obnovit komunikaci mezi vojsky na cestě k Chajbaru. To se podařilo 2. listopadu 1879, kdy jednotka generála Macphersona obsadila vrch Buthak, který leží zhruba na půli cesty mezi

³⁷³ ATWOOD, s. 97.

³⁷⁴ Tamtéž, s. 98.

³⁷⁵ HEATHCOTE, s. 115.

³⁷⁶ ATWOOD, s. 99.

³⁷⁷ ROBSON, s. 143.

Gandamakem a Kábulem.³⁷⁸ O den později bylo dokončeno i telegrafní spojení mezi Kábulem a Džalálábádem.³⁷⁹ Čtyři dny předtím Roberts poprvé obyvatelstvu Afghánistánu oznámil, že emír abdikoval, po oznámení proklamace pokračovala: „*Britská vláda, po konzultaci s hlavními sirdary, kmenovými náčelníky a dalšími zástupci zájmů a přání různých provincií a měst, deklaruje, že všechna budoucí permanentní uspořádání budou vytvořena za účelem dobré vlády nad obyvateli.*“³⁸⁰ Z proklamace je jasně vidět, že Roberts, a v této době ani Lytton s Cranbrookem, zatím neměli definitivně jasno, jak budou Britové v Afghánistánu pokračovat.

Lytton se vždy klonil k politice rozdělení Afghánistánu na několik menších a bezvýznamných částí, které by se daly bez větších problémů ovládat. Ačkoliv v minulosti ho Cavagnari přesvědčil, že jednotný Afghánistán je výhodnější, nyní se vrátil zpět ke svému starému názoru. Dne 4. září Lytton psal lordu Beaconsfieldovi: „*Možná budeme nuceni vzít v úvahu permanentní rozpad národního uspořádání, které jsme se pokoušeli v Afghánistánu tmelit a v takovém případě budeme nuceni zakročit šířeji a aktivněji než jsme v té zemi kdykoliv dříve chtěli.*“³⁸¹ Lytton dále argumentoval, že „*nesmí být zapomenuto, že spojení afghánských knížectví do jednoho království pod vládou Dósta Muhammada Chána a znovu, po čase, pod Šérem Alím, představovalo pouze dočasnou, a do jisté míry náhodnou, fázi v jejich politických dějinách.*“³⁸² Cranbrook souhlasil s Lyttonem, stejně tak zbytek kabinetu nakonec odsouhlasil, že by měly být vytvořeny dva separátní státy z Kábulu a Kandaháru, otevřena ale zůstala otázka statutu Herátu a afghánského Turkestánu.

Mezitím co v Londýně probíhaly diskuze o politických problémech, Roberts očekával změnu dosavadní klidné atmosféry v Kábulu. Snažil se vyhnout potížím vyhlášením amnestie pro všechny, kteří proti Británii bojovali od 2. září, pokud budou ochotni vzdát se dalšího boje a odevzdat své zbraně, v další proklamaci to formuloval následovně: „*Obdržel jsem informace, které ukazují, že někteří z těch, kdo bojovali proti britskému postupu tak činili na základě domněnky, že je emír držen v britském táboře násilím. Tito lidé, ačkoliv byli nepřátelští vůči britské vládě,*

³⁷⁸ Telegram generála Robertse zahraničnímu oddělení indické vlády v Simle, 3. listopadu 1879. C. 2457: *Afghanistan (1880)*..., No. 36, Enclosure 7, s. 151.

³⁷⁹ Telegram generála Robertse zahraničnímu oddělení indické vlády v Simle, 4. listopadu 1879. Tamtéž, No. 36, Enclosure 8, s. 151.

³⁸⁰ ROBSON, s. 145.

³⁸¹ Dopis lorda Lyttona (prvnímu ministrovi Londýnské vlády) lordu Beaconsfieldovi, 4. září 1879. ROBSON, s. 145.

³⁸² Dopis indické vlády lordu Cranbrookovi ze 7. ledna 1880. C. 2776: *Afghanistan (1881): No. 1: Further Correspondence Relating to the Affairs of Afghanistan, Including the Recognition of Sirdar Abdul Rahaman Khan as Amir of Kabul*, London 1881, No. 3, s. 5.

nebyli vzbouřenci proti emírovi. A velká britská vláda nehledá důvody k pomstě vůči lidem, kteří již nadále proti ni nevystupují.“³⁸³ Problémem zůstávala také správa zbytku země. Náčelníci, kteří byli na pozicích guvernérů jednotlivých oblastí Afghánistánu, již nebyli ochotni svou funkci plnit, ztratili autoritu nebo se jednoduše přidali na stranu rebelů. Noví, Brity vybraní, náčelníci velice těžko získávali autoritu. V listopadu 1879 tak Roberts řešil také znovuobsazení míst guvernérů afghánského Turkestánu a oblasti okolo Gazní, která byla tradičně asi nejodbojnější oblastí v celém Afghánistánu.

Na začátku prosince zaznamenali Britové zvýšenou aktivitu náboženských vůdců prakticky po celé zemi. Dne 30. listopadu psal vícekrát do Londýna: „*Roberts posílá telegramy o pohybech dobře známých mullů, působících neklid mezi lidmi, zvláště v Kohistánu a Wakhanu, kde je hlášeno větší vzrušení mezi lidmi. Roberts předpokládá, že odchod emíra, který je plánovaný na zítra by mohl mít uklidňující efekt.*“³⁸⁴ Ani po odchodu emíra se ovšem situace nezlepšila. Zejména vícekrálem zmíněná oblast Kohistán, ležící na severovýchod od Kábulu byla v zásadě ve stavu otevřené vzpoury, stejně tak Brity dosazený náčelník v Lógarském údolí se dostal do takových potíží, že musel z oblasti uprchnout. Jihozápadní oblasti Maidan a Warhak byly také ve stavu otevřené vzpoury, v jejímž čele stál bývalý důstojník dělostřelectva Muhammad Jan. Klíčového města Gazní se chopili Ghilzajové a z něj také náboženský vůdce sunnitských kmenů, Mishk-i-Alam, vyhlásil *džihád* proti nevěřícím.

Generál Roberts zpočátku ignoroval zvěsti o přípravách většího povstání. V zásadě jediná obranná opatření, která zavedl, bylo posílení opevnění britského tábora v Šerpuru. Dne 7. prosince se ale přeci jen rozhodl pro přímou akci. Generál Macpherson se měl s 1800 vojáky vydat na sever směrem za pevnost Šerpur a poté zahrnout směrem k jihozápadu směrem na městečko Argandab. Druhý generál Baker s 1250 vojáky měl jít naopak na jih a obejít jednotky Muhammada Jana a Mush-i-Alama z této světové strany, poté měl změnit směr postupu na sever a společně měli následně Macpherson s Bakerem zaútočit na afghánské pozice ze dvou stran a rozdrtit je mezi sebou.³⁸⁵ Robertsovy informace ovšem nebyly příliš přesné a navíc do značné míry podcenil rozsah povstání. Generál Massy s kavalerií měl v rámci

³⁸³ Telegram generála Robertse ministerstvu zahraničí indické vlády, 12. listopadu 1879. C. 2457: *Afghanistan (1880)*..., No. 40, Enclosure 4, s. 162.

³⁸⁴ Telegram lorda Lyttona lordu Cranbrookovi, 30. listopadu 1879. Tamtéž, No. 41, s. 167.

³⁸⁵ ATWOOD, s. 106.

Macphersonovy jednotky proniknout přímo k Argandabu nejkratší možnou cestou. Několik hodin po začátku pochodu ale Massyho vojáci narazili na větší množství afghánských vojáků u vesnice Kali Khan asi 10 km na západ od Kábulu. Massy se nejprve domníval, že jde o vojáky, kteří jsou na útěku před Macphersonem, a pokračoval v postupu.³⁸⁶ Když ovšem dosáhl vyvýšeného místa, zjistil, že se nejedná o uprchlíky, ale o hlavní voj armády Muhammada Jana, čítající asi 10 000 mužů, proti nimž stálo pouze 300 Massyho jezdců se čtyřmi děly. Generál se pokusil střelbou z děl a vytvořením obranné formace Afghánce zastavit, ale nebyl příliš úspěšný. Místo střetu bylo natolik blízko, že Roberts slyšel střelbu z děl a rozhodl se ihned vydat na místo střetu, odkud zvuky vycházely. Ve chvíli, kdy k Massymu dorazil, poslal pro dvě roty horalů (*Highlanders*) do Šerpuru a požádal Massyho, aby vydržel, co možná nejdéle. Proběhlo několik útoků jezdeckva, ale ani jeden z nich nebyl příliš úspěšný, navíc se proti Britům postavili i místní vesničané, jejichž náčelník dokonce napadl samotného Robertse. Jezdectvo bylo nuceno se stáhnout z boje a Britové dokonce za sebou museli ponechat svá děla.

Vítězství v tomto menším střetu nebylo ani tak důležité strategicky, ale velice posílilo bojovou morálku Afghánců v okolních vesnicích. Muhammad Jan v podstatě porazil Brity manévrováním, jelikož se vyhnul oběma silným vojenským útvarům generálů Bakera a Macphersona a porazil Brity na citelném místě velice blízko hlavního města. Tato skutečnost tak mimo posílení morálky bojovníků stávajících přivedla do jeho tábora i spoustu nových a hnutí odporu proti Britům začalo získávat na síle. Afghánské jednotky se najednou objevovaly na více místech v okolí hlavního města. Muhammad Jan se svými vojáky zaujal pozici na hřebenu zvaném Takht-i-Shah na jihozápadní straně Kábulu, Robertsův první pokus o vytlačení Afghánců z této pozice skončil nezdarem, nicméně o den později, 13. prosince, se mu s posilami v podobě Bakerova oddílu, podařilo uspět.³⁸⁷

Hned 14. prosince se ale Afghánci shromáždili znovu, tentokrát severozápadně od Kábulu na vrchu jménem Asmai-Koh, byl proti nim vyslán vojenský oddíl, ale postavení Afghánců bylo příliš výhodné, aby je Britové porazili a afghánský protiútok přinesl nejen ústup britských sil, ale i ztrátu dvou děl. Ve stejnou dobu se Afghánci shromáždili také na vrcholku Siah Sang na východní straně města. Jezdectvo, které proti nim bylo vysláno, je sice udrželo na tomto kopci, ale

³⁸⁶ HEATHCOTE, s. 119.

³⁸⁷ Více tamtéž, s. 119–122.

nebylo schopno je vytlačit z Kábulu. Generál Roberts byl v tuto chvíli ve velice vážné situaci. Neměl žádné informace o počtu Afghánců či o pohybu dalších vojsk nepřítele a navíc jeho taktika odděleně porazit veškerá ohniska odporu přestala být proti takto rozsáhlému povstání použitelná. Dne 14. prosince 1879 psal do Kalkaty: „*bojovali jsme celé dopoledne s velkým úspěchem, ale nepřítel stále přichází v takových počtech, že jsem se rozhodl shromáždit své vojsko v opevněných Šerpuru, vzdávající-se výšin nad městem a Balla Hissaru, jelikož není možné držet natolik rozlehlé území proti tak velkému počtu nepřátel.*“³⁸⁸ Ústup byl sice spořádaný, ale boje posledních tří dnů si vyžádaly relativně velké ztráty na britské straně, Howard Hensman napočítal 83 mrtvých a 192 zraněných.³⁸⁹ Opuštění Kábulu znamenalo ztrátu možnosti komunikace se zbytkem britských vojsk v Afghánistánu.

V této chvíli byla posádka Šerpuru v podobné situaci jako britská posádka Kábulu v prosince 1841. Nicméně tentokrát byli Britové nejen zkušenější, tzn., že nevyjednávali, ale také výrazně akceschopnější. Armáda byla dobře zásobena minimálně na měsíční obléhání, jelikož generál Roberts shromažďoval zásoby již od počátku svého působení v Kábulu a navíc sám vrchní velitel byl ve výrazně lepším zdravotním stavu než generál Elphinstone v roce 1841, přičemž jeho velitelské kvality a akceschopnost byly také výrazně větší. Britům pomohl velmi výrazně ještě jeden faktor, totiž absence silné osobnosti na afghánské straně. Muhammad Jan totiž nebyl tak diplomaticky a vojensky schopný jako Muhammad Akbar Chán v roce 1842.³⁹⁰

První krokem vůdce povstalců byl pokus o vyjednávání, nabídl Robertsovi bezpečný odchod do Indie, pokud bude Jakúb Chán vrácen jako vládce do Kábulu, v případě odmítnutí Afghánští zástupci vyhrožovali: „*Máme lakh (100 000 – pozn. J. K.) mužů. Jsou jako psi nedočkaví vrhnout se na svou kořist. Nemůžeme je kontrolovat o moc déle.*“³⁹¹ Zkušenosti roku 1841 byly ale natolik varovné, že se v táboře prakticky vůbec neuvažovalo o přijetí těchto podmínek a byly ihned odmítnuty. Dalších šest dní probíhaly občasné útoky a rabování Kábulu. Britské posádce Šerpuru se ovšem už blížila pomoc, z východu se blížily jednotky generála Gougha, které šly z oblasti Džalálábádu a jejichž přesun do Kábulu byl plánován

³⁸⁸ Telegram generála Robertse lordu Lyttonovi ze 14. prosince 1879. C. 2457: *Afghanistan (1880)*..., No. 48, Enclosure 12, s. 182.

³⁸⁹ HENSMAN, s. 218.

³⁹⁰ HEATHCOTE, s. 125.

³⁹¹ Tamtéž, s. 125.

těsně před vypuknutím povstání, 21. prosince byl obnoven kontakt s těmito silami pomocí Heliografu.

Neupřímnost vyjednávání dokazovala také skutečnost, že Mušk-i-alam v Kábulu bez ustání vyhlašoval, že posádka Šerpuru dopadne jako Britové v roce 1841. Heliografické spojení s Charlesem Goughem neušlo ani afghánskému velení, to tedy muselo urychlit přípravy na plánovaný útok proti britskému táboru. Posádka ho očekávala již od začátku obležení a po několika dnech už se jí čekání zajídalo, vojenský zpravodaj Howard Hensman si 20. prosince zapsal: *„Čekání na útok vyrostlo do tak strašné monotónnosti, že denně proklínáme taktiku uplatňovanou Muhammadem Janem, který pouze posílá 200 až 300 ostřelovačů, aby plýtvali svou municí na naše hlídky.“*³⁹² Útok nakonec přišel 23. prosince 1879, už před jeho realizací věděl Roberts, zásluhou špiónů v Kábulu, jak bude útok veden. Ze západní strany měl na pevnost být veden klamný útok, načež hlavní voj měl zdolat zdi na východní straně a za podpory dělostřelectva prorazit jednu z bran do Šerpuru. I přes to, že Muhammad Jan disponoval armádou o počtu několika desítek tisíc mužů,³⁹³ útok narazil na tvrdý odpor a skončil stejně rychle, jako začal.

Britové věděli, že signál pro útok bude zapálení ohně na vrchu jménem Asmai, ten byl zapálen v 5 hodin a 30 minut ráno. Začal klamný útok, vedený Ghilzaji, který byl ovšem velice rychle odražen a nevyžádal si přísun žádných posil, načež v 7 hodin začal útok i hlavní voj Ghilzajů, Hensman popsals scénu následovně: *„Zpoza příkopů a zdí na východní straně Šerpuru vycházel řev hlasů tak silných, jakoby se jednalo o armádu 50 000 bojovníků, která se řítí na naši úzkou řadu mužů. Vedená svými Ghilzaji hlavní síla Afghánců, schovaná ve vesnicích a křovích na východní straně Šerpuru, vyrazila v těsném davu a naplnila prostor zvuky svého válečného pokřiku 'Allah-il-Allah!', řev postupoval vpřed, společně s postupujícími řadami vojáků, odpovědí byla ale taková salva z mušket, že byl ihned přehlušen.“*³⁹⁴ Okolo poledne začali Afghánci definitivně ustupovat a bylo jasné, že útoky už nebudou pokračovat.

V tu chvíli převzal iniciativu generál Roberts. Ustupující afghánské síly byly pronásledovány kavalerií a pobíjeny do posledního muže. Odhadované ztráty

³⁹² HENSMAN, s. 242.

³⁹³ Jedna se o pouhý odhad, jednotlivé zdroje se dosti liší, číslo 60 000 odhadoval Roberts, MacGregor odhadoval 15 000, Howard Hensman pro změnu 20 000.

³⁹⁴ Tamtéž, s. 252.

v řadách Afghánců jsou 1000 mužů a na britské straně 18 mrtvých a 68 raněných.³⁹⁵ Hlavní město našli Britové v katastrofálním stavu. „*Každý dům, patřící velmožům, kteří byli známi svými sympatiemi k Britům, byl vykraden a na trzích jsou všechny obchody mimo těch muslimských zničeny. Dveře a okna jsou rozbita, zdi strženy, truhlářská práce poničena, podlahy vykopány a majetek odnesen.*“³⁹⁶ Roberts ovšem neopakoval řádění politických tribunálů z října 1879, ale naopak udělil všem obyvatelům amnestii.

Obnovení britské moci v Kábulu znamenalo nutnost znovu se zabývat politickým uspořádáním země. Již dříve bylo rozhodnuto o rozdělení země, které bylo započato nabídnutím pozice guvernéra Kandaháru jmenovci bývalého emíra, Šéru Alímu, který ji přijal a v květnu 1880 nakonec na tuto pozici také nastoupil. Větší problémy byly s městem Herát. Britové se obávali přímo kontrolovat tuto pohraniční pevnost, protože by to mohlo způsobit ochlazení vztahů s Persií, což by hrozilo její intenzivnější spoluprací s carským Ruskem, vedoucí k obsazení Mervu a dalšímu postupu Ruska Střední Asii. Britové se tedy rozhodli k otočení své dosavadní politiky o 360° a naznačili Šáhovi, že pokud se mu podaří pevnost obsadit, nebudou nic namítat proti jejímu ovládnutí Peršany. Poslední velké město, jehož situaci bylo potřeba vyřešit, byl Kábul. Britové deklarovali, že uznají jakéhokoliv vládce, kterého si afghánské obyvatelstvo zvolí, kromě Jakúba Chána.³⁹⁷ Byli ochotni ho podporovat finančně i vojensky při uchopení moci a poté se ze země stáhnout.

Britská kontrola Afghánistánu byla v této době velice omezená a v podstatě jedinými bezpečně kontrolovanými místy byla města Kandahár, Kábul a Džalálábád a jejich nejbližší okolí. Generálové, stejně jako vláda v Indii, si byli vědomi nebezpečnosti této situace, a proto bylo naplánováno, že jakmile se vhodný vládce Kábulu najde, bude veškerá britská vojenská síla ze země odsunuta. Začaly tedy plány na poslední vojenský zásah, který připraví půdu pro následnou evakuaci. V lednu 1880 bylo rozhodnuto, že plán bude obsahovat čtyři kroky: 1) Bengálská divize generála Stewarta se přesune z Kandaháru do Kábulu a to cestou okolo Gazní, 2) Robertsovi vojáci se pokusí pacifikovat nejodbojnější oblasti v okolí Kábulu, jmenovitě provincie Kohistán a Bamijan, 3) jednotky operující v Kurramském údolí

³⁹⁵ HEATHCOTE, s. 125.

³⁹⁶ HENSMAN, s. 259.

³⁹⁷ Jakúb Chán byl nepřijatelný jako pro Robertse, tak pro Lyttona, a to z toho důvodu, že mu oba dva dávali za vinu smrt Cavagnariho.

se měly přesunout do Kábulu přes Šutagardanský průsmyk a 4) vojska generála Brighta z Džalálábádu měla dokončit plánované expedice proti Ghilzajům mezi Kábulem a Džalálábádem, které musely být pozastaveny z důvodu nutnosti posílit Kábul v prosinci 1879. Základním cílem tohoto plánu bylo tedy posílit posádku Kábulu a znovu ovládnout komunikace vedoucí Chajbarským a Šutagardanským průsmykem.

Plány vrchního velitele indických vojsk sira Fredericka Hainese se ovšem ukázaly jako příliš ambiciózní. Chronický nedostatek prostředků pro zásobování vojsk a jejich velká nemocnost způsobily, že byla postupně odvolána výprava Robertse do Kohistánů a Bamianu, Brightova expedice proti Ghilzajům i opětovné obsazení Šutagardanského průsmyku. Z velkých plánů tedy zůstala jen expedice k obsazení Gazní a posílení Kábulu v režii generála Stewarta. Na konci února navíc začal v Afghánistánu působit nový element. Hranice země totiž překročil nejschopnější vojevůdce afghánské občanské války a do této doby host Rusů v Samarakandu, Abdurrahmán.

Byl to syn Afzala Chána, bratra bývalého emíra Šéra Alího a tím pádem i vnuk Dósta Muhammada Chána. Rusové Abdurrahmána již dlouho přesvědčovali k menším výpravám u hranic Afghánistánu, či k přímému návratu, budoucí emír ovšem čekal na správný okamžik. Z jeho paměti se navíc dozvídáme, že na konci roku 1879 se jeho vztahy s ruskou samosprávou v Samarkandu velice zhoršily a to natolik, že si údajně na svou cestu do Afghánistánu byl nucen půjčit peníze bez ruské pomoci. I přes to, že postupoval s protibritskou a náboženskou rétorikou a dá se říci, že se stavěl proti náčelníkům, kteří Brity podporovali, byla indická vláda brzy rozhodnuta, že se pokusí využít jeho silné pozice a nabídne mu Kábulský trůn. Lord Lytton 14. března 1880 psal: *„Je nezbytné nalézt, bez jakéhokoliv zpoždění, nějakou domorodou autoritu, která by byla schopna znovu získat severní Afghánistán, bez rizika okamžité anarchie, během naší evakuace Kábulu ne později než příští podzim a, pokud možno, dříve. Nevidím možnost nalezení kohokoliv v této zemi, kdo by byl natolik silný, aby toto mohl zajistit. Přimlouvám se tedy za brzké veřejné uznání Abdurrahmána, jakožto právoplatného dědice Dósta Muhammada Chána a otevření vyjednávání se sirdary Afghánistánu o nabídnutí afghánského trůnu právě jemu.“*³⁹⁸

³⁹⁸ Telegram lorda Lyttona lordu Cranbrookovi, 14. března 1880. C. 2776: *Afghanistan (1881)*..., No. 8, s. 9.

V podobném duchu byly předány rozkazy Robertsovi, který neměl vystupovat veřejně proti Abdurrahmánovi a měl se snažit mu v jeho cestě bránit co nejméně.

Na konci března 1880 také finišovaly přípravy na Stewartův přesun do Kábulu. Město mělo být ponecháno plně v moci Šéra Alího, jehož pozice byla ovšem zcela závislá na setrvání zbytku vojsk pod vedením generála Primrose, toho měla také posílit část záložní divize z Kvéty. Stewart naplánoval začátek pochodu na 29. března, celou dobu ovšem postrádal jakékoliv instrukce. Ty dorazily až 1. dubna 1880. Vícekrát zde jasně vyjádřil, že si nepřeje žádné rozsáhlejší akce na širokém území, protože jakékoliv další nepřátelství vůči Britům v Afghánistánu je nežádoucí: „*Vše, co je z politického pohledu nezbytné, je Stewartův pochod na Gazní, zničení jakékoliv opozice, která bude přítomna zde či v přímém okolí a započítí komunikace s Robertsem v Kábulu.*“³⁹⁹ Stewartova jednotka čítala zhruba 7300 mužů, doprovázených trémem o zhruba stejném počtu osob.

Není překvapivé, že od počátku byly problémy se zásobováním, i přes to se ovšem Stewart dokázal dostat do Kalát-i-Ghilzai do 6. dubna, oblast mezi tímto městem a pevností Gazní byla naposledy překročena generálem Nottem v roce 1842 a nyní byla centrem opozice vedené Muhammadem Janem a Mušk-i-Alamem. Lord Lytton na Stewarta v tuto chvíli naléhal, aby v postupu neotálel, Gazní dobyl co možná nejrychleji a vydal se do Kábulu převzít velení nad jednotkami v severním Afghánistánu. Až 19. dubna narazili Britové na větší afghánský odpor. Podél cesty na kopcovitém výběžku jménem Ahmed Khel, asi 9 km jižně od Gazní, se shromáždila větší skupina afghánských bojovníků. Stewart plánoval útok ze dvou stran, který by přinutil koncentrovat afghánské síly na jednom místě a posléze je rozehnat dělostřelectvem. Ještě než se přistoupilo k provedení prvního britského útoku pěchotou, převzali iniciativu Afghánci a připravující se britské síly vzali útokem. Z vyvýšených míst sestupovala afghánská pěchota i kavalerie, která provedla zvláště nepříjemný výpad proti zadnímu voji Stewartovy armády. Tento nečekaný a rychlý útok zpočátku slavil úspěch a Afghánci se dostali až na vzdálenost několika stovek metrů od životně důležitého dělostřelectva. Britové brzy dokázali obnovit pořádek ve svých řadách a Afghánce přinutit k ústupu. Ztráty na britské straně byly relativně nízké, pět mrtvých a 12 raněných, ztráty Afghánců se odhadují na 3000 mužů z 15 000 zúčastněných.

³⁹⁹ ROBSON, s. 190.

Po bitvě Stewart pokračoval v postupu a 21. dubna dosáhl pevnosti Gazní. Přes pověsti o armádě až 30 000 mužů, kterou měli shromažďovat Muhammad Jan a Mušk-il-Alam neproběhla okolo Gazní již žádná větší bitva, Stewart měl spíše problémy s nalezením guvernéra, který by město převzal do své správy a byl nakloněn Britům. Nakonec zvolil Muhammada Alama, který místo přijal pod dvěma podmínkami: 1) Stewart mu poskytne vojenskou podporu, pokud bude potřeba a 2) dědic trůnu po Jakúbu Chánovi a jeho syn Musa Jan zůstane v Gazní pod ochranou Muhammada Alama. Stewart podmínky přijal, jelikož chtěl udržet klid v oblasti téměř za každou cenu a 25. dubna se vydal směrem na Kábul, dne 2. května do města dorazil.

Politická situace v metropoli severního Afghánistánu se za měsíc březen změnila. Vzbouření náčelníci v čele s Muhammadem Janem začali být ochotni k vyjednávání. Dne 11. dubna vyrukovala skupina náčelníků nejmocnějších kmenů (Ghilzajů, Tádžiků, Durránijů a Mangalů) s dokumentem, kde požadovala návrat emíra Jakúba Chána, jakožto vládce sjednoceného Afghánistánu, okamžitou ekonomickou pomoc a ujednání, že jakýkoliv britský agent v Afghánistánu musí být muslim. Tyto podmínky ani v nejmenším nekorespondovaly se zájmy Velké Británie a není tak překvapením, že jednání, která proběhla o 2 dny později, nevedla k žádným uspokojivým výsledkům. Politický agent Británie v Kábulu Lepel Griffin trval na tom, že emírem se může stát kdokoliv kromě Jakúba Chána a že Kandahár jednoznačně musí zůstat samostatným knížectvím.

Tím se stala aktuálnější otázka možného nástupu Abdurrahmána. Lepel Griffin mu poslal první dopis již 1. dubna 1880 a 23. dubna mu došla odpověď, kde se Abdurrahmán jasně vyjádřil, že nehodlá jít přímo proti ruským zájmům, jelikož byl „*po 12 let ruským čestným hostem a obdržel od nich mnoho laskavostí,*“ ale pokusí se „*být vždy přítelem obou mocností*“⁴⁰⁰ aniž by bylo nutné si jednu z nich znepřátelit. Měl ovšem zájem pouze o vládu ve sjednoceném Afghánistánu. To odmítal Lytton a v instrukcích Lepelovi trval na tom, že Kandahár nebude pod kontrolou budoucího emíra. Nabízel Abdurrahmánovi předání Kábulu bez jakýchkoliv podmínek, pokud bude schopen ho udržet. Nicméně za každých okolností chtěl vícekrát opustit Afghánistán do října 1880. Plánované vojenské tažení

⁴⁰⁰ Telegram britského agenta v Kábulu Lepela Griffina indické vládě v Simle, 23. dubna 1880. C. 2776: *Afghanistan (1881)*..., No. 14, Enclosure 2, s. 23.

mělo mít jen dva cíle: 1) pomstít smrt Cavagnariho a jeho společníků a 2) zajistit území, která byla získána smlouvou z Gandamaku.⁴⁰¹

Dne 30. dubna Lepel Griffin poslal Abdurrahmánovi odpověď vícekráte, ale nezmínil v ní plánovaný odchod britských vojsk, což byl sice Lyttonem velice kritizovaný, ale z praktického pohledu velice chytrý krok. Ve chvíli, kdy by vešlo ve známost plánované opuštění Afghánistánu britskými vojsky, stačilo by Abdurrahmánovi počkat na jeho uskutečnění a posilovat svou pozici náboženskou válkou, propagandou a protibritskou rétorikou, už by jednoduše nepotřeboval vyjednávat.

⁴⁰¹ Dopis zapisovatele ve službách indické vlády na ministerstvu zahraničí A. C. Lyalla Lepelu Griffinovi z 27. dubna 1880. Tamtéž, No. 14, Enclosure 4, s. 24–28.

6. Bitva u Kandaháru, nástup Abdurrahmána na afghánský trůn a konec války

Počátkem května 1880 proběhla v britském táboře řada změn. Stewart dorazil do Kábulu a převzal vrchní velení nad zdejšími jednotkami. Frederick Roberts to nesl velice těžce, Lepelu Griffinovi psal: „*Jsem osobně velice sklíčený myšlenkou být vyměněn za sira Donalda Stewarta. Byl jsem zde od počátku a upřímně jsem doufal, že uvidím také konec celé záležitosti.*“⁴⁰² Ještě důležitější změny přišly z Londýna. V roce 1880 totiž v Británii proběhly volby, které vyhráli liberálové. Odstoupil tedy Benjamin Disraeli, v této době již hrabě z Beaconsfieldu, a nastoupil muž, který válku v Afghánistánu celou dobu ostře kritizoval, stejně jako imperiální politiku konzervativců, William Ewart Gladstone. Změny se samozřejmě dotkly i indické vlády. Lorda Cranbrooka nahradil v úřadu ministra pro Indii lord Hartington a na místo vícekrát usedl lord Ripon.

Stewart byl od počátku svého působení na novém postu přesvědčen o nutnosti omezit počet vojáků v Afghánistánu. Byl si zaprvé vědom omezených finančních možností, kterými indická vláda disponovala a také obtížnosti udržet početné regimenty v bojové pohotovosti. Jeho plány ovšem hatila zvýšená aktivita okolních kmenů. Příchod Abdurrahmána totiž znamenal další aktivizaci protibritských sil a i přes jeho vyjednávání s Brity působila více jeho protibritská rétorika. Tyto nálady přinesly další problémy v zásobování, protože vesničané nebyli ochotni nadále Britům prodávat své zásoby potravin a tažný dobytek.

Britská posádka v Kábulu musela navíc čekat na instrukce od nové vlády. Liberálové i přes Lyttonovy návrhy nebyli ochotni s prosazováním nové politiky otálet. Lord Ripon navíc zastával značně odlišné názory na uspořádání v Afghánistánu než dosavadní vláda. Jediné, v čem se budoucí i stávající vícekrálové shodovali, byla nutnost válku ukončit a evakuovat Brity ze země, stejně jako snaha udržet ruský vliv mimo Afghánistán. Na rozdíl od konzervativců chtěli Hartington s Riponem udržet silný a jednotný Afghánistán a byli ochotni do jeho čela znovu postavit Jakúba Chána. I přes to ovšem Ripon souhlasil s dalším vyjednáváním s Abdurrahmánem, a to čistě z nutnosti, jelikož jednání s ním byla už v plném proudu.

⁴⁰² ROBSON, s. 203.

Abdurrahmán chtěl ovšem nejdřív odpověď na několik základních otázek, zajímal ho pozdější statut Kandaháru, rozsah území, které by navrácený Afghánistán zahrnoval, dále zda bude britské vojsko nebo agenti dále setrvávat v zemi, jak Británie podpoří nového vládce a co bude očekávat jako protislužbu.⁴⁰³ Griffin odpověděl v souladu s instrukcemi z Londýna až v polovině června 1880, požadoval, aby se Abdurrahmán vzdal kontroly své zahraniční politiky, za což mu Británie nabídla pomoc při jakékoliv nevyprovokované agresi zvenčí a zároveň mu umožnila ovládnout Herát, pokud to vlastními silami dokáže, přičemž Kandahár měl zůstat nadále samostatný. Abdurrahmán měl také přijít o oblasti Sibi a Pišin a v Kábulu měl pobývat britský agent muslimského vyznání.⁴⁰⁴ Ve vztahu ke Kandaháru byla odpověď, vzhledem k politickým cílům liberálů, celkem překvapivá, ale Riponovi se zdálo nečestné rozbít veškeré dohody, které byly do této chvíle uzavřeny s guvernérem Kandaháru, Šérem Alím.⁴⁰⁵

Odpověď Abdurrahmána vykazovala známky jeho spokojenosti s nabídkou, kterou Britové učinili, nesouhlasil ovšem s odtržením Kandaháru, důvody popsal Abdurrahmán následovně: „*Kandahár je městem královské rodiny a bez připojení takového města by mělo království velice malou cenu.*“⁴⁰⁶ Tato odpověď dala Britům důvod k obavám. Abdurrahmán byl z kmene Durráníjů, mohl se tedy spolehnout na jejich pomoc, navíc jeho postup směrem na Kábul mohl ještě více zkomplikovat situaci v okolí města a motivovat kmeny, které zde přebývaly, tedy i Durránijs, k agresivnějšímu postupu vůči britským vojákům. Tyto nálady se projevovaly už nyní, ale omezené vojenské výpravy do inkriminovaných oblastí vždy zamezily rozšíření nepokojů a většinou se obešly bez větších bojů. Město samotné dle Howarda Hensmana velmi prosperovalo, ve svém deníku napsal: „*Nyní je Kábul prosperující a klidný jako nebyl již po několik generací. Pověsti o nové válce a zákeřné intriky související s příchodem Abdurrahmána ze severu či shromažďování kmenů v okolí Gazní, prochází okolo hlav obyvatel jako nepravidelný vítr po jezerní hladině, narušující poklidný povrch, ale nenechávající žádné trvalé stopy.*“⁴⁰⁷

Menším útokům stále čelily oddíly chránicí komunikace v Chajbarském průsmyku a v Kurramském údolí. Zejména na sever od Džalálábádu, mezi řekami

⁴⁰³ Dopis Abdurrahmána Lepelu Griffinovi, 16. května 1880. KHAN, s. 193.

⁴⁰⁴ Dopis Lepela Griffina Abdurrahmánovi, 14. června 1880. Tamtéž, s. 194–195.

⁴⁰⁵ Korespondence mezi indickou vládou a Šérem Alím, 14. a 19. května. C. 2776: *Afghanistan (1881)*..., No. 16, 17, Enclosures 1, 2, s. 34–36.

⁴⁰⁶ KHAN, s. 195.

⁴⁰⁷ HENSMAN, s. 407.

Kábul a Kunar se shromažďovaly oddíly vedené mullou Kalilem, který Britům vyhlásil svatou válku. Proběhlo ovšem pouze několik menších střetů a ve většině případů se bojovníci rozptýlili ještě před příchodem britských vojsk do oblasti.

Neustálá hrozba možného většího povstání donutila Brity k jediné možné politice, totiž uznání Abdurrahmána jako emíra. I přes naléhání Lepela Griffina budoucí emír stále odmítal přímé setkání s Brity v Kábulu. Stále totiž upevňoval svou vlastní pozici, zejména v tradičně dosti nezávislém Kohistánu, který ale vzhledem ke své pozici poblíž hlavního města, představoval strategicky velice důležitou oblast pro každého vládce Afghánistánu. Během tohoto období dostal na svou stranu i Muhammada Jana a Mušk-il-Alama, a to i přes to, že již v červnu 1880 deklaroval, že se s Brity hodlá domluvit.

V červenci dostal generál Stewart jasné instrukce, že by měl co nejvíce urychlit evakuaci Britů z Kábulske oblasti. Měl nabídnout Abdurrahmánovi trůn, ovšem za britských podmínek, nemělo být žádné vyjednávání, a pokud by odmítl, měla být vláda předána skupině příbuzných Šéra Alího. Korespondence mezi Griffinem a Abdurrahmánem nyní probíhala ve velmi přátelském duchu.⁴⁰⁸ Dne 22. července bylo svoláno velké setkání náčelníků. Lepel Griffin ho začal projevem, jehož poslední část zněla: „*Britská vláda si nepřejí nic jiného než Vaši prosperitu a štěstí a pouze za tímto účelem dnes uznává sirdara Abdurrahmána emírem Kábulu.*“⁴⁰⁹ Osobní setkání ovšem proběhlo až 31. července, kdy bylo Abdurrahmánovi předáno formální uznání od vicekrále.⁴¹⁰

Tento extrémně rychlý postup byl způsoben změnou situace na jihu Afghánistánu. Britům, a v podstatě i Abdurrahmánovi, se zde postavil nový protivník, bratr Jakúba Chána, Ajjúb Chán, a porazil Brity u Maiwandu. Jeho vzestup vyvolal v Kábulu obavy z reakce Abdurrahmána, ten ale vnímal tuto situaci jako možnost, jak s britskou pomocí ovládnout Kandahár. Dokonce i Mušk-il-Alam se postavil na stranu Británie a prohlásil, že Afghánci přijmou jakéhokoliv vládce, kterého jim Británie nabídne, pokud bude konečně ukončena nejistota mezi lidmi.⁴¹¹

Stewart řešil na konci července 1880 dvě otázky, totiž zda se má pokračovat v plánované evakuaci vojsk a zda bude možné pomoci Kandaháru a případně jakým

⁴⁰⁸ Viz korespondence mezi Abdurrahmánem a Lepelem Griffinem mezi 8. a 16. červencem 1880. C. 2776: *Afghanistan (1881)*..., No. 19, s. 50.

⁴⁰⁹ HENSMAN, s. 440.

⁴¹⁰ Dopis Lepela Griffina Abdurrahmánovi z července 1880. C. 2776: *Afghanistan (1881)*..., No. 18, Enclosure 2, s. 40.

⁴¹¹ ROBSON, s. 210.

způsobem. Se souhlasem z Londýna rozhodl, že evakuace bude pokračovat a bude dokončena do 10. srpna. Jeho rozhodnutí pramenilo i z obavy, že další odklad by znamenal podkopání pozice Abdurrahmána, jehož pomoc byla pro hladký průběh evakuace velmi důležitá. Ohledně pomoci Kandaháru bylo rozhodnuto vyslat posily z Kvéty, skrze Bolanský průsmyk. Stewart dále rozhodl, že bude vyslána do metropole jižního Afghánistánu také část britských vojsk z Kábulu.

Do čela této jednotky byl postaven generál Frederick Roberts. Rozhodla o tom schůze indické vlády v Simle z 30. července, vrchní velitel britských vojsk v Indii sir Frederick Haines lordu Riponovi napsal: „*Pokud má armáda jít (Z Kábulu do Kandaháru – pozn. J. K.), bude pod vedením generála Robertse, nelze to udělat lépe. Vzhledem ke svému statutu v Afghánistánu pak generál převezme vrchní velení od generála Primrose.*“⁴¹² Výběr Robertse určil i jednotky, které půjdou s ním. Frederick Roberts si velice oblíbil zejména 92. prapor skotských horalů a jednotky Gurkhů a Sikhů, naopak odmítal, po jejich zradě u Peiwar Kotal, vzít do své jednotky jakékoliv Paštúny. Bylo do jisté míry překvapivé, že Roberts s sebou nevezl žádné dělostřelectvo, chtěl ale postupovat co možná nejrychleji a spoléhal na dělostřelectvo generála Primrose, které bylo v Kandaháru.

Robertsova divize se ve své finální podobě dělila na tři brigády pěchoty pod prověřenými generály Macphersonem, Bakerem a MacGregorem a jednu brigádu kavalerie, pod taktéž zkušeným generálem Hughem Goughem. Vybrané jednotky byly velice kvalitní, generál Roberts vybíral zejména ty, které se mu v boji osvědčily a které dobře znal.

Evakuace Kábulu byla neméně důležitým úkolem jako pochod Robertse na Kandahár. Rozkaz k odchodu z Kábulu byl vydán 6. srpna 1880, o dva dny později opustil hlavní město i Roberts se svou jednotkou. Dne 11. srpna se setkal Abdurrahmán s generálem Stewartem, poděkoval Britům za to, že ho posadili na trůn jeho předků. Evakuace proběhla bez větších potíží a první jednotky dorazily do Pěšavaru na počátku září. Paralelně s evakuací Kábulu proběhla i evakuace Kurramského údolí. To sice hrálo velkou roli v plánech Robertse, Lyttona a teoretiků Sindhské školy v obraně perimetru Indie, ale nová indická vláda, stejně jako vrchní velitel indické armády jejich entuziasmus nesdíleli. Navíc obrana Šutagardanského

⁴¹² ATWOOD, s. 138.

průsmyku se během války ukázala jako více než složitá. Údolí bylo předáno Wali Mohammedovi s tím, že si kmeny mohou vládnout dle svých zvyků.⁴¹³

Nyní je potřeba vrátit se chronologicky trochu zpět a osvětlit děje, které v první polovině roku 1880 probíhaly v Kandaháru. Zdejší britská posádka na jaře 1880 čítala 12 000 mužů s 20 000 transportními zvířaty. Během zimy let 1879–1880 byla navíc dostavěna železnice ze Sukkuru do Sibi, což výrazně urychlilo přesun jak zásob, tak vojsk z Indie do oblasti Kvéty a tedy i Kandaháru. Navíc Chán Kelátu se ukázal jako dobrý a spolehlivý spojenec, tudíž byly komunikace mezi Kvétou a Kandahárem velice dobře chráněny. V březnu 1880 se ale začala situace pozvolna měnit. Začal se zvyšovat počet případů britských posádek v okolí města a také v okolí pevnost Kalát-i-Ghilzai. Všechny tyto útoky dokázaly britské síly bez větších potíží odvracet a zvládat. V květnu 1880 byl jmenován Šér Alí guvernérem (*wali*) města, když byl s velkou pompou obdarován drahokamy osázeným mečem od generála Primrose.⁴¹⁴

V tuto dobu se na scéně objevil Ajjúb Chán. Byl to mladší bratr Jakúba Chána a v době sporů bratra s otcem stál na straně Jakúba, za což byl nucen uprchnout do Persie. V době, kdy Jakúb Chán vládl v Kábulu, byl v Hérátu zavražděn zdejší guvernér Fakir Ahmed Khan a je vysoce pravděpodobné, že jeho smrt měl na svědomí právě Ajjúb Chán.⁴¹⁵ Dále tedy působil jako guvernér Hérátu. Jednotky, které měly na svědomí útok na britskou ambasádu v Kábulu, byly původně Hérátské, ale není dokázáno, že by se na nepokojích Ajjúb nějak podílel. Jeho nárok na trůn byl ale přinejmenším stejně silný jako nárok Abdurrahmána, dynasticky spíše ještě větší, navíc disponoval většinou dobře vycvičené a zejména s dělostřelectvem velice schopné armády, kterou nechal vycvičit jeho zesnulý otec Šér Alí.⁴¹⁶

Už na konci května začaly do Kandaháru přicházet zprávy, že se Ajjúb Chán připravuje na postup směrem na Kandahár, aby ho stihl ovládnout ještě před tím, než trůn v Kábulu získá Abdurrahmán. Až 21. června ale dorazily ověřené zprávy, že Ajjúb skutečně vyrazil. O sedm dní později psal major St. John z Kandaháru, telegram do Simly, v němž oznamoval, že „*Ajjúb poslal 1200 dopisů do Kábulu, adresovaných náčelníkům a úředníkům, v nichž oznamuje svůj příchod s mocnou*

⁴¹³ ROBSON, s. 217.

⁴¹⁴ HEATCOTE, s. 138.

⁴¹⁵ Dopis indické vlády lordu Cranbrookovi, 25. září 1879. C. 2457: *Afghanistan (1880)*..., No. 24, s. 53.

⁴¹⁶ HEATHCOTE, s. 139.

*armádou.*⁴¹⁷ Proti postupu nového kandidáta na trůn se nejprve postavil guvernér Kandaháru, Šér Alí. Už od počátku žádal o britskou pomoc. Frederick Haines se ovšem obával, že by vyslání brigády na pomoc guvernérovi způsobila oslabení posádky města a indická vláda dlouho s povolením vyslat mu vojsko na pomoc otálela. Mezitím získal plukovník St. John nové informace, do Simly 2. července psal: „*Ajjúb Chán má s sebou 2500 jezdců, včetně 900 příslušníků pravidelné armády, 10 pluků pěchoty, o počtu 350 – 500 mužů a šest baterií artilerie.*“⁴¹⁸ Nakonec bylo odsouhlaseno, že přijde rezervní brigáda od Kvéty a Primrose bude moci poslat brigádu na pomoc Šéru Alímu.

Do čela této brigády byl postaven generál Burrows a čítala zhruba 2300 vojáků. Síly guvernéra Šéra Alího a generála Burrowse se spojily 11. července na břehu řeky Hílmánd, naproti městu Girišk. Den poté ovšem naprostá většinu vojska Šéra Alího povstala. Pěchota se s děly a municí vydala směrem k Herátu, naproti Ajjúbu Chánovi a kavalerie směrem ke Kandaháru. Burrows dokázal získat těžkými boji děla a munici zpět, nicméně početní oslabení jednotek, stojících proti postupujícímu Ajjúbovi se tím ani v nejmenším nevyrovnalo. V dalších dnech se do Kandaháru donesly informace, že Ajjúb míří ke Gazní, aby zde mohl posílit své jednotky a až poté se vydat na Kandahár. Ze Simly přišly jasné rozkazy, že generál Primrose musí udělat cokoliv, co je možné, aby mu tento plán překazil.

Burrows získal informace, že Ajjúb se chystá směrem na Gazní vydat přes vesnici Maiwand, tak opustil své opevněné postavení ve vesnici Khusk-i-Nakhud a vydal se afghánskému vojsku naproti.⁴¹⁹ Obě síly se setkaly asi v 10 hodin ráno, dne 27. července 1880. Britové o síle 2300 mužů se zde postavili proti 8000 příslušníkům pravidelné afghánské armády, k nimž se připojilo 3000 bojovníků na koních a 15 000 kmenových bojovníků.⁴²⁰ Britové i přes to dokázali první útok odrazit, nicméně poté se ozvalo Ajjúbovo dělostřelectvo, navíc Afghánci využili novou taktiku, vzhledem ke svému velkému počtu se rozhodli útočit na Brity ze všech stran najednou, jedinou obranou byly rychlé přesuny jezdeckva, to ale utrpělo velké ztráty od Ajjúbových děl. Po čtyřech hodinách boje byla bitva rozhodnuta

⁴¹⁷ Telegram (politického vůdce posádky v Kandaháru) plukovníka St. Johna indické vládě v Simle, 28. června 1880. C. 2690, C. 2736: *Afghanistan (1880): No. 2: Papers Relating to the Advance of Ayoob Khan on Kandahar*, London 1880, No. 3, Enclosure 1, s. 1.

⁴¹⁸ Telegram plukovníka St. Johna indické vládě v Simle, 2. července 1880. Tamtéž, No. 3, enclosure 8, s. 5.

⁴¹⁹ Telegram majora St. Johna indické vládě, 25. července 1880. Tamtéž, No. 7, Enclosure 9, s. 12.

⁴²⁰ HEATHCOTE, s. 140.

jedním zdařilým útokem. Ghilzajové vzali útokem levé křídlo Burrowsovy brigády a zatlačili pěchotu složenou z nezkušených rekrutů až ke granátníkům. To způsobilo zmatek, který dodal odvalu Ajjúbu Chánovi, aby vyzval celé své vojsko k útoku. Ten se již Britům odrazit nepodařilo a dali se na útek. Uprchlíci byli nemilosrdně pronásledováni zejména Ghilzaji a mnoho jich zahynulo ještě na útěku. Britské ztráty byly 1000 mužů, největší ze všech bitev, které za druhé britsko-afghánské války, utrpěli. Nezdár britských vojsk byl způsoben několika faktory, prvním z nich byla pomalá reakce indické vlády i velitelství armády v Simle, která nerozpoznala blížící se nebezpečí dostatečně brzy a nepřipravila se na něj. Posily z Květy byly poslány příliš pozdě, než aby mohly nějak změnit směřování konfliktu. Stejný optimismus ohledně bezpečí Kandaháru sdíleli i plukovník St. John a generál Primrose. Co se týče generála Burrowse, tak i on, dle Briana Robsona, udělal několik závažných chyb, největší z nich byla asi volba špatné taktiky. Proti soupeři, který měl takovou početní převahu, bylo by vhodnější postupovat spíše útočně než obranným způsobem při vedení bitvy.⁴²¹

Ihned poté, co se v Kandaháru dozvěděli o porážce u Maiwandu, začaly přípravy na obranu města. To pro ni nebylo příliš vhodné, jeho hradby byly značně zastaralé a citadela, která stála na severním konci města, nebyla pro boje příliš vhodná. Nakonec Primrose rozhodl, že se pokusí bránit městské zdi. Hradby byly široké čtyři a půl metru a asi devět metrů vysoké, problémem byla ovšem jejich délka, na obranu pět a půl kilometru dlouhých zdí měl Primrose pouze 5000 mužů, včetně raněných. Z města bylo vykázáno přes 15 000 nespolehlivých Afghánců.⁴²² První známky příchodu nepřítele se objevily 30. července. Malá jednotka kmenových bojovníků byla ale rychle Brity rozprášena. Hlavní síly Ajjúba Chána dorazily k městu až 6. srpna⁴²³ a první děla vystřelila o dva dny později.

O 500 kilometru severněji ve stejnou dobu ze Šerpuru vyrazil generál Roberts.⁴²⁴ Od počátku bylo jasné, že jej nečeká jednoduchý úkol, poručík Travis z praporu Gurkhů si zapsal: „*Chystáme se vyzkoušet dosažení Kandaháru do 1. září, pokud se nám to podaří, bude to samozřejmě něco, o čem se bude hovořit už*

⁴²¹ ROBSON, s. 241.

⁴²² Telegram od plukovníka St. Johna indické vládě v Simle, 2. srpna 1880. C. 2690, C. 2736, *Afghanistan (1880): No. 2: Papers Relating to the Advance of Ayoob Khan...*, No. 10, Enclosure 24, s. 21.

⁴²³ Telegram plukovníka St. Johna indické vládě v Simle, 6. srpna 1880. Tamtéž, No. 21, Enclosure 5, s. 48.

⁴²⁴ ROBERTSON, CH. G., *Kurum, Kabul and Kandahar*, Edinburgh: D. Douglas, 1881, s. 198.

napořád, jelikož je to 37 pochodů, které musíme zvládnout za 23 dní, včetně přestávek.“⁴²⁵ Jednotky byly připraveny na boj, ale bylo pravděpodobné, že postup bude díky podpoře Abdurrahmána i Mušk-il-alama bezproblémový. Pochod z Kábulu do Kandaháru byl rozdělen na tři části: 150 km z Kábulu do Gazní, 215 km z Gazní do Kalát-i-Ghilzai a 140 km odtud do Kandaháru. Do Gazní dorazil Roberts 15. srpna, za den tedy průměrně urazil 22 km v teplotách okolo 32 °C.⁴²⁶ Po dalších osmi dnech byli vojáci v Kalát-i-Ghilzai. Muži byli obaleni v prachu a téměř pořád žízňiví, poručík Robertson psal: *Nejhorší muka, která nás provázela, byla neutuchající žízeň. Rty a hrdlo byly tak vyprahlé, že je ani šálek vody nedokázal zchladit. A sny podobné Tantalově nekonečnému mučení vysychajícím rudým šálkem žlutohnědého moštu obvykle pronásledovaly mou představivost, až jsem myslel, že když něco nevypiji, tak se vypařím.*“⁴²⁷ Během Robertsova pochodu čelil Kandahár Ajjúbovu obléhání, i přes obsazení okolních vesnic a ztráty zejména v průzkumných jednotkách se dařilo město úspěšně bránit.

Poslední část pochodu z Kalát-i-Ghilzai do Kandaháru byla pro vojáky asi nejjednodušší, z pevnosti Ghilzajů získali zásoby a krmení pro transportní zvířata. Dne 27. srpna 1880 přišly Robertsovi zprávy, že Ajjúb zanechal obléhání a začal budovat opevnění na západ od Kandaháru a připravovat se na bitvu. Dne 28. srpna se setkal Roberts kousek od Kandaháru s plukovníkem St. Johnem, aby naplánovali, kde by bylo nejlepší se s Ajjúbem utkat. O 3 dny později dosáhl Roberts Kandaháru, necítil se ovšem příliš dobře: *„Horečka, která mě napadla, mě udržovala velice slabého, nebyl jsem schopen jízdy na koni.*“⁴²⁸ Po příjezdu převzal nemocný Frederick Roberts vedení do generála Primrose a i přes to, že z Květy byly na cestě posily pod vedením generála Phayreho, rozhodl se, že nebude vyčkávat a hned další den svede s Ajjúbem bitvu.

Ajjúb zaujal pozici za řadou zubatých hřebenů hor na okrajích asi 5 kilometrů vzdáleného údolí řeky Argandab. K postavení afghánského *sirdara* vedly dvě cesty, jedna přes horské sedlo Baba Wali, která ale byla velmi riskantní a druhá z jižní strany přes kopec Pir Paimal. Robertsův plán byl velmi podobný jako u Peiwar Kotal a u Kábulu. Primroseovi vojáci Bombajské pěchoty měli předstírat čelní útok na sedlo Baba Wali, zatímco sám Roberts povede hlavní útok přes kopec Pir Paimal a

⁴²⁵ ATWOOD, s. 141.

⁴²⁶ ROBERTSON, s. 205.

⁴²⁷ Tamtéž, s. 201–202.

⁴²⁸ ROBERTS, s. 356

generál Gough s kavalerií odřízne Afgháncům únikovou cestu. Proti 11 000 mužů a 32 dělům britské armády stálo 4500 vojáků pravidelné afghánské armády a 8000 kmenových bojovníků s 32 děly.⁴²⁹ Ráno 1. září 1880 bitva začala salvou britského dělostřelectva. Primrose poté provedl výpad na Baba Wali a brigáda generála Macphersona, složená a zejména z Nepálských Gurkhů a skotských horalů dobyla několika útoky kopec Pir Paimal, ve 12 hodin byly tedy první cíle splněny. Zejména fanatičtí Ghilzajové nadále kladli značný odpor, ten byl ovšem překonán a Afghánci se dali na útěk. Goughovi se sice nepodařilo přetnout jejich cestu ústupu, ale nebylo to překvapivé, protože Afghánci se vždy dokázali velice rychle rozptýlit po prohrané bitvě. Afghánci pravděpodobně ztratili 1200 mužů a dalších 1200 bylo raněno, britské ztráty čítaly 40 mrtvých a 228 raněných.

Macphersonova brigáda okupovala Ajjúbův tábor a Roberts se vydal se zbytkem vojsk do Kandaháru. Již další den se MacGregorova brigáda vydala zpět do Indie a i Robertsovi byl zejména ze zdravotních důvodů doporučen rychlý návrat do Anglie. Generál ale odmítl, dokud nebude vyřešen statut Kandaháru a jeho další osud. Proběhly dvě trestné výpravy proti kmenům v okolí Kandaháru a 15. října 1880 se i Roberts rozhodl Kandahár opustit a vrátit se do Anglie. Svým vítězstvím u města si získal velkou reputaci v celé Británii.

Celý podzim 1880 probíhala diskuze o dalším osudu metropole jižního Afghánistánu. Až na konci roku 1880 instruoval lord Hartington lorda Ripona, že argumenty sindhské školy obrany Indie byly nakonec odmítnuty a nejlepším způsobem, jak se zbavit ruského nebezpečí bude obranná politika. Ripon měl začít s evakuací Kandaháru hned, jak to bude možné.⁴³⁰ Bylo rozhodnuto, že město bude předáno Abdurrahmánovi, nicméně britská vojska se neměla podílet na bojích proti Ajjúbu Chánovi, který znovu shromažďoval síly na ovládnutí města v případě odchodu Britů. Poslední vojáci impéria opustili Afghánistán 23. května 1881.

Útok Ajjúba Chána přišel v červenci 1881, kdy dokázal porazit oddíly Abdurrahmána a na krátký čas obsadit Kandahár. Emír ovšem shromáždil nové síly a hned v srpnu 1881 město obsadil zpět, a jelikož dokázal využít nepřítomnosti Ajjúba v Hérátu a ovládnout ho jednotkami z afghánského Turkestánu, získal dobytím města nadvládu nad celým panstvím svého děda Dósta Muhammada Chána.

⁴²⁹ ATWOOD, s. 151–153.

⁴³⁰ ROBSON, s. 265.

Ajjúb Chán se uchýlil do Persie a posléze paradoxně pod ochranu Británie, kde žil mezi lety 1888 až 1914.

Osud Britů, podílejících se na válce byl rozmanitý. Asi nejvíce na své neúspěchy doplatili generálové Burrows a Primrose, jimž byla připsána vina za nezdar u Maiwandu. Jejich vojenská kariéra válkou v Afghánistánu skončila. Pro spoustu důstojníků měla válka i pozitivní důsledky. Vysokých hodností dosáhli například Macpherson, Baker či MacGregor. Největší slávu a vzestup ovšem zažil Frederick Roberts. Úspěchy v Afghánistánu mu získaly pověst, která byla podobná například generálu Wolseylemu. Oba muži byli rivaly po dalších 20 let. Roberts byl dlouhou dobu vrchním velitelem britských vojsk v Indii a po úspěšném vstupu do Búrské války se stal také posledním vrchním velitelem vojsk celého impéria. Roberts byl velice schopným polním velitelem. Nebál se riskovat a jeho odvážné operace většinou až překvapivě vycházely. Byl navíc velice šikovný v souvislosti s ohlasy tisku, po špatné zkušenosti s dopisovatelem listu *London Standard* si začal dávat velký pozor a pochopil dříve než většina generálů důležitost svého obrazu v tisku.

Finanční náklady na konflikt byly obrovské, mluví se až o 19,5 milionu liber šterlinků,⁴³¹ což byla částka doopravdy enormní. Je ovšem skutečností, že britská Indie byla i přes hladomor ve velice dobré finanční situaci a stejně tak impérium jako celek bylo na vrcholu své politické i ekonomické moci.

⁴³¹ ROBSON, s. 277.

Závěr

Britsko-afghánské vztahy v 19. století procházely mnoha peripetemi. Od počátku v roce 1808 představovaly velice důležitou a pro obranu Indie klíčovou záležitost zahraniční politiky Velké Británie. Afghánistán na počátku 19. století prošel velice dlouhou a vyčerpávající vnitropolitickou krizí, která způsobila ztrátu historicky i ekonomicky významných území, ovládnutých krátce existující říší Sikhů. Velká Británie vnímala Sikhy jako svého spojence již od roku 1809 a dokud trvala vláda maharádži Randžída Singha, neměla žádný důvod se o loajalitu Sikhů obávat. V Afghánistánu moc nakonec uchopil emír Dóst Muhammad Chán. Jeho prioritou v zahraniční politice bylo získat zpět území ztracená během občanské války, zejména etnicky i historicky afghánský Pěšavar.

Rusko v první polovině 19. století prožívalo velký mocenský rozmach, který se mimo jiné projevil ambicemi ve Střední Asii, jednalo se zejména o Brity velice citlivě vnímanou expedici do Chivy. V této době ještě neuspěla, ale způsobila posílení protiruských nálad na Britských ostrovech. Tyto nálady byly během třicátých let dále posilovány ruskou podporou Persie, která měla dlouhodobě ambice k ovládnutí východoafghánské pevnosti Herát. Velká Británie se velice obávala růstu vlivu Ruska v Afghánistánu, ale spojení s Dóstem Muhammadem Chánem stála v cestě jeho ambice na zisk Pěšavaru, která znemožňovala velkou alianci Britské Indie, Sikhů a Afghánců. Generální guvernér Indie, lord Auckland, nakonec vyhodnotil spojení se Sikhy jako cennější a důležitější než spojení s Afghánci, což samozřejmě vedlo k posílení kontaktů Dósta Muhammada Chána s Ruskem. Obléhání Hérátu, obavy z expanze ruského vlivu a nemožnost dohody s afghánským emírem v roce 1839 vedly k rozpoutání první britsko-afghánské války.

Konflikt mezi Afghánistánem a Velkou Británií z let 1839–1842 byl velmi nešťastnou válkou. Britové sice vojensky velkou část kampaně naprosto dominovali, vše ale zastínila revoluce z listopadu 1841, která odhalila zranitelnost britského postavení v zemi. Tragédie z ledna 1842 byla vyvrcholením chyb, které Britové v Afghánistánu za první války udělali. Děsivý osud 16 000 Britů a Indů byl trvale strašákem, který rozhodujícím způsobem ovlivňoval britskou politiku v Afghánistánu až do poloviny 70. let 19. století. I přes obnovu vojenské cti impéria generály Pollockem a Notttem přinesla válka Británii jen značné výdaje a nesplnila žádné z cílů, které si kladla.

Dóst Muhammad Chán se v roce 1843 vrátil zpět na kábulský trůn s ještě větší autoritou a v roce 1855 ovládl Kandahár. Emír si ovšem moc dobře uvědomoval, že jeho mocenský vzestup je závislý na tichém souhlasu Britů. Během válek se Sikhy zůstal neutrální a v roce 1855 s Británií obnovil diplomatické styky. Během kritických okamžiků britské moci v Indii, za Velkého povstání, zůstal Dóst Muhammad Chán neutrální. Výsledkem zlepšení vztahů byla britská podpora Afghánistánu v otázce zisku Herátu a její tichý souhlas s jeho ovládnutím v roce 1863, pouze několik týdnů před smrtí emíra Dósta Muhammada Chána.

Smrt emíra byla dalším velkým zlomem v britsko-afghánských vztazích. Jeho nástupcem byl určen až třetí nejstarší syn Šér Alí Chán, který sice zdědil část státnického nadání svého otce, ale byl do jisté míry psychicky nevyrovnaný. Klidné období jeho vlády netrvalo ani rok, velice brzy se začali hlásit o slovo starší synové Dósta Muhammada Chána, Afzal Chán a Amin Chán. Šér Alí byl v občanské válce úspěšnější až do chvíle, kdy v rozhodující bitvě proti Aminovi padl jeho syn, zde se projevila jeho křehká psychika, když se emír rozhodl dále se státnických záležitostech neúčastnit a na několik měsíců do politiky nezasahoval. Když se z šoku vzpamatoval a vrátil se za pomoci několika vyhraných bitev zpět do boje o afghánský trůn, dokázal ho získat natrvalo.

Britsko-afghánské vztahy občanskou válku v Afghánistánu do jisté míry utrpěly. John Lawrence, jakožto generální guvernér a vicekrál Indie v této době zastával neutrální postoj. Byl si vědom ošidnosti zasahování do vnitřních záležitostí Afghánistánu a sám Dóst Muhammad Chán ho před intervenčním postupem varoval. Šér Alí ovšem viděl situaci poněkud odlišně. Měl pocit, že ho jako právoplatného a bývalým emírem určeného dědice měla Británie podpořit v jeho boji o udržení trůnu. Nevraživost do vzájemných vztahů vneslo i velmi rychlé uznání Afzula Chána jakožto emíra v době, kdy Šér Alí truchlil nad ztrátou svého syna. Dá se říci, že zklamání, které Šér Alí pociťoval na konci 60. let, bylo jedním ze základů pozdějšího zhoršení vztahů mezi Velkou Británií a Afghánistánem.

Během 60. let 19. století se znovu rozvinula expanze Rusů do Střední Asie. Rychlost jejího postupu byla nesrovnatelná se 30. a 40. lety. Základnou ruské expanze se stala pevnost Orenburg a odtud generálové Miljukin, Romanovskij a Kaufmann postupně ovládli města Čimkent, Taškent, Samarkand, Bucharu a na počátku 70. let i Chivu. Důsledků bylo hned několik. Moc ruského cara nyní sahala až k hranicím Afghánistánu, což vedlo k posílení kontaktů mezi Ruskem

a afghánským emírem. Korespondence probíhala celá 70. léta, a i když byla od počátku tolerována britskou diplomacií, vytvořila jistou víru emíra v ruské přátelství, která se naplno projevila před vypuknutím konfliktu. Druhým důsledkem byla zvýšená diplomatická aktivita Velké Británie ve vztahu k Rusku a opětovné obavy z postupu carských vojsk do Indie. Aktivní postup proti ruské hrozbě byl pak jedním z hlavních argumentů pro přehodnocení politiky Británie vůči afghánskému sousedovi.

Britští vicekrálové v Indii delší dobu praktikovali tzv. politiku „mistrné nečinnosti,“ (*masterly inactivity*) která reflektovala přesvědčení, že z ruské strany nehrozí žádné bezprostřední nebezpečí a i v případě postupu carských armád směrem k Indii, je pro Brity výhodnější mít na hranicích silný a jednotný stát, který bude za britské podpory schopen tomuto nebezpečí čelit. Tuto politiku vyznávali, s menšími či většími rozdíly, všichni vicekrálové Indie ze strany whigů v 70. letech 19. století. Tomuto proudu v zahraniční politice se také někdy říkalo Paňdžábská škola.

Druhé názorové spektrum představovala škola Sindhská, která se vyznačovala agresivnějším přístupem k obraně Indie a přesvědčením, že je pouze otázkou času, kdy se Británie bude muset s Rusy ve Střední Asii střetnout, a proto by měla obsadit strategicky velice důležité průsmyky, jimiž se po celá staletí dostávaly invazní armády do Indie. Obsazení těchto oblastí mělo být vyjednáno s afghánským emírem a britská vojska měla vytvořit opevněná postavení zejména v Květě, na okraji Bolanského průsmyku a v průsmyku Chajbarském. Hlavními představiteli tohoto názorového proudu byli zejména bývalí guvernéri Sindhu, John Jacob a Henry Green, či znalec afghánského prostředí Henry Rawlinson. Jeho memorandum také bylo jedním ze základních teoretických východisek politiky, kterou později přijal za vlastní lord Lytton. Rawlinson předpověděl v roce 1868 postup Rusů na Chivu a Bucharu a očekával, že zisk těchto měst vloží Rusům do rukou velice silné páky na ovlivňování politiky v Kábulu. Z tohoto důvodu bylo potřeba zajistit hranice Indie proti ruskému nebezpečí už za řekou Indus a udržovat v Kábulu probritsky smýšlejícího vládce.

Na počátku 70. let začali whigové vyjednávat s Rusy ohledně severních hranic Afghánistánu. K dohodě obě strany dospěly až v roce 1873, ale skutečnost, že tato vyjednávání probíhala za zády afghánského emíra, dále prohloubila jeho nevráživost vůči Britům. Další se spory následně vynořily po rozdělení Seistánu, který v 60. letech dobyli Peršané a v roce 1873 byla na perskou žádost ustavena

komise, jež měla ukončit neutuchající spory o toto území a rozdělit ho spravedlivým dílem. Komise spor vyřešila rozdělením Seistánu na dvě prakticky rovnocenné poloviny, to ale Šéra Alího neuspokojilo, jelikož považoval celé území za součást historického Afghánistánu.

Problematické vztahy se nedařilo zlepšit ani na jednotlivých diplomatických setkáních zástupců Britské Indie a Afghánistánu. Emír vždy požadoval výrazně více, než mu byli vicekrálové schopni či ochotni přiznat. Londýnská vláda zasílala jasné instrukce, že se Simla nemá vázat k žádné vojenské ani finanční pomoci Afghánistánu. Indičtí vicekrálové byli tak nuceni k neupřímným či zavádějícím prohlášením a emír odjížděl z těchto setkání bez jakýchkoliv hmatatelných výsledků.

Zlom v britsko-afghánských vztazích přišel v roce 1874, kdy volby ve Velké Británii vyhráli konzervativci v čele s Benjaminem Disraelim, a do čela ministerstva pro Indii se dostal lord Salisbury, který na místo generálního guvernéra a vicekrále Indie dosadil lorda Lyttona. Lytton byl zkušený diplomat, ale, stejně jako většina vicekrálů Indie před ním, neměl prakticky žádné zkušenosti s koloniální správou. Základem jeho politiky se staly myšlenky Henryho Rawlinsona a Sindshké školy přístupu k obraně Indie. Považoval ruské nebezpečí za reálné a byl v tomto ohledu velice tvrdý a vnímavý. Zároveň se domníval, že emír musí s Brity spolupracovat, jelikož je to v jeho vlastním zájmu. Lord Lytton měl podle instrukcí nabídnout emírovi větší záruky, než mu poskytli whigové, v žádném případě ale ne takové, jaké emír požadoval. Záruky bezpečnosti proti útokům zvenčí měly být podmíněny přístupem britských důstojníků na afghánskou severní hranici a subsidie vypláceny jen „čas od času.“

Nový vicekrál plánoval vytvořit z Afghánistánu silný a prosperující stát, ale jen do té míry, dokud byl na britské straně, za žádnou cenu nehodlal připustit, aby se dostal do ruské sféry vlivu. Konzervativci byli také připraveni svůj přístup k Afghánistánu přehodnotit, pokud se ukáže, že emír není ochoten na britské požadavky přistoupit. Tato chvíle nastala velice brzy, hned po svém příjezdu do Indie vypravil Lytton do Afghánistánu diplomatickou misi, emír výpravu odmítl s odůvodněním, že nemůže zajistit její bezpečnost a že nevidí důvod, proč by měla vyjednávání probíhat na území Afghánistánu. Lze konstatovat, že toto odmítnutí, které deklaroval v květnu 1876, bylo začátkem roztržky mezi Velkou Británií a Afghánistánem. Až do počátku války se veškerá vyjednávání točila prakticky výhradně okolo požadavku Britů vyslat do země své agenty a i přes postupně

vzrůstající ochotu britské strany splnit dlouhodobé požadavky emíra, zejména ohledně finanční podpory a garance hranic, vyjednávání vždy ztroskotala na otázce britské mise do Kábulu.

Ani poslední konference v Pěšavaru nevedla k dohodě. Vztahy Velké Británie a Afghánistánu se dostaly do kritické fáze, když ruská strana vyslala do Kábulu diplomatickou misi v čele s generálem Stoljetovem. Ačkoliv byl emír k jejímu přijetí v podstatě donucen, stala se jasnou záminkou pro ultimativní žádost Británie o přijetí mise Nevilla Chamberlaina prakticky ve stejnou dobu. Emírovi v této době zemřel další syn a dědic Abdulah Jan. Šér Alí nesl tuto ztrátu velice těžko a jako už v minulosti nebyl ochoten v období smutku řešit prakticky žádné státnické záležitosti a velice odmítavě reagoval na tlak, který vyvíjel lord Lytton. Po odmítnutí Chamberlainovy mise u pevnosti Ali Masžíd a následném vypršení ultimáta, začal válečný konflikt.

Příčiny konfliktu by se daly shrnout do několika základních bodů. Prvním a nejvýznamnějším z nich byly britské obavy z ohrožení Indie ruskou expanzí. Velký vliv bezpochyby měla i změna politiky po nástupu konzervativců a osobnost lorda Lyttona. Nelze ovšem rozpoutání konfliktu přičíst pouze na vrub tohoto politika, obrovský vliv měla také osobnost afghánského emíra, který postrádal diplomatické nadání svého otce a nedokázal racionálně zhodnotit své možnosti a možnosti své země, přičemž v poslední fázi spoléhal na pomoc Ruska, která nakonec nepřišla.

Válečné události měly rychlý a přímočarý průběh. Stejně jako u prvního konfliktu bylo největším problémem britského vojska zásobování. Britové naplánovali útok ze tří směrů. Vojska postupovala od roku 1878 přes britskou Kvétu a Bolanský průsmyk na město Kandahár, dále do Kurramského údolí směrem k Štagardanskému průsmyku, který byl na přímé cestě ke Kábulu a ve stejnou dobu měla obsadit pohraniční pevnost Ali Masžíd, Chajbarský průsmyk a Džalálábád. Akce neměla za cíl obsadit hlavní město, ale spíše demonstrovat britskou sílu a donutit emíra ke splnění požadavků, které Británie dlouhodobě měla, zejména podřízení afghánské zahraniční politiky britským zájmům. Afghánská armáda nekladla výraznější odpor a Britové za několik měsíců dokázali splnit strategické cíle prvního tažení a obsadit Kandahár, Džalálábád i Kurramské údolí.

Emír zemřel krátce nato a jeho nástupcem se stal do té doby zatracovaný emírův syn Jakúb Chán. Ten ihned začal vyjednávání s Brity a po menším nátlaku dospěla jednání 26. května 1879 k tzv. smlouvě z Gandamaku. Britové tím dosáhli

veškerých svých cílů. V Kábulu měl od této chvíle sídlit britský agent, Británie převzala kontrolu afghánské zahraniční politiky a ponechala si i velkou část dobytých území tzn. provincie Kurram, Sibi a Pišín.

Afghánci brali tuto smlouvu jako obrovskou potupu a nový emír velice rychle ztrácel svou pozici. S oslabováním moci emíra se zhoršovala i bezpečnostní situace celé britské mise v Kábulu. Tento proces vyvrcholil 2. září 1879, kdy na britskou ambasádu zaútočily hérátské oddíly bývalé emírovy armády, zabili britského vyslance a 75 britských vojáků. Britové s reakcí neotáleli, generál Roberts dobyl během měsíce Kábul, zavedl zde stanné právo a sestavil trestní tribunál. Jakúb Chán se dobrovolně Britům vzdal a zřekl se afghánského trůnu. Několik měsíců se poté britská strana pokoušela najít nového vhodného kandidáta na uprázdněný trůn v Kábulu.

Až postup Abdurrahmána, vnuka Dósta Muhammada Chána, syna Afzula Chána z ruského Samarkandu na afghánské území poskytl Británii nové možnosti. Abdurrahmán po delším vyjednávání přijal většinu podmínek smlouvy z Gandamaku, s výjimkou územních změn a 22. července byl Brity prohlášen emírem. V létě 1880 vstoupil do hry o afghánský trůn nový element, totiž syn Šéra Alího, Ajjúb Chán. Ten nejdříve uštědřil Britům nejhorší porážku celého konfliktu v bitvě u Maiwandu, ale poté byl za podpory Abdurrahmána poražen Brity v bitvě u Kandaháru. Nový emír tak získal i město Kandahár, které chtěli Britové původně ponechat jeho guvernérovi a vytvořit z něho samostatný stát. Tím druhá britsko-afghánská válka skončila, ačkoliv poslední britští vojáci odešli ze země o více jak 9 měsíců později, v dubnu 1881.

Druhou britsko-afghánskou válku lze označit z hlediska Britů za pouze částečný úspěch. Získali kontrolu nad zahraniční politikou Afghánistánu a dostali na trůn panovníka, který již těsně po válce dokázal znovu sjednotit svou zemi a vytvořit silný a pevný státní útvar, který zůstával hradbou proti ruskému postupu Střední Asii. Británie navíc jasně ukázala, že je ochotna použít i vojenských prostředků k ochraně svých zájmů v Afghánistánu, což hrálo významnou roli například i v roce 1885 při krizi okolo oázy Pendžeh. Nebezpečí ruského postupu Střední Asii se ale Británie nezbavila, naopak trvalo až do britsko-ruské smlouvy z roku 1907, která ukončila tzv. Velkou hru a ustanovila jasné hranice Persie, Afghánistánu i Tibetu.

Druhá britsko-afghánská válka, ostatně jako všechny konflikty Velké Británie s Afghánistánem v 19. a 20. století, předznamenává konflikty, které s Afghánistánem

vedl v letech 1979–1988 Sovětský svaz a po roce 2001 i Spojené státy americké. Lze zde vidět paralely i odlišnosti, ale je minimálně zajímavé, že všechny tři největší velmoci 19. a 20. století vedly, popřípadě ještě vedou války v zemi, která nemá prakticky žádné významnější přírodní bohatství a nikdy nezaujímal výraznější mocenské postavení.

Cílem práce bylo komplexně vyložit problematiku druhé britsko-afghánské války, příčin, průběhu i důsledků konfliktu, aniž by byly opomenuty jednotlivé osobnosti a širší geopolitické souvislosti. Věřím, že jsem tento badatelský cíl splnil a podal analýzu, vycházející zejména z pramenné základny a korespondence s pomocí odborné literatury a s ohledem na dosavadní stav bádání o tomto tématu.

Seznam pramenů a literatury

Prameny:

Indian Papers: Expedition of Shah Shoojah-ool-Moolk into Affghanistan and Treaty between the Shah and Ranjeet Sing, London 1839.

Foreign Office: Correspondence Relating to Persia and Affghanistan, London 1839.

KAYE, J. W. (ed.), *East India (Kabul and Afghanistan)*, London 1859.

[C.] 73, *Central Asia and Quetta: Copies of Despatches from the Governor General of India in Council to the Secretary of State, Dated 23 January 1867, No. 15; 8 February 1867, No. 28; 23 February 1867, No. 42; and 23 October 1867, No. 162, with Minutes Enclosed, on Central Asia and Quetta; and, of the Reply of the Secretary of State, Dated 26 December 1867*, London 1879.

C. 2190: *Afghanistan: Correspondence Respecting the Relations between the British Government and that of Afghanistan since the Accesion of the Amir Shere Ali Khan*, London 1879.

C. 704: *Central Asia: No. 2 (1873: Correspondence Respecting Central Asia*, London 1873.

C. 699: *Russia: Correspondence with Russia Respecting Central Asia*, London 1873.

C. 2164: *Central Asia: No. 1 (1878): Correspondence Respecting Central Asia*, London 1878.

Memorandum on the Correspondence between General von Kaufmann and the Ameers Shere Ali and Yakub Khan of Kabul. From March 1870 to February 1879, London 1879.

C. 2209: *Central Asia: No. 1 (1879): Further Correspondence Respecting Central Asia*, London 1879.

C. 2798, C. 2802, C. 2844, C. 3032: *Central Asia: No. 1 (1881): Correspondence Respecting affairs in Central Asia*, London 1881.

C. 2401, C. 2402: *Afghanistan: No. 7: Further Correspondence*, London 1879.

C. 2457: *Afghanistan (1880): No. 1: Correspondence Relative to the Affairs of Afghanistan*, London 1880.

C. 2776: *Afghanistan (1881): No. 1: Further Correspondence Relating to the Affairs of Afghanistan, Including the Recognition of Sirdar Abdul Rahaman Khan as Amir of Kabul*, London 1881.

C. 2690, C. 2736: *Afghanistan (1880): No. 2: Papers Relating to the Advance of Ayoob Khan on Kandahar*, London 1880.

Literatura:

ADLER, George J., *The „Garbled“ Blue Books of 1839—Myth or Reality?*, in: *The Historical Journal*, Vol. 15, No. 2, London 1972, s. 229–259.

AITCHISON, Charles, *Rulers of India: Lord Lawrence*, Oxford: Clarendon Press, 1892.

ATCHINSON, Charles Umpherston, *Collection of Treaties, Engagemenets and Sanads, Relating to India and Neighbouring Countries*, Calcutta 1933.

ATWOOD, Rodney, *The March to Kandahar, Roberts in Afghanistan*, Barnsley: Pen & Sword Military, 2008.

BALFOUR, Betty, *The History of Lord Lytton's Indian Administration, 1876 to 1880: compiled from Letters and Official Papers*, London 1899.

BECKER, Seymour, *Russia's Protectorates in Central Asia, Bukhara and Khiva, 1866–1924*, New York: Taylor & Francis Group, 2004.

BELLEW, Henry Walter, *Races of Afghanistan*, Calcutta: Thacker, Splink & Co., 1880.

BELLEW, Henry Walter, *Journal of Political Mission to Afghanistan in 1857*, London: Smith, Elder & Co., 1862

BELLEW, Henry Walter, *An inquiry into the ethnography of Afghanistan*, Woking: Oriental University Institute, 1891

BIDDULPH, Michael Anthony Shrapnel, *March from the Indus to the Helmund and Back, 1878, 1879*, London: Royal United Service Institution, 1880.

BILGRAMI, Asghar H., *Afghanistan and British India 1793–1907*. New Delhi: Sterling Publishers, 1973.

BROADFOOT, W., *The Defence of Jalalabad*, in: *The English Historical Review*, Vol. 8, No. 29, 1893, s. 93–108.

BROOKE-HUNT, Violet, *Lord Roberts, a Biography*, London: James Nisbet & Co., 1901.

BURNES, Alexander, *Cabool: A Personal Narrative of a Journey To, and Residence in that City*. London: John Murray, 1842.

BURNES, Alexander, *Travels into Bokhara*, 3 Vols., London: John Murray, 1834.

COTTON, James Sutherland, *Rulers of India: Mountstuart Elphinstone and the Making of South-Western India*, Oxford: Clarendon Press, 1896.

CRAWLEY, Charles William, *Anglo-Russian Relations 1815–1840*, in: Cambridge Historical Journal, Vol. 3, No. 1, 1929, s. 47–73.

DODD, George, *The History of Indian Revolt and of the Expeditions to Persia, China and Japan*, London: W. and R. Chambers, 1859.

DEY, Kally Pronoso, *The Life and Career of Major Sir Louis Cavagnari*, Calcutta: Ghose & Co., 1881.

DUPREE, Nancy Hatch, *The Question of Jalalabad during the First Anglo-Afghan War*, in: Asian Affairs, No. 1, Vol. 6, 1975, s. 40–60.

DURAND, Henry Marion; DURAND, Henry Mortimer, *First Afghan War and its causes*, Newbury: Casemate, 2008 (1879).

EASTWICK, William Joseph, *Lord Lytton and The Afghan War*, London: R. J. Mitchell & Sons, 1879.

EDEN, Emily, *Up the Country*, 2 Vols., London: Virago, 1997 (c1866).

ELLIS, James Joseph, *The Marquis of Salisbury*, London: James Nisbet, 1892.

EYRE, Vincent, *The Military Operations at Cabul Which Ended in Retreat and Destruction of British Army*, London: John Murray, 1843.

FORBES, Archibald, *The Afghan Wars 1838–1842 and 1878–1880*, London: Seeley & Co, 1892.

FORREST, George, *The Life of Lord Roberts*, London: Cassel & Co., 1914.

GHOSE, Kumar Dilip, *England and Afghanistan, a Phase in Their Relations*, Calcutta: World Press Private, 1960.

- GOMMANS, Jos J. L., *The Rise of the Indo-Afghan Empire*, Leiden: E. J. Brill, 1995.
- GRIFFIN, Lepel, *Rulers of India: Ranjit Singh*, Oxford: Clarendon, 1893.
- HANNA, Henry Bathurst, *The Second Afghan War, Its Causes, Its Conduct and Its Consequences*, Westminster: A. Constable & Co., 1899.
- HEATHCOTE, Thomas Anthony, *The Afghan Wars 1839–1919*, Staplehurst: Spellmount, 2003 (c1980).
- HENSMAN, Howard, *The Afghan War of 1879–80*, London: W. H. Allen & Co., 1882.
- HOPKINS, Benjamin David, *The Making of Modern Afghanistan*, Basingbroke: Palgrave Macmillan, 2012.
- HUNTER, William Wilson, *A Life of the Earl of Mayo*, London: Smith, Elder & Co., 1876.
- KAKAR, Hassan, *Political and Diplomatical History of Afghanistan*, Boston: Brill 2006.
- KAYE, John William, *History of the War in Afghanistan*, 2 Vols., London: John Murray, 1857.
- KAYE, John William, *The Life and Correspondence of Sir Charles Metcalfe*, London: R. Bentley, 1854.
- KAYE, John, William, *The Life and Correspondence of Major-General Sir John Malcolm*, Bombay: Smith, Elder & Co, 1856.
- KELLY, Laurence, *Diplomacy and Murder in Tehran*, London: I. B. Tauris, 2002
- LANG, David M., *Griboedov's Last Years in Persia*, in: *American Slavic and East European Review*, Vol. 7, No. 4, 1948, s. 317–339.
- LOW, C. R., *Journal and Correspondence of the Late Major-General Augustus Abbott*, London: John Murray, 1879.

- MALLET, Bernard, *Thomas George Earl of Northbrook, a Memoir*, London: Longmans & Co., 1908.
- MAREK, Jan, *Dějiny Afghánistánu*, Praha: Lidové Noviny, 2006.
- MCNEILL, John, *Progress and Present Position of Russia in the East*, London 1836.
- ALI, Muhammad, *The Mohamedzai Dynasty*, Kabul 1959.
- MOHAN, Lal, *The Life of Amir Dost Mohammed Khan*, 2 Vols., London: Longman, 1846.
- MORRISON, Alexander, *Russian Rule in Samarkand 1868–1910*, Oxford: Oxford University Press, 2008.
- KHAN, Muhammad Sultan, *The Life of Abdur Rahman, Amir of Afghanistan*, London: John Murray, 1900.
- NAVID, S., *The State, the Clergy, and British Imperial Policy in Afghanistan during the 19th and Early 20th Centuries*, *International Journal of Middle East Studies*, Vol. 29, No. 4, 1997, s. 587–588.
- NORRIS, James Alfred, *The First Afghan War 1838–1842*, Cambridge: Cambridge University Press, 1967.
- PARKER, Charles Stuart, *Sir Robert Peel from his Private Papers*, 3 Vols., London: John Murray, 1899.
- POTTINGER, Henry, *Travels into Beloochistan and Sinde*, London: Longman, 1816.
- ROBERTS, Frederick Sleight, *Forty-One Years in India*, London: Bentley & Son, 1897.
- ROBERTSON, Charles Grant, *Kurum, Kabul and Kandahar*, Edinburgh: D. Douglas, 1881.
- ROBSON, Brian, *The Road to Kabul, The Second Afghan War, 1878–1881*, London: Arms & Armour, 1986.

- RUBIN, Barnett R., *Lineages of the State in Afghanistan*, in: *Asian Survey*, Vol. 28, No. 11, 1988, s. 1191.
- RUNION, Meredith L., *The History of Afghanistan*, London: Greenwood Press, 2007.
- SALE, Florentia, *Journal of Disasters in Afghanistan*, London: Dickinson & Son, 1844.
- SINGH, Ganda, *Ahmad Shah Durranni*, Delhi 1959.
- SINGH, Khushwant, *Ranjit Singh: Maharajah of the Punjab*, New Delhi: Orient Longman, 1985.
- SLOANE, William Milligan, *Napoleon's Plans for a Colonial System*, in: *The American Historical Review*, Vol. 4, No. 3, 1899, s. 439–455.
- SMITH, B., *Life of Lord Lawrence*, 2 Vols., London: Smith, Elder & Co., 1883.
- STEWART, Nathan, *My Service Days, India, Afghanistan, Suakim '85 and China*, London: John Ouseley, 1908.
- STOQUELER, Joacqum Hayward, *Major-General Sir William Nott*, 2 Vols., London: Hurst & Blackett, 1854.
- TEMPLE, Richard, *Lord Lawrence*, London: Macmillan, 1890.
- TROUSDALE, William, *Dr. Brydon's Report of the Kabul Disaster and the Documentation of History*, in: *Military Affairs*, Vol. 47, No. 1, 1983, s. 26–30.
- TUCKER, Alexander Lauzun Pendock, *Sir Robert Sandeman, Peaceful Conqueror of Baluchistan*, London: Society for Promoting Christian Knowledge, 1922.
- YAPP, Malcolm Edward, *Disturbances in Eastern Afghanistan, 1839–1842*, in: *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, Vol. 25, No. 1/3, 1962, s. 499–523.
- YAPP, Malcolm Edward, *Disturbances in Western Afghanistan, 1839–1841*, in: *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, Vol. 26, No. 2, 1963, s. 288–310.

YAPP, Malcolm Edward, *The Revolutions of 1841-2 in Afghanistan*, in: Bulletin of the School of Oriental and African Studies, Vol. 27, No. 2, 1964, s. 333–381.

YOUNGHUSBAND, George John, *The Story of the Guides*, London: Macmillan, 1908.